

Letnik XXXIII
številka 1-2

99

dobje
dobje

MED
MED

kulturna
revija

meddobje
entresiglo

med

DOBJE

DOBJE

M E D D O B J E

Splošno kulturna revija

Entresiglo

Revista de cultura general

Letnik/Año XXXIII.

1 9 9 9

Št./Nº 1-2

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA · Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: MARIJAN EILETZ (glavni urednik/director general),
VINKO RODE in MILENA AHČIN, sourednika,
LEV DETELA, urednik za Evropo.

Lektorica: Milena Ahčin

Platnice: Erika Indihar.

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji.
Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo
ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 168. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 05/1999

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga,
Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO
REPUBLIKE SLOVENIJE.

UVODNA MISEL

MARIJAN EILETZ (Arg.)	3
-----------------------	---

POEZIJA

VLADIMIR KOS (Japonska)	5
ERIKA POGLAJEN (prev. Branko Rebozov) (Arg.)	6
BRANKO REBOZOV (Arg.)	8
GREGOR PAPEŽ (prev. Branko Rebozov) (Arg.)	9

PROZA

TONE MIZERIT (Arg.): Bregovi	11
MARIJAN EILETZ (Arg.): Marjan, dragi Snojev Marjan!	23

DRAMA

ANTON NOVAČAN (Arg.): Nadčlovek	38
---------------------------------	----

ESEJI in RAZPRAVE

MIRKO GOGALA (Arg.): Vera in teologija danes	55
VINKO BELIČIČ (Trst): S Francetom Papežem po pismih	69

DIPLOMSKA NALOGA

HELENA DOBROVOLJC MAJCENOVICH (Slovenija): Literarno ustvarjanje Franceta Papeža	99
---	----

OCENE

IRENA ŽERJAL (Trst): Pesem na različnih šahovnicah (Poezija Milene Merlak Detela)	126
--	-----

GLASBA

EDO ŠKULJ (Slovenija): Odgovori na vprašanja	134
--	-----

PISMA ZA ZGODOVINO

RUDA JURČEC - ADO ZOBER (III) (Arg.)	142
ANTON NOVAČAN - DR. IGO GRUDEN	151

PREVODI

JORGE LUIS BORGES: Obzidje in knjige; Prilika o palči Prevedla Milena Ahčin (Arg.)	172
---	-----

UMETNIŠKA PRILOGA

VERONIKA ŠPARHAKL (Arg.)	
--------------------------	--

MARIJAN EILETZ

UVODNE MISLI K LETU 1999

Svet se vpleta in razpleta venomer, noč in dan, iz neskončnosti, iz doživete včerajšnjosti v zastrto jutrišnjost. Vse, kar ljudje doživljajo, občutijo ali vidijo, se vtisnuje v kalupe, ki sestavljajo tisto zamotano zgodbo, ki se imenuje zgodovina. Vsak naš korak je drobec zgodovine, ki bo nekoč spoznavna le, če bomo znali svojim korakom vtisniti pravšni smisel, izhajajoč iz misterija človekove duše.

Gre za spomin, za ohranitev in ovrednotenje zgodovinskega spomina. Pri naši Akciji (in pri Meddobju) smo se vedno trudili biti zvesti temu cilju. V tem je bila srčika borbe za spoznavnost resnice o naši preteklosti, o razumetju in razlaganju bolečnih posledic naše medvojnne tragedije in eksila.

Danes še bolj kot prej stojimo pred izzivalno inačico: podleči skušnjavi pozabljenja in lažne tolažbe, češ, saj se ne izplača, ali pa se opijaniti s čudodelnim napojem večnih vrednot in se v kihotovski opremi podati na pot iskanja. Naša peščica je izbrala to drugo pot. Smešni izgledamo za nekatere, drugi nas celo pomilujejo. Tu in tam nas pa kdo le spoštljivo potreplja in vošči srečno pot. Da, huda je včasih, pa vendar nam je tudi lepo. Pokončnost ni vedno lahka, a če si vzdržal vse udarce in viharje, si zaslužil nek poseben ponos, ki nima nič skupnega z ošabnostjo, je čisto navadna zaverovanost v tisočletja stare vrednote in v pravilnost prehojene poti. Naš način ne bo podoben nobeni drugi slovenski kulturni reviji in ne bomo tekmovali z nikomer. Ne moremo in tudi nočemo. Prešteli smo naše vrste in pretipali naše žuljave dlani. Malo nas je in utrujeni smo, a naredili bomo to, kar še zmoremo in dokler bo v nas življenje. Kakšnih posebnih novih zagonov ne pričakujte od nas, posvečali se bomo predvsem spominom, pa pričevanjem in doslej nepoznanim dokumentom iz naše bližnje zgodovine.

A vendar smo se marsičesa naučili, da se zaenkrat še počutimo zadosti močne za nadaljevanje naše poti naprej proti vetrovom in valovom. Mnogo neznanih izzivov je še pred nami. Jih bomo znali rešiti? Jim bomo kos intelektualno, duhovno, pa tudi biološko? Bog ve. On bo naš končni sodnik. Spremljajo nas pa naši zvesti sodelavci in, dobro vemo, mnoge vaše molitve in dobre misli. In ne navsezadnje tudi čut odgovornosti slovenskih republiških oblasti, ki subvencionirajo naš tisk.

Vremena Kranjcem bodo se zjasnile je pred več kot stopetdesetimi leti zakričal v svet naš prerok velikan. In Slovenci smo mu verjeli in še vedno upamo, da *...tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti voljo vero in postave.....*Prvi korak je bil storjen, naš narod je postal samosvoj, le Bogu in samemu sebi odgovoren za svoja dejanja, čeprav še manjka mnogo drugih korakov. Led iz slovenskih src se počasi taja in že se čuti bližajoča pomlad. Z neprikritim optimizmom sprejemamo vstajenski prepород slovenske Cerkve, ki je bila v vsej naši zgodovini porok za narodnostni in moralni obstoj. Po drugi strani pa občudujemo pravcati revolucionarni pohod pokončnih slovenskih kulturnikov, ki pomagajo pri odstranjevanju tenčic in zastorov na dosedaj skoraj nevidni, »temni« strani meseca slovenske zgodovine. Kako ne bi bili optimisti?

VLADIMIR KOS

PESMI

STARI, STARI BOR

(V japonskem tánka-slogu)

Zelena trava
 se pozdravlja z vigrédjo.
 Odslej topló bo,
 ptički zagotavlajo.
 A stari bor je v dvomu.

POMLADNI DVOGOVOR

(Na glavnem japonskem otoku Hónšu, v slogu tánka-pesmi)

"Vstajenje z groba -
 ali je kaj večjega,
 povej mi, veter!"
 Z veje sname breskvín cvet:
 "Jè! Dejstvo to priznati."

POT V ŽIVLJENJE

Če ošaben v življenju
odpuščal ne boš,
pristan si brez morja,
grob si brez rož.

Če plačaš nedolžnost
z neizkušnjo, zbogom svoboda!
Obsodbo si služil boš
s krivdo do groba.

Če sanjam se odpoveš,
kaj razen smrti ostane?
Če v tvoji usodi morda
živeti so žalost in rane.

Če boš moral pozabiti,
bo s teboj šel spomin,
ker, prijatelj, čuj moj opomin,
nikdar se ne zabi ljubiti!

CAMINO EN LA VIDA

Si soberbio en la vida
no has de perdonar,
eres tumba sin flores,
eres puerto sin mar.

Si pagas la inocencia
con lo verde, no eres libre,
culpable has de pagar
con la vida tu sentencia.

Si renuncias a soñar...
¿Qué te queda más que muerte?
Si acaso en tu suerte
es triste pena el andar.

Si has de querer olvidar
el recuerdo irá contigo;
pues no te olvides, mi amigo,
que nunca se olvida de amar.

BRANKO REBOZOV

PESMI

EMIGRANT NA ZDRAVNIŠKEM PREGLEDU

Doktor,
ne iščite v teh prsih,
ne prisluškuje mi srcá,
daleč na severu onstran morja,
v predragi Sloveniji
me boli, me skeli, me strašno duši,
v Ljubljani je počilo moje srcé,
– v hostah nad Teharji,
v breznih Kočevskega roga
in drugod, Bog ve kod,
moji tovariši, bratje, mati in oče, moj rod,
tisoči ubiti, tisoči vrženi v svet,
poln sem črnih grobov,
zvrhan črnih usod,
od tolike smrti bolan.

Doktor,
morilcem prirejajo sprejeme
in pokopavajo s častmi,
moritve strašne ne obsodijo v nobeni cerkvi,
da svojci že pozabljajo na lastne mrtve,
da smo Slovenci še v izgnanstvu sperti,
da se ne bomo nikdar več domov vrnili,
tujina bo naš skupni grob,
o doktor, to je srčna kap,
to je v pljučih rak,
zato tako sem bled in shiran,
zato je v mojih očeh kri,
o doktor,
ljubezni, ljubezni, ljubezni!,
če ne, me zaduši.

(Buenos Aires, 1984)

GREGOR PAPEŽ

PESMI

(Poslovenil Branko Rebozov,
Buenos Aires, marc 1999)

ESTACIÓN

*Estas tardes son un sauce,
estas tardes
llenas de tiempo
navegan
en el muerto mar
de las ramas desnudas.*

*Las luces huyen
de los rincones
y el cielo
danza con el fuego
como una estatua de arena.*

LETNI ČAS

*Ti popoldnevi so vrba,
ti popoldnevi
polni časa
plovejo
v mrtvem morju
golih vej.*

*Luči bežijo
iz kotov
in nebo
pleše z ognjem
kakor soha iz peska.*

ORACIÓN

*Señor, dame fuerzas en la última hora
para acercarme a la oscuridad sin miedo.
Ayúdame a vivir
de tal modo que en la última hora
no tenga que extrañar nada de este mundo.
Ayúdame a despojarme
de todo,
incluso de mi mismo.*

MOLITEV

*Gospod, daj mi ob zadnji uri moči,
da se približam temí brez strahú!
Pomagaj mi tako živeti,
da ne bom ob zadnji uri
od tega sveta ničesar pogrేశal!
Pomagaj mi,
da se odpovem vsemú,
vključivši samemu sebi!*

TONE MIZERIT

BREGOVI

Stal je pri odprtem oknu. Deset nadstropij pod njim se je raztegala še zasanjana mestna četrt. Nizke hiše so se kopičile druga ob drugi. Le v naslednjem bloku je bila stolpnica, kmalu za njo raztegnjeno poslopje bolnišnice, potem pa proti vzhodu nič višjega skoraj do parlamentarne četrti. Okoli nje so se v daljavi šopirili nebotičniki.

Vdihaval je svež jutranji zrak. Napolnjeval ga je mir tistih čudnih nedeljskih ur, ko je milijnsko mesto bilo podobno globokemu gozdu. Tišina. Tišina vsepovsod; le občasno godrnjanje motorja redkega avtomobila.

V levici je imel lončeno bučko: ljubi, zaželeni mate; prijatelj, spremljevalec, družabnik, tovariš nešteti ur. Skoraj mu je zasanjal v rokah. Počasi ga je dvignil, ponesel cevko do ust in posrkal.

"Uh, kako je kratek," je pomislil. Da, preveč mate čaja je natresel. A ni se mu ljubilo, da bi stopil v kuhinjo in iztresel vsaj malo zelišča; danes ne. Danes je stal ob oknu in občudoval orise daljnih poslopij, ki so segala prav tja do reke, ki je ni videl, a jo je slutil za košatimi krošnjami mesta.

Iz "pave", tistega trebušastega lončka, ki ga je držal v desnici, je v tenkem curku prilil vroče vode v bučko in znova srknil. Zamislil se je. Ni se mogel otrestiti spomina na tisti Maroltov izrek: "Kdor pije mate čaj, ne pojde več nazaj..."

Pretreslo ga je. Nikdar se ne bo vrnil. Morda bo še kdaj potoval tja na sončno stran Alp; kdo ve. Morda se bo kdaj tudi za stalno naselil tam – da, včasih ga je mikalo. A dobro je vedel, iz dna srca in duše, da se ne bo nikdar "vrnil", kot se prva generacija emigrantov ni poslovila od vasi in poljan, od potokov in rek, od gričevja in gora... Nikdar niso odšli od doma, čeprav so njihove kosti raztresene po vsej Argentini.

A del naslednje generacije je sprejel mate in z njim dušo te dežele, zasanjanost elementov, natepenih iz vseh koncev sveta, ki so že prepajali tudi bistvo slovenskega človeka. Ti se ne bodo nikdar vrnili. Sam se je štel mednje.

Prilival je in srkal, prilival in srkal. Mate je bil zanj mnogo več kot topla, osvežujoča pijača. Postal mu je rešilni pas v brodolomu samote in v rešitvi na otok druge domovine. Še več, bil je simbol zakoreninjenosti v mehka vlažna tla raz-sežnega ozemlja, od bregov Reke Srebra pa preko Mezopotamije v daljne pragozdove proti severu; proti zahodu čez pampo do nebotičnih vrhov Andov; proti jugu v patagonske pušče in kordiljerska jezera in vrhove. Povsod je košček njegove biti, povsod kaplja znoja. Povsod smehlaj in solza.

"Zapoj, zapoj nekdo te pesmi vsaj še enkrat." Pesmi zemlje, pesmi širine, pesmi neskončnosti... Vse pesmi ljubezni, trpljenja, domotožja in usidranja.

"A zapoj jih ti", mu je z zgoščenke navdihoval Cafrune.

Vzdihnil je. Šel je z roko čez oči in se obrnil. Samo majhna sobica je sedaj stala pred njim. Omara, postelja, miza premajhna za vse, kar je bilo nakopičeno. Vendar to je bilo njegovo kraljestvo. "Duplina puščavnika," se je streznil; "brlog medveda," se je nekoč zasmejala Viviana. Stopil je od okna še vedno z matejem v roki. Postavil ga je na mizo in sedel za računalnik. Znova je pritiskal na tipke in bruhal črke na zaslon:

* * *

Tedaj se je umirila. Še vedno je stala skoraj pri vratih, naslonjega na steno. Torbica ji je mrtvo visela čez ramo. Gledala je v daljavo. Morda obrise mestnih poslopij skozi okno. Morda v temo, v orise daljnega otroštva.

"Vedno mi prihaja na misel tista pesem, ki pravi: *Kako težko mi postaja...*" Pričela jo je peti s komaj slišnim glasom.

"Alejandro Lerner," sem pomagal njenemu otemnelemu spominu. "Res, kako lepo pove, kako občutno. Ali jo želiš slišati?"

"Jo imaš?" se je začudila in komaj vidno prikimala.

Stopil sem do omare in pričel izbirati med CDeji. Potegnil sem znano zgoščenko in jo nastavil. Prvi zvoki so se pričeli razlegati po sobi. "Kako težko mi je nositi vse to breme..."

Tedaj so se odprle zatvornice. Podrl se je jez. Skupaj s solzami se je izlila iz nje tudi vsa izpoved trpečega življenja, ki ga je nosila zakopanega v dnu duše. Noč mi je prinesla grozno posilstvo nad devetletno deklico; pa materinstvo zaradi mladostne zaljubljenosti pri šestnajstih letih: devet let samevanja; nato navidezno ustaljenost s poroko, ločitev in sedanja leta, ko je prvi sin izginil nekje v svetu ona pa se posveča desetletni hčerki, ter išče, išče, v neznanem boju med obema Marijama, med bregovoma, ki jih je prej omenjala.

Stopil sem do nje in jo objel. Naslonila je glavo na mojo ramo. Lerner je že davno odpel. Ona pa je še govorila, govorila, medtem ko so se solze počasi sušile na njenih licih.

PRED KAVO

Kako sem jo pravzaprav spoznal? Nekam tesno mi je postalo, ko sem pomislil, da se je vse začelo komaj pred nekaj urami. Dolgčas mi je bilo. Čutil sem tudi notranji nemir. Morda je bila slutnja. Segel sem po telefonu in zavrtel številko. Priključil sem se na mrežo stikov in izbral vod "direktnih sporočil", "V tem trenutku so priključene sledeče osebe" je naznanil napovedovalec s srednjeameriškim naglasom. Nato so se vrstile, druga za drugo, predstavitve moških in žensk, mladih in starih, duhovite in banalne, z dostojno in manj dostojno vsebino, vse vprek, Skakal sem s predstavitve na predstavitev, ter zabijal čas, obenem pa sem si moral priznati, da me je ta igra zanimala in veselila.

Nenadoma sem se zdrznil. Potem, ko je rahlo zazvonilo "ding-dong", me je napovedovalec opozoril: "Številka... vam pošilja sporočilo. Če ga želite sprejeti, pritisnite na številko ena, če ga ne želite sprejeti, pritisnite na dve..." Pritisnil sem na eno. Glas je zvenel vabljivo, a rahlo drhteče.

"Ime mi je Maria del Carmen. Povabim te na kavo. In potem... kdo ve..."

Za tistim "kdo ve" sem smel slutiti dogodivščino.

Sklenil sem, da odgovorim. Saj, kaj morem zamuditi? Lahko pa preživim zanimiv sobotni večer v vele mestu. Zato sem pritisnil na številko 2 "takojšnjega odgovora" in pričel narekovati: "Maria del Carmen. Janez ti odgovarja. Pokliči me. Moja telefonska številka je..." Nato sem prekinil zvezo z mrežo in čakal.

Nisem čakal dolgo. Kmalu je zazvonil telefon. Ko sem dvignil slušalko se je oglasil isti glas.

"Janez. Kaj delaš?"

Sledil je eden tistih pogovorov, ki so običajni v takih primerih: Kako se imaš? Kje živiš? Si poročen ali ločen? Imaš družico? V čem delaš? Kje stanuješ?

In končno: "Imaš kakšen načrt za noč?"

Bil je odločilen trenutek. Odgovoril sem, kakor je treba odgovoriti v takih okoliščinah.

"Pravzaprav nisem imel še nobenega načrta. Kaj se ti zdi, če bi se srečala," sem ponudil.

"Seveda. Joj, to bi me pa res veselilo."

"In bi lahko popila tisto kavo, na katero si me vabila..." sem še omenil.

Nastala je tišina. Očividno jo je nekaj dirnilo. Sem morda zadel bolečo točko? Postal sem pozoren. Za nič na svetu bi se ne odrekel ponujenemu sestanku. Ona si je medtem opomogla in predlagala.

"Poznam majhno kavarno, kjer je zvečer predstava. Igrajo, pejejo in če želiš, je tudi ples. Majhna je, domače vzdušje, res prijetno. Okoli polnoči začne show. Kaj se ti zdi, če bi se dobila na oglu okoli enajste ure. Ravno čas je, da se pripravim. Imam kako uro vožnje, ker se moram poslužiti dveh kolektivov. Ti pa imaš komaj nekaj kvadrov do tja."

Zakaj je izbrala kraj tako blizu mojega stanovanja? Je res kavarna ena tistih, ki so ji najbolj všeč? Je res, da je tam bolj mirna in se najboljše počuti?

Tedaj se je znova oglasila. To pot je bil glas trd, skoraj kovinski. "Še nekaj: če drug drugemu ne bova ugajala, spijsava kavo, in vsak na svoje."

Seveda sem pristal vedno bolj radoveden, kaj se skriva za to žensko. Medtem je ona naročala: "Počakaj me na postajališču kolektiva 53. Ga poznaš? Dobro. Oblečena bom v črno, tudi torbica bo črna, a v roki bom imela bel jopič. Seveda nosim očala."

"Jaz tudi," sem hitro pritegnil. "Tu imava skupno točko."

Zasmejala se je in še naročila; "Prosim, bodi točen. Prav pogrejejo me zamudniki." Nato je prekinila zvezo.

KAVA

Izstopila je pri zadnjih vratih in se počasi bližala. Bila je srednje visoka, debelušna, a prijetne zunanosti. Le ko sem ji pogledal v oči, me je kar zbolelo, tako je bila škilasta. Kavalirsko sem storil, kot da tega sploh nisem opazil ali kot bi bilo pač samo po sebi umevno.

Znašel sem se v kavarni. Ni bila zelo prostorna. V ospredju so pripravili prostor za nastopajoče, nekaj mikrofонов, nič drugega. Potem omizja za goste. A vse skupaj je bilo izredno skromno, domače. Vzdušje je bilo prijetno: nekaj mladih, večinoma pa gostje srednjih let. Potem je prišla še družina s petimi otroki in malčki so se kmalu naveličali sedeti in so se pričeli sprehajati.

Dobro je vedela, kam me je povabila. Da, tukaj nihče ne bi smel pričakovati, da ima v mislih kaj drugega kot kavo in razgovor. In ta je potekal po utirjenih poteh: o mreži, o ljudeh ki jih je spoznala po njej, kaj iščejo... Ona je naročila kavo; ko sem jaz naročil Blenders, se je zdrznila.

"Brez skrbi - sem hitel razlagati - nisem pivec, a včasih si zaželim kaj drugačnega, zlasti ob izrednih priložnostih, kot danes." Nasmehnila se je.

"Kaj pa ti iščeš v mreži?" je nenadoma vprašala.

"Ubijam dolgčas. Resnično; kadar mi vse že preseda in zaradi samote samega sebe ne prenašam več, kadar že skoraj grizem stene in plezam po stropu, tedaj se priključim. Slišim glasove, človeške glasove. Zabavam se, ko poslušam, kakšne so njihove predstave, kako vsak sebe ponuja in skuša prepričati nevidnega in neznanega poslušalca, naj mu odgovori, naj stopi v stik, naj mu vsaj pusti kakšno sporočilo. Res, kako

čudni smo ljudje, kako čudno je to velemesto. Nakopičeni drug poleg drugega, da, drug na drugem, moramo seči po tem tehnološkem telefonskem skrupcalu, da nas samota ne ubije..."

Nesramno me je prikinila.

"Vi moški iščete samo posteljo. Vsi imajo v možganih samo posteljo. Kavoj kar pogoltnejo in takoj hočejo, da greš z njimi v posteljo..."

Mrko, skoraj jezno je gledala predse. Roke so se ji rahlo tresle. Tudi glas ji je drhtel. Gledala je skozi okno v nočno cesto in spoznal sem, da je trpela zaradi tolikih osramočenj, ki jih je morala prestati nešteto krat, ko je iskala le malo družbe, bežno srečanje, s katerim bi omilila ure samote in zajela kozarec iz potočka sreče.

"Čakaj, saj le nismo vsi enaki. Ne posplošuj. Poleg tega, tvoja predstavitev je taka, da si človek lahko domišlja karkoli. Jaz sem si nadejal nekaj uric prijetne družbe v prijateljskem razgovoru ob pesmi in glasbi, drugi si lahko predstavlja par ur valjanja po postelji. Tisti tvoj *...in potem... kdo ve...*, daje povod, da si vsak misli, kar si pač želi."

Grenko se je nasmejala. "Morda imaš prav. A brez tistega, ne da bi nekako pustil vrata odprta, te še psi ne pokličejo. Tisto sem dodala šele potem, ko sem zastonj čakala, da bi me kdo poklical in povabil na srečanje."

"Potem se pa ne pritožuj. Vendar, brez skrbi. Jaz nisem tak. Še več, obljubim ti, da postelje sploh nikdar ne bom omenil. Nocoj je lep večer, kraj je prijeten, obljubiva drug drugemu, da bo le lepo srečanje, katerega bova prijateljsko uživala."

"Nimam prijateljev," je zastokala. "Tudi moje prijateljice me ne razumejo. Kdo me sploh more razumeti? Razpeta sem med dva bregova. Utopljam se sredi reke, ker me istočasno vleče na levi in na desni breg, v svetlobo in v temo..."

Nisem je razumel. Zato sem rekel: "Ne razumem te."

"Ne skrbi za to. Jaz se tudi ne razumem. A ostaniva pri tvojih besedah. To noč bova prijateljsko uživala."

In to ni bilo težko. Prostor se je medtem napolnil z gosti. Tudi "umetniki" so prišli. Pričeli so se nastopi. Najprej moški,

nato dekline, pa še eno dekline. Lepi, prijetni glasovi ob zvokih posnete glasbe, same popularne uspešnice, da je človeka kar pridvigovalo. Ker sem bil s hrbtno obrnjem proti "odru", sem stol porinil na nasprotno stran mize in se usedel poleg nje. Glasba me je prevzemala in kmalu sem se pridružil občinstvu, ki je ritmično ploskalo. Potem še kak medklic, razposajeno cepetanje in končno sem se znašel pokonci ob mizi in se pridno guncal, čeprav med mano in Johnom Travolto ni kakih večjih podobnosti.

V vsem mi je sledila, posnemala in pri tem vidno uživala. "To je pa res bajno. Takega pa še ne..." je od časa do časa zasopljeno priznavala. Prav tako pa mi je vedno bolj pogosto gledala v oči, kot bi skušala nekaj odkriti. In tako je noč rasla v razposajenosti in medsebojnem zaupanju.

PO KAVI

Čez tretjo je že bilo, ko sva stopala proti severu. Avenija je bila ob tisti uri zapuščena. Le od časa do časa je prihrumel kak avtomobil ali pa zaspan taksi, ki je prežvekal brezupnost prazne noči. Vztrajala je, da hoče spoznati moje stanovanje. Najprej sem nasprotoval, ji nagajal z raznimi dovtipi, celo nekoliko pokvantal, končno se pa vdal. "Šla bova kot prijateljca," je poudarjala.

Ko se je dvigalo ustavilo v desetem nadstropju, je postalo jasno, da je nestrpna. Nečesa se je bala, Mene? Ko sva vstopila, se je kar očitno tresla. Prižgal sem luč, zaprl vrata in stopil naprej. Stal sem sredi sobe, ona pa še vedno ob vratih. Tedaj sem opazil, da ji je slabo. Kar tresla se je; naravnost trepetala. Napravil sem korak, da bi se ji približal.

"Ne!" je zavpila.

Dvignil sem roko, razprl prste in stopil korak nazaj, da bi jo pomiril. Začel sem ji prigovarjati: "Mirno, mirno, nič se ne bo zgodilo. Glej, sedaj grem do okna. Veliko je, vsa stena je eno samo okno. Dvignil bom ruleto, glej tako. Sedaj naju lahko ves svet vidi, glej, celo mesto je pred nama, nič se ti ne bo zgodilo."

Tedaj je omenila Lernerjevo pesem in prišla je tista žgoča izpoved njenega življenja.

METAMORFOZA

Ko je kriza prešla, sem ji pričel razkazovati mesto.

"Vidiš, tam proti jugu je Avellaneda in tvoj dom. Proti severu, če se nagneš čez ograjo, boš videla odsev modernih poslopij proti mestnemu letališču. In vzhod, ta je najlepši. Zjutraj, zgodaj zjutraj, ko se prične svetlikati in tema prepušča prostor vedno svetlejši modrini, uživam globoko veselje novega dne. Tedaj se zahvalim Bogu za dan, za tistega, še enega, ki mi ga daruje in mi daje novo možnost dobrega življenja. Ali pa zvečer, ko se je celoten nebesni obok že stemnil in nenadoma obzorje zažari in se pokaže prvi košček polne lune. Ti ne veš; tistih nekaj minut, da se pokaže v vsej vzvišenosti in vstane izza orisov tega betonskega pekla - joj, v tistih trenutkih vedno rečem: splačalo se je živeti, vredno je bilo preživeti še en dan, da vidim to čudo stvarstva..."

Še vedno sem govoril, obrnjen proti noči, ko sem jo zaslutil poleg sebe. Trepetala je. A stegnila je roko in me pobožala po laseh. Odstopil sem ji odprt prostor, da se je razgledala po nočnem mestu. Medtem sem v kuhinji pristavil lonček in zavrel vodo za kavo. Ko sem se z dvema skodelicama prikazal v sobi, je že sedela pri mizi. Navidez mirna, a od časa do časa sem lahko opazil majhen trepet, ki ji je pretresal vse telo. Nič ni rekla, sploh ni več spregovorila.

"Domov moraš," sem pokazal na uro, ko je popila kavo.

Pogledala je, nato skomizgnila z rameni. "Hčerka je odšla k prijateljici. Tam bo prespala in jutri ostala ves dan. Nihče me ne čaka." Vendar je vstala in segla po torbici. Videl sem, da jo je odprla in nekaj iskala v njej.

"Tu zraven je agencija remisov. Odprta je vso noč. Najamem enega in te pospremim do doma, da se ne boš bala."

"Saj se ne bojim", pa je še vedno rahlo drgetala. A ko je stopila na hodnik, je nenadoma obstala. Ravno sem se namenil, da zaprem vrata, ko me je ustavila. Obraz je bil sedaj popolnoma spremenjen. Bled. Nekam spačen, a v očeh ji je gorel ogenj. Pretrgano je šepetala v čudni ihti.

"Nisem verjela... Nisem verjela... Sedaj verjamem.. Ostanem pri tebi." Hotela me je potisniti nazaj v stanovanje, pa sem jo odrinil in s hitro kretnjo zaloputnil vrata. Hotela je seči po

kljuki pa spoznala, da se lahko odpro le s ključem. Tega pa sem trdo držal v rokah.

"Zakaj ne?" je zaprosilo iz nje.

"Jutri bi ti bilo žal."

"Jutri je že danes. Jutri ne bo nikoli. Jaz pa hočem živeti..."

Odkimal sem, pritisnil na gumb pri dvigalu in ko je to prišlo, sem jo rahlo potisnil notri. Šele tedaj sem opazil, da je v roki imela preservativ. Utrujeno ga je brez besed porinila nazaj v torbico.

Vso vožnjo v remisju je bila tiho. Tudi poslovala se ni, ko smo prišli na cilj in je izstopila. Molče je odšla in molče utonila za vrati hiše nepoznanega predmestja.

A naslednji dnevi so bili prava mora. Nenehno je klicala.

Bila je vsiljiva: "Daj, pusti, da te obiščem. Ne bodi hudoben. Ne bom ti dala miru, dokler ne pristaneš na obisk."

Bila je vabljava: "V vsem te bom ubogala. Ne bo ti žal. Ti sam ne veš kaj zamujaš, ko me zavračaš."

Bila je nadležna: "Saj bom pridna. Nič ne bova storila, če ti ne boš hotel. Daj, pristani."

Bila je zapeljiva: "Za enkrat te prosim, samo za enkrat, potem bom izginila iz tvojega življenja. Sveto ti obljubljam, da bom izginila za vedno."

Počasi je spoznala, da je napor zaman. Klici so se ponavljali vedno bolj poredkoma. Končno so zamrli.

BLAZEN MEDKRIK

Dan se je že prelevil v noč. Nebo nad mestom je zamiralo v temi. Le črta stolpnic proti reki se je začela ostriti kot v pričakovanju blaženega poroda skrivnosti. Ko sem vstopil v stanovanje in se ozrl skozi okno proti vzhodu, sem vedel, da se je svet obrnil za tistih čudovitih osemindvajset dni in bo zopet noč polne lune. Obzorje mi je zgovorno napovedovalo, da se vsak čas nad zastrto reko pokaže oranžnorumeni krog v vsej svoji veličini.

Kot običajno sem segel po telefonu, zavrtel številke, da bi videl, ali so mi v odsotnosti pustili kako sporočilo. Navajen, da se nihče ni obregal ob mojo odsotnost, sem presenečen slišal, da imam kar "tri nova sporočila".

Takoj sem jo spoznal po glasu. A bil je vroč, skoraj nasilen. Preplavljal me je, medtem ko sem se zagledal v rastočo kroglo na vzhodu...

"Janez, prosim, ne prekini! Poslušaj me. Ne moti se v meni. Jaz sem bitje z drugega brega. Bitje luči. Imam oblast, imam moč, ker živim v luči. Tja sem te hotela povesti. Privabiti sem te hotela na svoj breg. Bila sem tudi na onem drugem bregu. Na bregu teme in trpljenja. A sem se rešila. Spoznala sem temo, spoznala suženjstvo, zato sedaj živim v luči. Janez. Odpovedala sem se tebi in vsem drugim posvetnim užitek. A tebi je lahko žal, ker sedaj ne moreš za menoj. Ostati boš moral tam in nikoli ne boš vedel, kaj si izgubil, kaj ti manjka, ko bi lahko imel vse..."

Zveza se je pretrgala. Presegla je čas, namenjen za sporočilo. A v naslednjem je bil znova njen glas:

"Lahko bi imel vse. A ne. Nikdar več me ne boš slišal. Ko bom dokončno prekinila zvezo, bom strgala listek s tvojo številko in te pozabila za vedno. A še naprej bom ostala v tebi, da bo tvoja sluteča narava žalovala nad zamujeno priložnostjo. Nisi bil pripravljen. Nisi hotel razumeti kažipota, nisi hotel slediti mojemu klicu, ki je klic brega svetlobe. Nekoč me boš morda razumel, takrat, ko boš potreboval, da ti nekdo ohladi čelo, ti poboža lase, ti pritisne poljub na žgoče ustnice..."

Ponovno je presegla odmerjen čas. Sedaj sem vedel, da bo tudi naslednje sporočilo njeno:

"Nekoč boš sam. Tedaj se boš spomnil žene, ki te je vabila z drugega brega, pa si jo zavrnil. Ostani zdrav. Za vedno. Nikdar več me ne boš videl, nikdar več slišal. Kot da bi utonila v reki, ki naju loči - vsak na svojem bregu... za vedno... Ne kličem... prekletstva nate... Ne kličem... ne..."

Luna se je že pokazala v vsej svoji veličini. Stolpnice okoli Puerto Madero so žarele v njeni svetlobi. Poslopje svinčnika, osvetljeno kot vedno v nešteti žarnicah, se je kazalo za kupolo kongresne palače. Tam sem slutil reko... slutil drugi breg.

TEMNA STRAN

V nečem je imela prav: nisem je več videl. Preteklo je leto, preteklo še eno in skoraj sem pozabil nanjo. Do dne, ko sem bil znova povezan z mrežo, v brezupnem naporu, da

ne bi vsled samote grizel stene in plezal po stropu. Prereševal sem vrsto na trak posnetih predstavitev, ko sem zaslišal znan glas. Njen glas. Gospodovalno je vabila:

“Iščem sužnje, poslušne, ubogljive, da izpolnim vse njihove sanje in jim pripravim trpljenje, kakršnega še nikdar niso prestali, niti sanjali o njem. Pustite mi sporočilo. Odgovorila bom vsem in vas presenetila.”

Z grobo bolečino v srcu sem pritisnil na gumb aparata in pričel narekovati:

“Maria del Carmen. Za Boga. Kaj delaš? Kam si zašla? Prosim te, vrni se na breg. Vrni se v svoj kraj. Zapusti to zlo. Če potrebuješ pomoči, pokliči me. Pusti mi sporočilo. A zapusti to močvirje, v katerega se pogrezaš. Reši se na breg...”

Odziva ni bilo, ne sporočila. Ko sem naslednji dan skušal zaslediti njeno številko na mreži, je bila prazna. Zbrisala je predstavitev. Odtlej zaman iščem njen glas; nikdar več ji nisem prišel na sled.

* * *

Ko je napisal zadnjo piko, se je zamislil. Zgodba mu ni bila všeč. Imel je občutek razočaranja, praznine. Kot da se je ves napor pisanja izjalovil in bi mu želja ustvarjanja prinesla le čuden izrodek. Povrh tega se je še voda ohladila in mate je bil skoraj brez okusa. Vzel je “pavo” in jo postavil na štedilnik. Z žličko je odstranil iz bučke del preveč izpranega mate čaja in ga nadomestil z novim, svežim. Ko je znova srknil, se je nekoliko pomiril.

Premišljeval je, kaj bi v zgodbi spremenil. Kritično je začel prebirati vrste. Začetek je še nekam pristajal, a potem se je vse skupaj odvijalo preveč plehko. Razplet ga ni prepričal, najmanj pa konec. Kdo bo sploh verjel tej zgodbi. Osebnost Marie del Carmen je preveč neustaljena, pretirano nevrotična. Dogodek neverjeten. Vse skupaj je nemogoče.

Tedaj pa se je odločil, da vse pusti tako, kot je zapisal. Ob besedi “nemogoče” ga je namreč spomin nenadoma popeljal v otroška leta. Ko se je takrat začel vživljati v ta čudni svet, je kmalu doumel njegovo čarobnost. Na misel mu je prišel neki odrski prizor; predstava je bila menda v počastitev

gospoda kateheta. Ni se spomnil imena, a igrali so v farni dvorani v Ramos Mejiji. Zgodba se je nanašala na skupino otrok, ki so šli kupit darilo za slavljenca, pa se dolgo niso vrnili. Prestrašena mama je jadikovala, kaj bi se jim je lahko zgodilo, kajti "vse je mogoče v tej deželi". Dobro, je pomislil; če je vse mogoče, je mogoča tudi zapisana zgodba in je mogoča Maria del Carmen.

Le na nekaj bi še moral Janez opozoriti moškega bralca, je pomislil. Da: "Če se kdaj po čudnih naključjih velemestnega življenja povežeš z mrežo stikov in prejmeš povabilo na kavo, pa glas rahlo drhti in obljublja da ...potem..., kdo ve..., se ne odzovi. Lahko je ona, ki se je vrnila s svojo skrivnostjo."

MARIJAN EILETZ

MARJAN, DRAGI SNOJEV MARJAN!

Saj mi ne boš zameril zamude, Marjan, vem, da nisi take sorte človek. Da sem se po štirinpetdesetih letih najinega razhoda odločil napisati tole pismo, ki te bo doseglo tam gori nekje, je pa brez vsakega dvoma predrznost. Predvsem zato, ker ti ne dajem prilike, da mi odgovoriš. Pa sem se odločil preresetati zaprašene predale mojega spomina in na svetlo postaviti, kar je še celega ostalo od tisočero doživetij. A ko sem brskal po možganskih prekatih in odstranjal pajčevino in plesnobo iz zrumenelih podob, sem se končno vdal resničnosti in rešil vsaj peščico verodostojnih in omembe vrednih spominov, lepih in tudi otožnih, katere bom stlačil na ta papir. Jorge Luis Borges je dejal, da so spomini tisto subtilno tkivo, iz katerega je spletena naša usoda. To so, Marjan, spomini nate in na tiste hudičeve čase, ko smo našo mladost in našo bodočnost zaigrali na rusko ruleto, ujeti v past paranoičnih krvososov, ki jim je bila krvava žetev prekleto svetovne vojne in okupacije premalo sočna, pa so iz njiju iztisnili še bolj prekleto revolucijo. Naj velja ta moj zapis kot šopek rumenih amancayev iz argentinskega juga na tvoj, meni neznan grob. Naj bo tudi zakasnel izraz mojega sožalja tvojim še živečim sorodnikom, katerih, razen bratranca Jožeta, ne poznam. Pa naj bo namenjen tudi peščici najinih prijateljev, ki nas je vihar slovenske tragedije razpihnil po vseh kontinentih in nas do danes še ni dosegla življenska kosa, da se bomo v duhu sestali s teboj kot nekoč in zaslišali tisti tvoj malce hripavi glas, ki je skoraj zapiskal v iskrenem smehu, ko si nam pravil kake svoje vice, ker »štosov« takrat še nismo poznali. ...Naj še povem, da mi je povod za to pismo dal spis tvojega bratranca Jožeta, ki sem ga odkril v stoštiriindevdeseti številki Nove revije, ko sem pod bariloškimi Andi izrabljaj bratovo gostoljubnost in požiral kar sem slovenskega tiska odkril pri njem.

Tam nekje proti koncu enainštiridesetega ali v začetku dvainštiridesetega leta si se pojavil v naši bežigrasjski klapi, čeprav si živel v škofijskem dvorcu s svojo materjo in bratoma, begunci iz Štajerske in brez očeta Franceta, »našega ministra nesrečnega«, kot pravi Jože in bi jaz dodal še »kratkovidnega«, ki je skupno z drugimi politikmi odletel v London z iluzijo, da bo pomagal reševati usodo slovenskega naroda. Iz štajerske trojke z Andrejem Benetom, Savinom Severjem in mano, ki se je zbirala okoli Mavričeve družine v tretjem nadstropju na vogalu Dunajske in Trstenjakove, si v trenutku ustvaril četvorico najboljših prijateljev. Ne vem, kaj nas je takrat povezovalo in vleklo k Mavričevim, ali je to bila legendarno krščanska dobrotà gospe Polonce, ki je vse štiri sestradane družine zalagala z zelenjavo z njihovega vrta v Župančičevi jami in s pošiljkami dobrot od dolenskih sorodnikov, ali pa je bil to magnetizem in simpatija trinajstletne Roške, v katero smo bili vsi štirje po vrsti do ušes zaljubljeni in niti preveč ljubosumni drug na drugega. Takrat in tam sem te spoznal in v tistem času se je vse začelo. Ljubezen in politika, vojna in mir, pesem in vici, vse v eni sapi. Tam, pri Mavričevih, je bil naš drugi dom in obenem subverzivna postojanka. Tam smo reševali vse naše probleme in izrabljali njihovo gostoljubnost z včasih neverjetno lahkomišelnò neodgovornostjo. Pri Mavričevih je bil naš prevratniški kvartir za zalaganje z ilegalnim protifašističnim in protikomunističnim tiskom, ali pa z manipuliranjem ročnih granat, ki smo jih vpričo zaprepaščene Roške z neznansko lahkoto in pobalinsko bahavostjo razdirali in spet sestavljali.

Tisti, ki smo se rešili na južno poloblo, na bregove Srebrne reke, v to deželò fantastičnih upov in sanj, v obljubljenò deželò blagostanja in miru, socialne in politične pravičnosti, smo kmalu začeli okušati skisane podtalne sokove tega začaranega kraljestva pod žezlom mitičnega »caudilla« Perona in še bolj čarobne in svetniško-zločeste Evite. Tri leta po naši naselitvi je vsestranska gniloba postala že preveč otipljiva in boleča obenem. Legendarni argentinski vojaški sloj rešiteljev domovine je spet kuhal udar. Tistega oblačnega 28. septembra 1951, okrog opoldneva, nas sredi zaspane pisarniške rutine pri Bunge y Bornu na aveniji Alem in Lavalle, petsto metrov od Plaza de Mayo, predrami rohnenje nizko letečih avionov in hip za tem eksplozija bomb. Peron je za las ušel nekaj minut prej in se

zatekel v svoj podzemski bunker v palači Alas, skoraj nasproti naše pisarne. Takoj za bombardiranjem se je vnela borba lahkega orožja med ministrstvi za vojsko in za mornarico. Ljudje so se trumoma vsuli na ceste in bežali iz centra, proti domu. V naši pisarni smo imeli na skrbi telegrafski stik s podružnicami prek vsega sveta in nas niso pustili domov. Že v poznih popoldanskih urah, ko je streljanje še trajalo, mi radovednost ni dala miru. Izmuznil sem se iz pisarne in se prihuljeno pomikal pod kolonadami (tukaj jim rečemo recova) proti Majskemu trgu. Na vogalu ulice Sarmiento se je strnila gruča kakih desetih radovednežev in kukala izza stebrov proti mornariškemu ministrstvu, sto metrov daleč, od koder so streljali revolucionarji. Nihče nas ni spodil, sploh ni bilo žive duše na ulici, razen nas firbcev, ki nam ni bilo mar žvižgajočih krogel, ki so od časa do časa udarjale v zidovje prav blizu nas. Peronovi branilci so se zabarikadirali v Vojnem ministrstvu, kakih dvesto metrov naprej, in si spuščali strele in rafale, pa verjetno še kakšne krilatice, kot je to navada pri revolucijah, ki jih pa nismo slišali.....Tokrat sem se začel spraševati, kaj za vraga me vleče v ta ogenj. Bolj sem se spraševal in analiziral, bolj sem se začel zavedati neke čudne težnje ali celo strasti, ki me je imela v oblasti. Od kod imam ta absurdni nagon, ta občutek neke prijetne groze, skoraj užitka, spričo vsega tega uničevanja in razdejanja. Nekoč sem bral, da ima vsak človek v sebi gotovo porcijo uničevalne strasti, ki jo ponavadi nikoli ne odkrije, razen če mu ga okoliščine ne razgalijo in iztrgajo iz duše.....Tokrat, Marjan, sem se spomnil na najin ognjeni krst, pa še na mnoge kasnejše ognjene plese. Kaj se je godilo z nami takrat, kdo je vžgal ta ogenj pri nas in nas zaznamoval za vselej? A kako strahotno strupen je šele moral biti tisti čarovniški napoj, ki je obsedel mnoge revolucionarje, da so še dolgo časa po končani borbi, ko ni bilo več nikogar, ki bi se boril z njimi v enakopravni, recimo »viteški« borbi telesa s telesom, izživljali nad zvezanimi in sestradanimi ujetniki in jih na najbolj barbarski način pobijali do smrti. ...Ne, Marjan, tega strupa mi nismo pili, niti midva, niti najini tovariši. Do takih skrajnosti je bilo mogoče priti le z roko v roki s samim satanom.

Neverjetno smo se vsi štirje ujemali, celo k Frančiškovim in Odilovim križarjem smo pristopili korporativno. In tam smo našli, mi štirje razposajeni štajerski ubežniki, naše drugo zato-

čišče. Apostolsko usmerjeni nepozabni pater Odilo, pa vsa ostala križarska klapa ljubeznivih in duhovitih ljubljanskih srajc nas je takoj sprejela med se. Pritegnila nas je glasba (instrumenti in zborovsko petje), gledališče (Nikolaj Jeločnik), zanimiva predavanja (Karel Rakovec in drugi), pa Odilove gramofonske plošče iz Amerike.

Večkrat sem v kasnejših letih slišal po radiju tisto prelepo pesem iz Odilove plošče : »Thanks for the memory...« – hvala za spomin! Ne vem, ali je bila Gerschwinova ali od Jeroma Kerna ali pa od koga drugega, na vsak način je avtor moral biti klasik moderne ameriške glasbe in moje misli so vedno poromale tja v frančiškanski samostan. Pa v dvorano na frančiškanski oder k Jeločnikovim režijam, kjer so igrali tudi danes sloviti američanski gledališčnik Jože Rus, pa zagonetni in žalostno sloviti petokolonaš in oznovec Miloš Kobal,...in spet mi spomin preskoči deset let naprej v naš slovenski Buenos Aires, ko smo se leta in leta razdajali za slavo slovenske žive besede in slovenske misli, izražene na odru. Le kakšna strast nas je gnala, kakšna prastara ustvarjalna in nikakor ne uničevalna sila, prekaljena iz borbe za svobodo in prežeta z napojem ljubezni in zvestobe do slovenskih lepot in vrednot, nam je dajala moč, da smo kljubovali tukajšnji vročini, neznosnim daljavam, neprepanim nočem, z zadnjimi centavi v žepu plačevali vse stroške in ustvarjali stotine umetnin, pa uživali, uživali, uživali, Marjan! Ne moreš si misliti, kako je bilo lepo in hudo obenem, a to nas je ohranilo. Tudi tebe bi, sem popolnoma prepričan, če bi bil pri nas.

A takrat, v dvainštiridesetem letu, se je satanov zarodek v Sloveniji že razšopiril, pa se je bilo treba odločati, kam spadaš. Pri križarjih to ni bilo težko, saj tam je bila prava postojanka Slovenske legije, prave četniške oborožene sile. Kar na bajonet smo prisegali našo zvestobo kralju Petru in domovini, pa jamčili to zvestobo s svojim življenjem, ki je bilo edino, s čemer smo mi mladi mulci še razpolagali, čeprav v tistih časih ni kaj dosti veljalo. Kmalu nas je zapustil prvi član četvorice Savin, ki se ni idejno strinjal z našim početjem, a smo ohranili z njim dobro prijateljstvo. Ostali trije »zamorčki« smo se v naslednjem letu angažirali pri propagandnem centru SL v Rokodelskem domu. To je bil začetek naših mladostnih avantur. Hoditi po Ljubljani pod laško okupacijo pri belem

dnevu s pištolo ali granato v žepu je bilo skoraj zabavno, še posebej, kadar smo sodelovali pri kakem »rukerju«, kot smo takrat imenovali hišne preiskave pri terencih. Ti si se kmalu pokazal s krasno kromirano devet milimetrsko pištolo, za katero smo te vsi zavidali. Sploh smo občudovali tvoje dobre zveze in informacije. Prav glede teh smo se zavedali, da si nam včasih tudi kakšno raco natvezel. A takrat je bilo treba vse to jemati napol zares, napol za šalo, saj je vse spadalo v neko čarobno mistiko, vse je bila ena sama idealizirana pustolovščina, čudni sanjski prividi...Kljub tvoji prešerni naravi, polni razposajenega optimizma in neke sigurnosti, ki si jo izžareval, nisi nikoli kazal bahaštva zaradi svojega priimka. Pisati se Snoj v takratni Ljubljani niso bile mačje solze. Bil si vedno isti šaljivec, pravi žongler, ki je znal spretno v vsaki družbi obdržati veselo napetost in ravnotežje, ne da bi hotel sam izstopati, pa vendar si bil stalno v centru.

Marjan, ti si bil takrat z vsemi žavbami namazan in ni te bilo lahko dohitevati. Nekoč si mi podaril, menda za moj god, neznansko lepo darilo, ki ga hranim še danes: srebrni prstan z mrtvaško glavo v reliefu, pravi simbol četništva. Ko sem te vprašal, kje za vruga si ga dobil, si mi odgovoril s tistim tvojim tipičnim napol smehom napol jokom: enemu fašistu sem ga sunil! Takrat se mi je zdelo, da sem postal »tapravi« četnik. Ne bo pa držalo, kot je dobronamerno zapisal tvoj bratranec Jože, da si ti vstopil v vaše straže (MVAC). Resnica je bila v tem, da so našo skupino fantov iz slovenske legije »na črno« vpisali v ljubljansko formacijo Varnostne straže, ki je spadala pod MVAC. Prinesli so nam ponarejene legitimacije s ponarejenim žigom, tako, da smo malo bolj varno hodili oboroženi po Ljubljani. A ta igra ni dolgo trajala. Lahki so kmalu odkrili to prevaro in smo dokumente morali vrniti našim predstojnikom pri SL, da so jih uničili.

Pa tista avantura s tobakom! Nekoč je duhovnik Križman iz Rokodelskega doma naročil tebi in nekemu drugemu kolegu, da mu nakupita večjo zalogo tobaka in cigar. Takrat v Ljubljani je bila huda stiska s to robo in se je prodajala samo racionirano, ali »na karte«, kot se je reklo. Seveda, tokrat pa je bilo treba kupiti »na črno«, vendar pa po uradni ceni. Gospod ni povedal, komu bo ta tobak namenjen, a izročil vama je nahrbtnik, kar vaju je prepričalo, da bo ta pošiljka šla na teren za naše borce.

In tako sta ta dva mlada četnika dokazala svoje »organizatorične« zmožnosti in prinesla gospodu Križmanu kar lepo količino različnih tobačnih dobrot. Pripovedoval si, kakšno strategijo sta uporabljala, ko sta v trafikah zahtevala tobak brez nakaznic in je bil odgovor vselej kruto negativen, nakar sta brez izgubljanja časa podprla svojo prošnjo z bolj prepričljivo gesto in položila na pult pištolo. V trenutku in brez vsakega razpravljanja sta prepričala prodajalca, da vama je stlačil v nahrbtnik, kar sta zahtevala, pa še računati ni hotel po navadi. No, pa sta bila lepo pohvaljena od gospoda Križmana, tebi pa, kot ponavadi, žilica ni dala miru, pa si ga vprašal, kam je pravzaprav namenjen ta tobak. In spet se te spominjam, Marjan, ko si mi s tistim svojim pol smehom in pol jokom skoraj jecljaje iztisnil: »Veš kaj mi je rekel? Ta tobak je za njegovo mater, ja, tako, kot slišiš. Pravi, da ima neko čudno bolezen in ji je zdravnik predpisal tobak!« Tristo hudičev, to smo pokali od smeha! Predstavljali smo si v naslanjaču sedečo devetdesetletnico, slastno srkajočo iz turške pipe....

Nekoč si mi zaupal neko skrivnost. Bila sva sama, a začel si mi govoriti šepetaje, kot si imel navado, kadar si hotel utvariti potrebno skrivnostno atmosfero. »Da boš držal jezik!« si mi dvakrat ali trikrat zabičal. Nato je prišla izpoved: »Napraviti sem moral hišno preiskavo pri Glavaču!« To je bila brez vsakega dvoma delikatna zadeva. Duhovnika Glavača je cela Ljubljana poznala, se ga bala in ga obenem spoštovala kot nadvse brihtnega in sposobnega voditelja mladine, a neprevidljivega in za naše politično vodstvo skrajno nezanesljivega. O njem so se širile vse mogoče ali nemogoče vesti, dejstvo pa je bilo, da se mu nihče ni upal blizu. Kot duhovnik je imel precej dobro zavarovano hrbtenico, njegovi fantje so bili pa sami gadje, prežeti z krščansko in narodnostno ideologijo, vsi dobro oboroženi, da se ni bilo šaliti z njimi. Glavač je menda stanoval na škofiji, prav tam kot tvoja družina, in zdi se mi, a ne bi mogel trditi, da ti je celo tvoj stric naprtil to špijansko nalogo. Moral si vdreti v sobo skozi okno na hodniku in prebrskati po njegovih papirjih. Vsekakor si po tej akciji porasel v mojih očeh, čeprav niti ti niti jaz nisva imela ničesar proti Glavaču. To je bila zate le ena pustolovščina več, ki si jo, kot vse ostale, odlično izpeljal.

Sredi leta triinštirideset je nekega dne treščilo med nas: »ustrelil se je nesrečni Andrej Benet«. Ko je čez noč stražil

Bogumila Remca se mu je izmuznil šus iz pištole in mu preluknjal glavo. Takrat, Marjan, nama je smeh izginil iz obraza. Ostala sva samo še dva zamorčka. Tisti dan se je končala najina puberteta. Nekaj dni sva kot izgubljena tavalala po ulicah in nisva spregovorila besede, tudi v Rokodelski dom nisva šla dolgo časa. Andrejev blede obraz z luknjo v sencih naju je stlačil prav do tal. A življenje gre naprej, kot pravijo. Ne, vojska je šla naprej, pa ta prekleta revolucija.

Prišel je Badoglijev udar in zrušila se je laška okupacija Ljubljane. Ti si mi prinesel obvestilo, da se mora naša skupina iz Rokodelskega doma pomakniti na teren, ker se v Ljubljani pričakuje vsak trenutek nemška okupacija. Tako se je začela najina štirinajstdnevna avantura po dolenjskih hribih in vasicah čez Rudnik, Velike Lašče, Turjak, Zapotok, Četež in preko Želimplja v Ljubljano. Se spominjaš, Marjan, ko smo se spustili iz Turjaka čez drn in strn v dolino in tavalali po grapi sem in tja išoč pot na Zapotok, pa se nenadoma zdrami mlad Dolenjec in pokaže z roko med drevje in veselo pojoče zapiska: »Vizga, vizga, kurensck!«, kar je vso naš četo navdalo z odkritim zadovoljstvom, za naju dva in še posebno za tebe je pa ta vzklik pomenil nekak simbol odkritja izgubljene zemlje in sva se še dolge mesece kasneje ob podobnih prilikah spominjala na ta veseli krik v svežem dolenjskem napevu in se iz srca nasmejala.

Kako globoko se mi je zapisal v spomin tisti klic, da ga vsakič, kadar se v teh zadnjih letih pri nas razgovarjamo o Kureščku in Marijinih sporočilih nanovo zaslišim, a tokrat z malce drugačnim prizvokom, z neko drugo simboliko, kot nam je že takrat pokazal pot iz zablode: »glej ga, glej ga, Kurešček!«

V Želimplju je moralo takrat mrgoleti partizanov, ki so nas čakali z odprtimi rokami in še bolj odprtimi mitraljezi in bacači v dobro pripravljene nočni zasedi. Takrat sva, Marjan, doživela najin ognjeni krst. Po prvem napadu sva bila še skupaj, kasneje, med drugim napadom pa sva se v nočni zmedi razšla. Duš, je pokalo tisto noč, pa še dolgo v jutro! Se spomniš tiste mlade luštne partizanke, skoraj na balin ostrižene, ki sva jo poznala iz Bežigrada (bila je znana laška kurbca), ki so jo naši ujeli skupaj s tremi partizani. Jaz sem jih videl v jutranjem mraku, kako so jih gnali proti gozdu, ti si mi pa kasneje pravil,

da si jih videl že ustreljene na tleh in da je nek pobalín pobral rožo s travnika in jo tistemu nesrečnemu dekletu zataknil med noge. Ko si mi to pripovedoval, spet s tistim tvojim zagonetnim smehom, istočasno tragičnim in ciničnim, za katerega sem te včasih kar zavidal, ker sem čutil, da predstavlja zate nek psihološko obrambni zid, ki te obdrži vedno pokonci, ko nas je druge včasih kar zamajalo. No, pa sva se vsak po svoje izlizala iz te bitke in se popoldne spet našla na ižanski cesti tik pred Ljubljano, kjer sem jaz bil ujetnik partizanske patrole, vi ste pa prihajali po cesti od Iga in me rešili. A takrat sem te prvič videl poklapanega, prav tako kot vso tvojo desetino, ki se je pomikala proti Ljubljani, enako, kot vsa tista raztepena četniška in legionarska vojska, ki so jih partizani razbili v Želimlju. Preko tisoč nas je bilo takrat, pravijo, da celo več kot partizanov, a pri nas nihče ni vedel kdo pije in kdo plača. Niti ni bilo zmede, vsi smo le mrkih obrazov hiteli proti Ljubljani. In nato kam? Nihče ni imel odgovora na to vprašanje, pa tudi poveljstva ni bilo več. Edino to smo vedeli, da smo tam zadaj pustili na cedilu turjaški bataljon najboljših borcev, na žalost preveč fanatičnih idealistov, ki so si zabili v glavo, da morajo ostati na Turjaku, a mi smo vedeli, da jim je bila usoda zapečatená. Pred nami pa je bila od Nemcev zasedena Ljubljana, nerazumljiv cilj ali celo suženjstvo?...Ti veš, da se jaz nisem hotel predati Nemcem in sem se ločil od ostale skupine, pa se splazil skozi žico in se z rakovniškim tramvajem vrnil domov.

Mnogokrat sem se vpraševal, zakaj smo bili prostovoljci? Že v aprilu leta enainštirideset se je nekaj sto slovenskih študentov, med njimi tudi moj starejši brat, javilo prostovoljno v jugoslovansko kraljevo vojsko. Kaj nas je naganjalo k temu, ali je bil to samo neke vrste samomorilni nagon, ki ga opisuje Trstenjak, ko mu dodaja še ideološki naboj? Res je bil naš kasnejši pristop k protirevoluciji izrecno ideološkega značaja, pa vendar bi mu odrekel kategorijo celo podzavestnega samomorilskega koraka. Ljudje večkrat žrtvujejo svoje življenje za vse mogoče cilje, včasih za razne vrednote, ki jih gradijo na ljubezni, drugi pa na sovraštvu....O tem sem razmišljal v Buenos Airesu aprila dvainosemdesetega leta, ko se je argentinska armada izkrcala na Malvinah. »Le kaj pa je tebe treba bilo...« sem rekel svoji ženi, ko smo poslušali na vse zgodaj radijska poročila. Absurdna

poteza skrokanih generalov. Pa vendar, v narodu se je nekaj zbudilo, nekaj pozitivnega, če hočemo tako opredeliti narodnostni čut kot neko vrednoto. Kot logična posledica se je javilo tudi gotovo število prostovoljcev. In veš, Marjan, da mi neko jutro moj starejši sin reče :« Očka, jaz se bom tudi javil kot prostovoljec.» Z ženo naju je stisnilo v grlu in skoro nama je zmanjkalo sape. Po dolgem razgovoru, po nekajdnevnih razgovorih se nama je posrečilo odvrniti sina od te odločitve. Sploh nama ni šlo v glavo, kako je najin sin prišel do take odločitve, saj ga nikoli nismo vzgajali v kakšnem »argentinskem« duhu, nasprotno, vzgajali smo ga v domačem slovenskem duhu, kot večina slovenskih družin v Argentini, ne da bi mu kakorkoli dali čutiti kakšno negativno razpoloženje do te dežele. Ampak Tjaša me je razorožil, ko mi je rekel: »Očka, saj si ti tudi prostovoljno stopil v boj za svobodo svojega naroda in nas vzgajal v spoštovanju teh vrednot. Sedaj je pa ta naš argentinski narod tudi v sili in potrebuje prostovoljcev, ki bodo te vrednote branili.« Moral sem uporabiti vso logiko in filozofijo, da sem najprej pokazal razliko med obema slučajema, predvsem pa kot najboljši argument, da je invazija na te otoke popolnoma absurdno in neodgovorno dejanje skupine neuravnovešenih generalov, kljub vsej zgodovinski upravičenosti argentinske zahteve za povrnitev Malvin.....Pa ta storija se še ne konča tukaj. Ko smo leta enaindevetdeset praznovali slovensko osamosvojitve v Ljubljani skupno z obema sinovoma in doživljali prve udarce srbske invazije, naju Tjaša spet preseneti s tistim svojim mirnim stavkom: »Očka, kaj, ko bi se javil za prostovoljca v slovensko vojsko, misliš, da bi me sprejeli?« ...Vidiš, Marjan, da smo spet tam, kot smo bili. Vedno bo potrebno žrtvovati življenja za pametne in poštene vrednote. Gorje narodu, ki ne bo imel zadosti takih prostovoljcev. Gorje pa tudi narodu, ki si bo pustil zmešati štrene od premetenih perverznezhev, ki ga bodo zapletli v goljufivo igro quasi-demokracije in mu za vselej zamašili sluh in vid za resnico.

Proti koncu leta triinštirideset sva se oba znašla pri domobrancih, na različnih koncih. Jaz sem pristal pri topniški bateriji na gradu, ti si se pa menda kar kmalu pojavil na oklopnem vlaku, ki je vozil predvsem na progi Ljubljana – Rakek – Trst. Bil si član enote, ki je bila v tistih mescih najbolj visoko cenjena, prav tebi primerno. Kot ponavadi si imel srečo, da

si se spravi v najbolj nevaren odred domobranstva. Včasih sem se spraševal, kaj za en magnet imaš v riti, da se zmašiš v tak konec, kjer imaš največjo možnost, da jo boš sigurno in prav kmalu fasal. Slutil sem pa, da si ti moral imeti neke nekoga, ki te je vedno zlizal iz zagate. Medlo se spominjam tiste avanture, ki jo opisuje Jože, ko si ob eksploziji zletel po zraku in se ti je čelada zabila na glavo. Pa je bilo še precej takih »vročih« trenutkov na tistem vlaku. Prav te dni mi je prijatelj Andrej, ki živi blizu nas v Hurlinghamu, pripovedoval svoje lastne zgodbe kot civilni železniški uslužbenec, izurjen strojevodja, ki je napravil mnogo voženj v tistih časih od Celovca do Trsta, pa tudi na oklopnem vlaku, med letalskimi napadi, med minami in plohami rafalov iz zasede. Dejal je, da pravzaprav ni poznal nikogar od domobrancev, ki jih je vozil. Najbolj mu je ostala v spominu tista epizoda, ko se je v mrzli božični noči leta triinštiridesetega med Rakekom in Planino pokvarila stara italijanska parna lokomotiva. S kolegom strojevodjem sta takoj ugotovila, da se je zvila ojnica in je bil čudež, da se ni kotel razletel. Zakurila sta ogenj poleg lokomotive in začela razgrevati skrivljeno os, medtem ko sta štela minute, kdaj se bo vsul nanju rafal iz partizanskih mitraljezov. Ničesar takega se ni zgodilo, morda je bil to blagoslov svete noči, ali pa sta se neumorna železničarja partizanom zasmilila, bogve. Dejstvo je, da sta po nekajurnem naporu in razbijanju razbeljeno ojnico zravnila in vlak pognala naprej. Andrej pravi, da je bil to strašanski krompir. Ali nisi bil tudi tam zraven, Marjan, in si morda v enem od obeh vojaških vagonov preganjal strah in mraz z laškim konjakom? – A nekoč sva se srečala, na Rakeku je bilo. Naš topničarski vod je bil dodedljen začasno na Rakek v podporo posadki, ki je bila partizanom trn v peti in so jo skoraj vsako noč napadali. Ti si zvedel zame in si me poiskal, ko je tvoj oklopnik prisopihal na postajo. Govorila sva kratek čas, večinoma sva zbijala vice, kot se to šika med vojaki na fronti. Ti si mi skušal utrjevati moralo s tem, da si mi kazal neke laške ne preveč svetniške fotografije, ki so tebi menda izboljševale krvni obtok ali nekaj podobnega. Vem samo, da sem se precej kisko držal in tebi najbrž to ni preveč ugajalo. A pri tebi je tudi to spadalo v rok službe in jaz sem te jemal takega, kot si bil, veselega in razposajenega, pa četudi si včasih skočil malo čez plot.

Končno si se znašel v Ljubljani, v pisarni domobranskega štaba. Mislim, da si moral imeti precej dobro priporočilo, čeprav najbrž ne od tvojega očeta, ki se je medtem že pojavil na tako imenovanem »osvobojenem« ali pa od partizanov zasedenem ozemlju, član nove jugoslovanske »lutkovne« Šubašičeve vlade, klerikalni poslanec SLS, ki se je pustil presentati od komunistov in s tem zadel naši strani državljanske vojne strahoten udarec, samemu sebi pa vrv za vrat. V Ljubljani se ni drugega govorilo kot o Snoju. Tvoja dobra, draga in trpeča mati se skoraj ni pokazala na cesto, saj so ljudje s prstom kazali za njo, revico, ki ni ničesar zakrivila in je presneto dobro poznala položaj v Sloveniji, a svojemu možu ni mogla pravočasno odkriti resnice in nevarnosti. Najini materi sta se poznali in se včasih tudi obiskali. Večkrat mi je mama pravila, kako tvoja mama trpi. Rekla mi je: »To je prava mučenica«.

Naključje je hotelo, da sva bila midva, oba domobranska podoficirja, določena za dežuranje slučajno isto nedeljo vsake štiri tedne. Tako sva imela priliko preganjati dolgočasnost ljubljanskega poletja z dolgim telefonskimi pogovori. Ure in ure sva klepetala, navadno sva preganjala čas z mlatenjem prazne slame in zbijala vice, pa tudi kakšno grenko si mi včasih spustil zaradi očeta.... Tako sem te neko poletno nedeljo kot po navadi klical na štab, pa se oglasi nek drug mladenič, ves nervozen, pa pravi, da tebe ni, da ne ve, kje si. Še bolj sem postal nervozen jaz, kot da bi slutil, da s tabo ni bilo nekaj v redu. V ponedeljek zjutraj spet pokličem, pa mi povedo resnico, da si dobil čez prsa rafal brzostrelke, po neumni nesreči od svojega kolega, ko so čistili orožje. Nisi umrl, so rekli, a nisem jim hotel verjeti, saj to je bilo praktično nemogoče, da bi preživel šest strelov skozi pljuča, iz trimetrške razdalje. Rekli so mi, da si v vojaški bolnici in popoldne sem zdivjal tja. Našel sem te operiranega in še napol v anesteziji, pa si mi že mrmral nekaj hecnega. Rekli so mi, da obstajajo zelo majhne možnosti, da se boš zlizal. Tako je tudi bilo, proti vsem pravilom medicine in verjetnostim računom. Hodil sem te obiskovat, da bi ti dajal korajžo, pa si jo ti, baraba, dajal meni, ker sem bil ves polulan, ko sem te gledal prevezanega in bledega, ampak nasmejanega in zajebantskega kot zmeraj. Ne vem, ali je bila to Snojeva kri, lahko pa tudi čudež, saj je pol Ljubljane molilo zate.

Dejstvo je bilo, da Snojevega Marjana takrat še niso hoteli imeti tam gori (ali pa doli?) in si ostal kar lepo pri nas. Tretji dan si menda že sfehtal neko cigareto in jo slastno pokadil. Ni bilo dolgo in spet si bil v uniformi, spet v štabu.

Prvi domobranski prisegi dvajsetega aprila si se izognil, ker si bil kot rekonvalescent na bolniški, jaz pa sem se ji izognil, ker so me teden prej poslali na topniško postojanko v Grosuplje, od koder sem se čez nekaj mesecev vrnil v Ljubljano. Za vse, ki niso mogli priseči, so določili nov datum v januarju petinštiridesetega. Tedaj je bila huda zima, kakršne ljudje že dolgo niso pomnili. Dva dni pred prisego sem šel spat domov za Bežigrad. Bilo je po deseti uri in sem se ravno spravljal v posteljo, ko pozvoni hišni zvonec, kar je precej razburilo moje starše in mlajše brate. Le kdo bi mogel priti na obisk med policijsko uro in v takem mrazu? Oče, ki je bil do vratu angažiran z Narodnim odborom, je mislil, da je morda gestapo prišel ponj. Meni se je pa kar zdelo, da ne more biti drug kot Snojev Marjan. Kar slutil sem te. Že nekaj dni sem te v najinih razgovorih videl zelo zaskrbljenega. Pripovedoval si mi stvari od očeta, ki ti stalno pošilja pisma, v katerih te roti, da zapustiš domobranstvo. Res, ko sem odprl okno in zaslišal tvoj glas, sem vedel, da imaš nov problem z očetom. Hotel si govoriti z mano in mi skoraj ukazal, naj pridem dol. Vabil sem te, da prideš ti gor k nam v toplo stanovanje, ti si pa vztrajal da naj pridem jaz v tisti mraz. Moj oče se je razburil, češ, ali sta nora, petindvajset stopinj pod ničlo pa bosta hodila po snegu in prezebala, za božjo voljo, kje imata pamet. Poznal sem tvojo trmo in se medtem oblekel v toplo uniformo in odklenil vrata. »Pridi, Marjan, moram nujno govoriti s teboj«, si mi dejal s tako resnostjo, ki je nisem bil vajen pri tebi. Moram priznati, da sem se čutil počaščenega, ker si me izbral za svetovalca v neki kočljivi osebni zadevi. Imel si mnogo drugih ljudi, starejših, sorodnikov in politikov, s katerimi bi se lahko posvetoval, a prijatelja sva pa bila menda res samo midva. In v tistih trenutkih si ti stavil na besedo prijatelja, na bojnega tovariša. Dejal si mi: »Kot ponavadi sem spet dobil pismo od mojega očeta, na moji pisalni mizi v štabu«, kot bi to bilo nekaj samo po sebi umevnega. Se pravi, da je imel partizanski kurir popolnoma prost dostop v sredo pisarne na domobranskem štabu. A to tedaj sploh ni bilo važno. Problem je bil,

da te je oče v pismu spet rotil, naj vendar za božjo voljo ne prisežeš. Hodila sva po Trstenjakovi ulici gor in dol in gazila po škripajočem snegu, ampak midva mraza nisva čutila. Grela naju je tvoja dramatična dilema, pred katero te je postavil oče. »Kaj naj storim, Marjan?« si me skoraj jokaje spraševal. Spominjam se, da sem ti pomagal popolnoma hladno analizirati položaj. Očividno je bilo, da problem ni bil tvoj, ampak tvojega očeta. On je bil sredi partizanske komande in živel pod strahotnim pritiskom. Rad bi dosegel, da se njegov sin izmuzne iz domobranstva in s tem zadosti zahtevam svojih oblastnikov partijcev, ki so to terjali od njega. Ti si stal med očetovo kariero in med tvojo častjo, morda si tvegala tudi očetovo svobodo ali celo življenje, za ceno izdajstva idealov, katerim si hotel ostati zvest. ... Tavala sva okoli dve uri, pravil si mi o osebnih, skoraj intimnih problemih v zvezi z očetovim položajem, ko je bilo jasno, da je bil on ujetnik, talec v rokah fanatičnih revolucionarjev. Pravzaprav si me prišel prosit za potrditev tega, za kar si se že sam odločil. Hotel si ostati zvest domobranstvu, ideji za svobodo človeka, za obrambo vsega dobrega in poštenega in vztrajati v borbi proti komunistični revoluciji, četudi po sili razmer zaenkrat še pod nemškimi protektoratom, kot izbiro manjšega zla. Prisege se bom udeležil, si mi rekel, a zmenila sva se, da nihče od naju ne bo v resnici prisegel, ker ta prisega ne bi bila veljavna, saj za naju je veljala še vedno ona izpred treh let na vrtu frančiškanskega samostana, ko sva prisegala na bajonet zvestobo Jugoslaviji in kralju. Takrat smo mladeniči jemali tiste ideale kot nekaj zelo resnega in svetega, saj so predstavljali najvišje vrednote krščanske in zapadne kulture. Ura je bila že preko polnoči, ko sva se poslovila. Močno sva si stisnila roke in si pogledala globoko v oči, kot bi si hotela čestitati, saj sva izbojevala zmago nad prisilo in ustrahovanjem, pa vendar nama je ostalo nekaj grenkega v duši. Slutila sva že takrat neko dvomljivo bodočnost, neko nerazumljivo in nerazrešljivo uganko, pred katero smo se znašli domobranci. A ni bilo drugega izhoda kot vztrajati in stisniti zobe, upajoč na neko neracionalno rešitev, na nek čudež.

Čez dva dni sva prisegala na ljubljanskem stadionu, pa vendar nisva prisegla. Nisva izgovarjala besedila, ki so nam ga brali po mikrofону, roke sva dvignila, a s prsti sva držala figo, tako sva se zmenila. ...Poslej sva se malokrat videla,

niti se nisva poslovila pred odhodom iz Ljubljane. Saj veš, nervoznost in napetost sta se stopnjevali in pravtako tudi podzavestna negotovost v naših srcih. Zadnje tri dni pred odhodom pa smo na gradu nabijali s havbicami in ni bilo časa za druge misli.

V Vetrinju sem te iskal in spraševal po tebi, a nihče ni vedel povedati ničesar. Le nekdo mi je zatrjeval, da te je videl na Ljubelju. Drugi so sklepali, da si prišel do Ljubelja, pa si se vrnil v Ljubljano, k očetu. Zdelo se mi je popolnoma logično, saj takrat je bil to že končen prevrat, vzemimo poraz, umik ali pobeg pred močnejšim sovražnikom. Tudi pater Odilo me je spraševal po tebi v Vetrinju, tako, da sem bi do danes prepričan, da res nisi prišel čez Ljubelj. Pa berem v zapisu bratranca Jožeta, da si bil v Vetrinju in od tam vrnjen v Šentvid, od koder te je komaj izmazal tvoj oče, v zanko ujeti minister prve revolucionarne vlade. Udarce in ponižanja, ki ste jih Snojevi doživeli pozneje, so nepopisna, pa tudi nepopisana. Tvoje tragično životarjenje in tavanje v izgubljeni eksistenčni puščavi post-revolucionarne ljudske demokracije je Jože mojstrsko naslikal kot pravcati surrealistični kolaž poln grotesknh prispodob. Verjemi mi, Marjan, da sem dobil solzne oči, ko sem bral ta zadnji, komično-tragični del tvoje zgodbe. Prekleta revolucija. Usmili se Bog vseh žrtvovanih.

Marjan, upam, da me boš prihodnjič počakal, da ne bom izgubljal časa z iskanjem. Saj veš, Snojev Marjan je bil včasih zelo poznan, tam gori pa ne vem, če delajo kakšne razločke. Moram te pa poiskati takoj, ko pridem tja, saj si imava mnogo, mnogo stvari za pomeniti. Do takrat pa, dragi Marjan, Snojev Marjan, na svidenje!

ANTON NOVAČAN

NADČLOVEK

Enodejanka. Motto: "Übermensch" (F. Nietzsche)

OSEBE:

Nadljudje:

ZDRAVNIK	POLITIK
FILOZOF	BANKIR
DUHOVNIK	BOLJŠEVIK
ČRNA DAMA	RDEČA DAMA

Bivši nadljudje:

OPICA A	OPICA B
OPICA C	OPICA D (prejBANKIR).

Prava človeka:

BLAŽE	NEŽICA
-------	--------

Glas: DE PROFUNDIS kot prolog in kot epilog.

V začetku dejanja na odru polna tema, iz katere govori glas De profundis.

PROLOG

DE PROFUNDIS: Še mislim in še zvenim kakor v atomu krožna pesem elektronov.

Kje si, človek?

Gospodar pokončne hoje in zgrabljivih spretnih rok –
Gospodar besede in ločitelj števila –

Gospodar nad pojmi biti in umreti, gospodar malih
in velikih spoznanj pod skorjo lomljive lobanje –

Gospodar pesmi, smeha in solz –

Kje si, človek? – Človeka ni več! Izumrl je človek na zemlji, v blaznih borbah je ugonobil samega sebe in z iznajdbami nadčloveka pokončal vse, kar je bilo živega na zemlji!

Evropa je grob –

Azija je grob –

Afrika grob – grob sta obe Ameriki, grobišča vsa otočja, grob je severni pol in grob je južni pol! Oceane pokriva debela mastna plast olja in loja, ki se cedi s kopnega od dveh milijard razpadajočih človeških trupel in vsega, kar je bilo živega na zemlji!

V okuženi atmosferi plava nad zemljo velik zrakoplov. Vanj so se zatekli poslednji nadljudje. Z umetnijami zdravnikov so podaljševali sebi življenje in iščejo sedaj, v strahu pred smrtjo, kje bi pristali. Čujte brnenje zrakoplova!

V njem so poslednji nadljudje!

(Luč. Čez oder je legla velika zračna ladja, dom poslednjih nadljudi. Na levi sedijo trije starci. Njih obrazi so opičji, opičje njih kretnje. To so bivši nadljudje, ki so se pomladili z opičjo žlezo in se počasi spremenili v opice. Njih imena so: Opica A - Opica B - Opica C. Po odru postopata Črna dama in Rdeča dama. Na desni sedi Duhovnik in bere brevir. Bankir sloni malomarno ob ladji in kadi pipico. Spredaj na tleh leži Boljševik in nekaj razmišlja. Politik in Filozof se zaspano pretegata in se sovražno ogledujeta. Zdravnik hodi od nadčloveka do nadčloveka in jih pregleduje. Vsi so stari, stari, sami okostnjaki.)

PRVI PRIZOR

POLITIK: Ta strašen mir vse naokrog! O, ko bi le muha zabrenčala!
Ena sama muha!...

BOLJŠEVIK: Obžalujete?

POLITIK: Obžalujem, obžalujem...

BOLJŠEVIK: Jaz ne!

POLITIK: Kje so časi, ko so po tem planetu divjali ljudje, tekle železnice, ropotali stroji! Zdi se mi, da smo se ušteli, gospod Filozof!

FILOZOF: *(presliši)* Ah, sobica v velikem mestu! Skromna samotarska izba...knjige...in tihe pobožne kontemplacije...

DUHOVNIK: Zvonovi, da bi zvonili! Rad bi še enkrat slišal zvonenje zvonov...

BANKIR: Jaz pa ciganski orkester v baru. Ah, puhati slastno debelo cigaro in gledati lepoto plešočih deklet...

ČRNA DAMA: Ti pohotnež stari! Slina se ti cedi po bradi, čeljust se ti trese. Kako pa imaš kravato zavezano!

BOLJŠEVIK: Ljubosumna je, še vedno je ljubosumna, črnuha stara!

ZDRAVNIK: Opice, priporočam vam, da se malo razgiblujete! *(Opice poskočijo, pa se takoj utrudijo)*

BOLJŠEVIK: Morale bi plezati gori in doli po ladji kakor prave opice!

ZDRAVNIK: Tudi vi, gospoda! Malo več kretanja in globokega dihanja! Tukaj ni smradu. Pristali smo srečno, zrak je tukaj čist.

BOLJŠEVIK: Čemu? Saj je vsega konec!

ZDRAVNIK: Mi smo poslednji na zemlji, mi nadljudje! Naša dolžnost je, da se ohranimo kolikor mogoče dolgo.

BOLJŠEVIK: Zakaj? Za koga neki?

ZDRAVNIK: Kakor želite...Sicer pa imam precejšnjo dozo kloroforma in drugih mamil in strupov, če že kdo hoče na oni svet.

BOLJŠEVIK: Dajte mi strupa, meni je vseeno.

RDEČA DAMA: Bedak! Samo bedak misli na samomor! Vstani, razgibaj se!

BOLJŠEVIK: Tovariš zdravnik, kolika je naša zaloga cigaret?

ZDRAVNIK: Nekako za mesec dni.

BOLJŠEVIK: Počakajte še s strupom. Za dim je vredno živeti.

DUHOVNIK: Kaj za dim? Za Boga!

BOLJŠEVIK: To je isto.

DUHOVNIK: Verujem v Boga, zato verujem tudi v novega človeka iz starih korenin.

BOLJŠEVIK: Interesantno! Iz mojih, iz tvojih korenin nemara? Tovariš zdravnik, kdo izmed nas bi bil sposoben, da nadaljuje človeški rod?

ZDRAVNIK: Verjetno nihče. So pa skrivnosti...

RDEČA DAMA: So skrivnosti evolucije in revolucije...

ČRNA DAMA: Samo evolucije!

RDEČA DAMA: Ti črna reakcija! Rekla sem - evolucije in revolucije.

ČRNA DAMA: Vprašanje se glasi: Ali moremo mi nadaljevati človeški rod ali ne moremo? Jaz mislim, da moremo!

BOLJŠEVIK: Kakšna domišljavost!

POLITIK: Mir, rdečuha, mir, črnulja! Dovolj zla sta že napravili na zemlji.

RDEČA DAMA: Kdo pa je storil, da sem jaz rdeča, ta pa črna? Vi, vi politiki!

POLITIK: Mi politiki, vedno le mi politiki. Idejo o nad-človeku je rodil na primer - filozof.

FILOZOF: Mož vašega kova je bil, ki je zaklical: Kar je za žensko materinstvo, to je vojska za moža!

OPIKA C: Jaz to bila...Jaz to slavno govorila...Hihihi!

POLITIK (*Filozofu*): Logika, logika, kje vam je logika? Kdo je izustil prvič besedo nadčlovek? Filozof. Kdo je razvijal idejo o nadčloveku do te stopnje, da je beseda meso postala? Filozof!

FILOZOF: Vi politiki ste govorili brez nehanja o vojni in gnali narode na vojsko. Razvijali in razvili ste uničevalna sredstva do take popolnosti, da je moralo priti, kar se je zgodilo. Dve milijardi človeških trupel zastrupljata ozračje nad zemljo in oceani.

RDEČA DAMA (*Boljševiku*): Napelji politika in filozofa, da se še bolj spopadeta.

BOLJŠEVIK: Eno je filozofija, drugo je politika. Ne pozabita pa, da gre vajin razvoj v tole smer. (*Pokaže na opice, ki živahno poskočijo in se režijo*).

FILOZOF: Res je! Zdi se mi, gospod Politik, da pešate v kraljestvo opic in da ne bo več dolgo, ko se pridružite našim opicam.

POLITIK: Meni pa se zdi, da se vi že spreminjate v opico. Loteva se vas apetit, da bi hodili po štirih.

BOLJŠEVIK: Glejte, Filozofu ne da miru desna noga. Politik pa dviga ramo kot opica. To je posledica pomladitve z opičjo žlezico.

ZDRAVNIK: Mir, gospoda! Pri meni je vse zapisano. (*Odpira belež-nico*). Gospoda Politika smo pomladili pred tremi leti. Ali res že pešate? Po mojem računu bi morali živeti najmanj še mesec dni kot človek in potem nekaj tednov kot opica. (*Opice se režijo*).

POLITIK: Hvala lepa!

BOLJŠEVIK: Čestitam! Vi boste prekrasna opica, gospod Politik!

ZDRAVNIK: Z vami, gospod Filozof, pa je malo drugače. Vi imate...po mojem računu le še nekaj dni podoba človeka in...prosim, stopite bliže...da, točno...tile nabori med očmi in tele zareze med gornjo in doljno čeljustjo so prvi znaki za opičji obraz.

POLITIK: Sem vedel, da bo Filozof kmalu splahnel.

FILOZOF: Ne, opica nočem biti. Moj čut za lepoto mi to prepo-veduje. Vi veste, gospod zdravnik, kaj ste mi obljubili, kadar se zazibljem v opico.

ZDRAVNIK: Vem! Strupa ste zahtevali in dobite ga!

POLITIK: Kako pa je z našimi ostalimi tovariši?

ZDRAVNIK: Prvi je na vrsti Bankir. On je vsak dan manj človek in kmalu ga prekrstimo v opico D. (*Opice obdajo Bankirja, skačejo krog njega in se režijo*).

BANKIR: Samo da živim, magari kot opica!

FILOZOF: Ostaneta še Boljševik in Duhovnik!

DUHOVNIK: Mene niso nikoli pomladili. Vera mi to zabranjuje.

BOLJŠEVIK: Meni pa pomladitve ni bilo treba. Moj boljševiški nauk zadostuje, da se človek pomladi in postane opica. Hahaha!

POLITIK: In naše dame?

ZDRAVNIK: Imam zapisano: Rdeča dama pride na vrsto... čakajte...

RDEČA DAMA: Gospod zdravnik, prosim nikar...

BOLJŠEVIK: Saj so ženske itak le opice! Vedno pod krinko, vedno le opičji obraz...

ZDRAVNIK: Rdeča dama...seveda, če nočete, vam ne povem.

ČRNA DAMA: Kaj se bojiš, draga moja...Tvoja rdeča njuška je zažigala narod in države. Čas je, da delaš malo pokore med opicami kot opica, kar si vedno bila.

RDEČA DAMA: Zares, hudo me je kaznovala usoda. Biti moram s teboj, ti črna strupenjača! Proč odtod. Tu se dušim. *(Rdeča dama naglo odide)*

POLITIK: Adijo rdečuha, ti krvoločna!

FILOZOF: Prosim, gospod zdravnik, za majhno pojasnilo. Zanima me prehod iz človeka v nadčloveka in potem sprememba ali metamorfoza nadčloveka v opico.

ZDRAVNIK: Na prvo vprašanje vam odgovarja zgodovina ravnokar pobitega človeškega rodu.

DUHOVNIK: Kadar človek izgubi vero v Boga...

POLITIK: ...- in postane filozof in krivi prerok...

FILOZOF: ...- ali če se vsak norec peča s politiko...

ČRNA DAMA: ...- in trdi, da je belo črno, črno pa belo...

BOLJŠEVIK: ...- bližnji bližnjemu kruh odjeda, bližnji bližnjemu kruh zavida...

ZDRAVNIK: Točno tako! Tedaj postane nadčlovek! Na drugi del vašega vprašanja pa naj odgovorijo opice, ti bivši nadljudje. Stopite bliže, opice A - B - C. Opica A, kako se počutiš?

OPICA A: Jaz bil velik mož...Mnogim narodom vladal - hudo se vojskoval - veličino hotel...Vse tako veliko bilo...Zdaj jaz bil opica...mnogo žrla...sladko skakala...

ZDRAVNIK: Ali veste, kdo je bil ta veliki gromovnik?

VSI: Vemo, vemo, predobro vemo...

ZDRAVNIK: Opica B, kako je s tabo?

OPICA B: Jaz imel idejo - teorijo - idejo veliko imel...Vse na glavo postavil - milijone ljudi poklal...Tekla rdeča kri... Za sebe pa strah imel...Zdaj bil opica...mnogo žrla - sladko skakala...

ZDRAVNIK: Ali veste, kdo je bil ta junak?

VSI: Vemo, poznamo ga!

ZDRAVNIK: Opica C, kako pa je bilo s teboj?

OPICA C: Jaz bil slepar...Nosil na glavi kučmo...zunaj črno... znotraj rdečo...kučmo obračal - kakor jaz hotel - na črno ali na rdeče obračal...Veliko jaz govoril - narod meni ploskal - meni to bilo všeč...Zdaj jaz bil opica... mnogo žrla - sladko skakala...

ZDRAVNIK: Mislim, da tudi tega poznate.

VSI: Poznamo ga, poznamo!

(Opice veselo skačejo. Bankir stopi med nje z velikim veseljem in začne hoditi po štirih. Pade v metamorfozo. Črna dama se silno razburi in kliče na pomoč)

ČRNA DAMA: Pomagajte, pomagajte! Ne še, ne še njega v opico! Pomagajte! Kaj bom jaz brez njega, če postane opica? Dajte mu injekcijo, gospod zdravnik! Hitro, hitro!

ZDRAVNIK: Nič ne pomaga, njegova ura je prišla!

POLITIK: Kako obrača oči...

FILOZOF: Pamet mu odteka...

BOLJŠEVIK: Jaz slišim številke, ki mu brne iz glave...

ČRNA DAMA: Zlata, zlata, hitro zlata! Zlato mu je vselej pomagalo!

(Bankir, ki ga imajo v krogu med sabo, daje od sebe čudne glasove. Ko mu sipajo cekine na glavo, izgovori poslednje besede kot nadčlovek).

BANKIR: Blagor jim, ki zlata ne bodo poznali!

BOLJŠEVIK: Srečno, blaženo rojstvo!

ZDRAVNIK: Opica D ti bodi novo ime! Pozdravljena opica D! Črna dama, tebi čestitke!

OPICA D: Žreti – žreti – žreti!

(Črna dama streže opici D in jo odpelje v zrakoplov. Vse opice skakljajo za njo, opica B pa se vrne in prisluškuje)

DRUGI PRIZOR

(Prejšnji brez Rdeče dame, Črne dame, Opice A, Opice C in Opice D)

POLITIK: Tako je zdaj...Zdaj ste na vrsti vi, gospod Filozof, potem pridem jaz in tako dalje...Kaj bo z nami? Pretehtajmo položaj!

ZDRAVNIK: Vse je jasno. Duhovnik in Boljševik opravita naš pogreb. Bojim pa se za Rdečo damo. Da ni zašla kam v zastrupljeno atmosfero? Tu je zrak čist, okolice pa nismo še preiskali.

BOLJEŠEVIK: Za njo se ne bojte! Ne škoduje ji nobena atmosfera.

ZDRAVNIK: Prav! Hotel pa sem nekaj reči...Da...V skrbeh sem. Naša družba ima enega člana več in enega člana manj. Te naše opice so silno požrešne, zaloge našega živeža pa pičle.

FILOZOF: Kako to mislite?

POLITIK: Da ne bomo imeli zadosti živeža?

ZDRAVNIK: Trem opicam se je pridružila četrta. Slišali ste, da so ji prve besede bile: Žreti – žreti – žreti!

DUHOVNIK: Mislite, da bi brez opic bilo dovolj hrane za nas?

ZDRAVNIK: Račun je jasen.

FILOZOF: Premislimo!

POLITIK: Neke izredno ostre mere?

BOLJŠEVIK: Pobijmo opice!

ZDRAVNIK: Zakaj pobijati? Opravimo to reč bolj humano. Moja zaloga kloroforma zadostuje za vse nas...

POLITIK: Tudi jaz sem za humano smrt naših bivših tovarišev.

DUHOVNIK: Prosim, tudi jaz. Nastane pa vprašanje ali smemo? Te opice so vendar še nekam – ljudje. Ali smemo brez greha pobijati bivše ljudi?

POLITIK: Dve milijardi pravih ljudi smo potolkli mi nadljudje, zakaj ne bi pobil te opice, da sebi podaljšamo življenje?

FILOZOF: Bitje, ki nima več naše podobe, ni več človek! Odstranimo opice!

BOLJŠEVIK: Kaj bi modrovali! Sklep je storjen. Vse opice morajo poginiti. Kdo je proti?

DUHOVNIK: Toda gospodje...

BOLJŠEVIK: Da ali ne? Kdo je proti? Nihče. Tovariš zdravnik, dajte mi kloroforma. To nalogo opravi jaz. (Vzame od zdravnika omot). Grob pa jim izkopljem kar tukaj. Ali imamo lopato v inventarju?

ZDRAVNIK: Imamo vse.

BOLJŠEVIK: Grem po orodje. (*Boljševik odide v zrakoplov, Opica B za njim.*)

DUHOVNIK: Moj Bog! Tega ne bom gledal!

FILOZOF: Jaz tudi ne!

ZDRAVNIK: Pojdimo tačas v okolico. Da vidimo, v kateri deželi smo. Da najdemo našo Rdečo damo!

POLITIK: Pojdimo! Zelo sem zadovoljen. Preživimo v veselju in izobilju dneve, ki nam še ostanejo. Manjvredna zalega naj pogine. Mi nadljudje imamo prvenstvo! Za nami pa naj pride vesoljni potop.

(Vsi proč na desno)

TRETJI PRIZOR

(Pridejo vse štiri opice)

OPICA B: Nevarnost...nevarnost...smrt...

OPICA A: Smrt za nas?

OPICA B: Za vse nas!

OPICA C: Bomba? - *(Oponaša primerno)*

OPICA D: Jaz bil komaj opica...Jaz tudi poginiti?...Tako sladko biti opica...

OPICA B: Ti - jaz - Ti - jaz - Ti - jaz - Ti - jaz - vsi poginiti...

OPICA C: Nož? - *(Oponaša primerno)*

OPICA B: Nož - ne! Bomba - ne!

OPICA A: Obesiti? - *(Oponaša primerno)*

OPICA B: Strup! - *(Oponaša primerno)*

(Prestrašene opice počno velik dirindaj)

OPICA C: Mi nič več imele policajev, nič več bile diktatorji, nič več Ozne imele, nič soldatov, kako mi sebe branile?...Naše življenje tak dragoceno bilo. Joj, joj!

OPICA B: Jaz braniti...Jaz ukrasti strup...Strup dati...Vsi poginiti...Črna dama poginiti, zdravnik poginiti, duhovnik, politik, filozof, boljševik poginiti, vsi poginiti!...

VSE ŠTIRI OPICE: Vsi poginiti...Mi žreti, mnogo žreti, sladko skakati... *(plešejo)*.

(Pride Boljševik z orodjem. Opice beže, potem se vrnejo in gledajo Boljševika, ki je začel kopati grob sredi odra).

ČETRTI PRIZOR

(Boljševik sam, pozneje Opice in Črna dama)

BOLJŠEVIK: Kopati grob, to je moje delo! *(Koplje urno in pridno)*. To je moje najslajše opravilo. Kako je ta zemlja mehka in hladna! Lepo bodo počivale naše opice. Zakaj pa samo opice? *(Koplje)* Privabim tudi staro srako, Črno damo *(Koplje)*. Zakaj samo opice in Črno damo? Vse po vrsti je treba pokopati. Zdravnik je že po svojem poklicu idiot. *(Koplje)* Filozof je esteta in idealist, torej idiot. *(Koplje)* Tu boš počival, Filozof. Tu boš dremal, Zdravnik. *(Koplje)* Tebe, Duhovnik, položim poleg Politika, da bosta nos pri nosu spala in drug drugemu pihala v prazno lobanjo. Hahaha! To bo lepa grobna garnitura! *(Koplje)* Popolnoma po Darwinovi razvojni teoriji – od zadaj! Hahaha! In ko vas vse popravim, porečem Rdeči dami: Ti moja edina ljubica! Zdaj sva sama na širnem svetu. Ukrcajva se v zrakoplov in odriniva na izprehod po višavah, dokler se ne ocedi blato gnilega človeštva s tega prekletega planeta. Na njem si urediva novo življenje, enostavno, brez vsake kulturne navlake in brez vseh spominov nazaj, brez rimske zgodovine in brez rimskega prava, pa tudi brez angleške diplomacije, ki je zavoljo angleških biftekov povzročila toliko vojn! Ne bo več duhovnikov, ne bo več znanosti, ki zapeljuje človeka v blaznost nadčloveka in tudi ne abotnih poetov, ki so opevali tvojo rdečo haljo samo zato ker je rdeča, ali haljo Črne dame zato, ker je črna! O, moja ljubica, morda se nama posreči, da zaplodiva nov zarod, ki ne bo imel ne ust ne dan..., ki bo imel peruti in bo živel od zefirjev morskih plim in osek...In...kaj potem?

(Boljševik je do pasu v izkopanem grobu. Razmišlja. Opica B se previdno priplazi in mu vzame omot s kloroformom. Vse druge opice pridejo bliže).

BOLJŠEVIK: Kaj potem? Zares, to je težko vprašanje. Kaj potem? Ali ne bo zavladelo pravo pristno črno dolgočasje?

(Vse opice obstopijo Boljševika in se mu rogajo vsaka po svoje)

OPICA B: Drugim jamo kopati...sam v jamo pasti...

OPICE: Hihihih!

BOLJŠEVIK: Smejte se, smejte, opice! Kmalu boste počivale v hladni zemljici.

OPICA B: Ti hladno zemljo jesti...mi žreti...žreti...žreti...

BOLJŠEVIK: Oj, vi bivši nadljudje! Vsak gram vašega vidnega bitja je prekletstvo in smrad. Zemlja vas bo izbljuvala!

OPICA B: *(Pokaže zavitek)*. Hihih! *(Opice rajajo od veselja)*

BOLJŠEVIK: Kaj, smrt si mi ukradla? Čakajte, čakajte! *(Hoče iz groba, pa ne more, ker je pregloboko. Opica B raztrga omot in odpre steklenko. Ona in vse druge okrog nje radovedno obohavajo steklenko in padejo druga za drugo mrtve ob robu jame. Črna dama prihiti in zrakoplova).*

ČRNA DAMA: Kje si, ljubček, opica moja? Kaj pa je to? Na pomoč! *(Vzame steklenko Opici D – ponjuha in pade mrtva).*

BOLJŠEVIK: Hudiča! Kako muhast slučaj, kako bogata žetev! *(Koplje dalje in zakopa opico za opico, nazadnje truplo Črne dame).* Svečan trnutek. Tudi s teboj je zdaj konec, ti stara coprnica. Konec tvoje večne črnine, znanilke mraka in hudobije med narodi. Koga si osrečila? Copata črna, si dušila tisočletja vsak svoboden pokret človeka trpina, sedeč na črnih paragrafih, katere si zarezala v lice dobri materi zemlji. Zatrpam te, pošteno te zatrpam, da ne vstaneš nikoli več.

(Glas njegov se izgubi v jami. Ni več videti njegove glave. Pridejo Zdravnik, Politik in Filozof, vsi razburjeni)

PETI PRIZOR

(Zdravnik, Filozof in Politik, pozneje Boljševik)

ZDRAVNIK: Neverjetno, skoro nemogoče!

FILOZOF: Človeški rod ni izumrl, človeški rod še živi! Hura!

POLITIK: Ali sta res videla prave, žive, resnične ljudi?

ZDRAVNIK: Res da! Rdeča dama je iztaknila mladeniča in mladenko in naju je poklicala, ko ste vi, Politik, utrujeni obsedeli za bregom. Gospod Duhovnik je takoj pohitel k njima in je še zdaj tam.

POLITIK: Koliko pa je teh ljudi in kakšni so?

ZDRAVNIK: Samo dva sta, krepak mladenič osemnajstih let in prekrasna mladenka iste starosti. Oba sta bele polti, zdrava in sveža, veselje ju je pogledati.

POLITIK: Katerega rodu in jezika?

FILOZOF: Tega pa nismo zvedeli.

ZDRAVNIK: Čakajte, gospoda. Pristali smo, pa ne vemo, kje smo pristali. (Gleda priročno knjižico). Ujema se! Pristali smo v južni Evropi pod Alpami na terenu kraškem blizu Trsta. Meridijan...geografska širina, ujema se, gospoda!

POLITIK: Poglejte, še kateri narod je bival v teh krajih pred svetovno katastrofo.

ZDRAVNIK: Čakajte...Tukaj...že imam! Narod se je imenoval slo-slo-slovenski...Čuden narod. Pogledam še kakšen je bil ta rod. Aha, tu je pisano: Po številu majhen, toda žilav in trdoživ, zdravo in krepko ljudstvo z neomajno vero v najvišje ideale...Ima pa tudi senčne strani. Tako na primer.

FILOZOF: Dovolj, dovolj, pustimo senčne strani, če ta narod edini rešuje človeštvo popolnega pogina. Kar pa se tiče jezika in narečja, o, jaz sem svoje dni študiral slavistiko.

POLITIK: Izvrstno! Le nekaj mi ne ugaja...

ZDRAVNIK: Kaj takega?

POLITIK: Ni mi všeč, da ta dva edina eksemplarja človeškega rodu gledata Rdečo damo in da ju poučuje Duhovnik.

FILOZOF: To ne bo nič hudega. Ideje Rdeče dame in ideje Duhovnika so diametralno nasprotni. Sicer pa veste,

da je Rdeča dama stara kakor zemlja in de se tudi Duhovnik ne more meriti z mladostjo. Mladost bo zmagala nad obema!

POLITIK: Le kako jima je ime?

ZDRAVNIK: Blaže in Nežica. Blaže je namreč mladenič, Nežica mladenka...

POLITIK: Čudna imena!

(Pridejo do odprte jame. Zdravnik zagleda steklenko in mehanično poduha.)

ZDRAVNIK: Kaj pa je to? *(Pade mrtev v jamo).*

BOLJŠEVIK: *(iz groba)* O, še ena zrela hruška!

POLITIK: Kam je padel zdravnik? *(Poduha steklenko in pade mrtev v grob).*

BOLJŠEVIK: *(iz groba)*. Aha, gospod Politik! Samo tvoja buča je tako oglata! Lucifer v peklu kremži obraz, ker mu boš preblizu!

FILOZOF: Neverjetno! Kam padajo ti nadljudje? *(Ponjuha steklenko in pade v grob)*

BOLJŠEVIK: Jejmene, jejmene, ti, Filozof? Zemlja poje v globinah, ko te sprejema v sebe. Zdaj sem že više. *(Pokaže glavo iz groba)*. Slišal sem njihov razgovor, ne verjamem pa, da bi še živelu seme človeškega rodu. Kaj ga nismo dovolj uničevali? *(Glasovi)*. Prihajajo. Da, to je Duhovnikov glas. *(Pridejo Rdeča dama, Duhovnik, Blaže in Nežica)*

ŠESTI PRIZOR

(Rdeča dama, Duhovnik, Boljševik, Blaže in Nežica)

DUHOVNIK: Poglavitno pa je, da se vsak dan zjutraj in zvečer z molitvijo spomnita tistega, ki je ustvaril nebo in zemljo in vse, kar je!

RDEČA DAMA: Nikoli ne pozabita, da sta vidva prva na svetu in da brez človeka sveta in stvarstva ni! Zatorej ne dopustita, da bi kdor koli vladal nad vama. Da se tega obranita, imata sveto orožje, ki se imenuje upor. Upor proti vsemu in vsem, ki bi vaju zatirali!

DUHOVNIK: Vidva sta deležna velike milosti in dobrote božje. Vse je vajino. Svet vama leži pred nogami. Zato morata biti hvaležna Najvišjemu in morata moliti, moliti, moliti!

BLAŽE: Torej bo grunt najin? Moj rajnki oče so mi vedno govorili, da bo grunt najin.

NEŽICA: Tudi moja ranjka mati so govorili, da bo grunt najin...

RDEČA DAMA: Vajin, vajin bo ves ta grunt od severnega do južnega pola, vsa morja in oceani!

DUHOVNIK: Kako sta se rešila v splošni propasti? Gotovo sta veliko molila, kakor sta učila oče in mati!

BLAŽE: Tudi molila sva. Ko se je začela vojska in so po zraku zabrneli železni ptiči, je bila moja prva misel Nežica. Šel sem po njo in skrila sva se v kraško jamo. Joj, kako je grmelo zunaj! Gore so se tresle in hribi se podirali. Od zunaj sva slišala strašen jok in stok ubogih ljudi. Dolgo je trajala in od gladu bi bila umrla, če jaz ne bi bil vedel, kje so sladke koreninice in med divjih čebel med skalovjem.

NEŽICA: Ko sva zlezla iz jame, me je Blaže vzel na svoje rame in me je nosil...

BLAŽE: Okrog vratu mi je sklenila bele drobne roke in mi poredno dihala zdaj v eno, zdaj v drugo uho. Smejala se je. Tudi jaz sem se pri tem smejal...

NEŽICA: Ko je ponehalo grmenje in ni bilo več železnih ptičev, sva hotela iti domov. Toda nikogar nisva našla in strašen smrad se je širil po naši dolinici.

BLAŽE: Da ne bi umrla, sem vzel Nežico in tekel, tekel z njo, dokler nisva prišla na kraj, kjer ni bilo smradu. Tam sva srečala to rdečo gospo.

DUHOVNIK: Bog vaju je vodil in Bog vaju bo blagoslovil, ako bosta spoštovala njegove zapovedi!

NEŽICA: Blaže, ali bi smela jaz nekaj vprašati?

RDEČA DAMA: Vprašaj, le vprašaj!

NEŽICA: Zakaj imate vi rdečo haljo, gospa?

BLAŽE: Vi pa črno suknjo, gospod?

BOLJŠEVIK: *(Iz jame)*. Tega pa ne vprašujta, ako hočeta biti srečna. *(Se prikaže iz groba)*. Pridita bliže. Tudi jaz vama nekaj povem.

DUHOVNIK: Nikar! On je nevaren...

BOLJŠEVIK: Ne, jaz nisem več nevaren. Svoje delo pokončanja sem opravil in zdaj nisem več nevaren. Duhovnik, sem pogledjte, kako lepo sem pospravil vso našo družbo nadljudi!

DUHOVNIK: Kaj, vse si pospravil? *(Ko pogleda, ga Boljševik potegne v jamo)*.

BOLJŠEVIK: Kjer so vsi prejšnji, moraš biti tudi ti zraven!

DUHOVNIK: *(Iz groba)*. Bog vaju blagoslovi, Blaže in Nežica! Jaz vem, da moram iti. *(Blagoslovi in moli)*

BOLJŠEVIK: Sedaj pa pridi ti, moja rdeča ljubica! Ti boginja upora in prekucij, ti lepa, božanska, ti krvoločna! Pridi, da te stisnem k sebi...

RDEČA DAMA: Ti me ljubiš? Vedno sem mislila, da si ljubil Črno damo!

BOLJŠEVIK: Stopi hitro, meni se mudi!

(Rdeča dama skoči v jamo. Z Boljševikom se objameta in poljubita)

BOLJŠEVIK: Mladost, zagрни nas s svežo prstjo, pokrij nas z zeleno rušo! Sladka je hladna zemljica vsem, ki nimajo ničesar več povedati! *(Vzame z roba jame steklenko in jo da Rdeči dami, potem Duhovniku, ki pa se potaji. Boljševik tega ne opazi, poduha še sam in omahne z ljubico. Ko Blaže in Nežica strmita drug v drugega, zleze Duhovnik neopažen iz groba in odhaja.)*

BLAŽE: Zdaj pa sva res sama, popolnoma sama na zemlji. Kaj naj počneva?

NEŽICA: Najprej storiva tako, kakor sta storila ta divji mož in rdeča gospa. Usta na usta, tako, že dolgo sem sanjala o tem. (*Poljubita se goreče. Duhovnik od daleč dviga roke na blagoslov*).

BLAŽE: Oj, to pa je slajše kakor vse sladke koreninice na svetu! Še enkrat tako, še stokrat, še tisočkrat!

NEŽICA: Ne, ne več! Zasuti morava to jamo, da ne bi mrtvi nazaj hodili!

BLAŽE: Pa jih zasujva! Naj v miru počivajo! (*Vzameta vsak svojo lopato in zasipata jamo. Oder se temni. V daljavi je videti senco Duhovnika, ki še enkrat blagoslavja. Ko je popolna tema, zazveni iz gluhe tišine glas De profundis*).

EPILOG

DE PROFUNDIS. Še mislim in še zvenim kakor v atomu krožna pesem elektronov. Prerojen je človek-

Gospodar pokončne hoje in zgrabljivih spretnih rok-

Gospodar besede in učitelj števila-

Gospodar nad pojmi biti in umreti-

Gospodar malih in velikih spoznanj pod skorjo lomljive lobanje!

Gospodar pesmi, smeha in solz, zopet je na zemlji človek in on je mlad.

Očiščen vsega zla, od požrešnosti in napuha, od lakomnosti in zavisti, ta človek obdeluje zemljo in pridobiva v potu svojega obraza vsakdanji kruh. Množi se iz svoje mladosti po vaseh, po deželah, po mestih in napolni vse dele sveta, vendar sreče ne išče, ker on je blažen.

On noče biti srečen in ne lažno velik, ker večji od sebe biti ne more. Greha in laži ne pozna, zato mu je sodrga bajka, vladanje smešnih tiranov predpotopen spomin. Namesto zlata kopiči znanje in si odpira poti v skrivnosti vesoljstva daleč do svetlih zvezd, do sonca in njegovih bratov in dalje, dalje v brezkončnost, da naposled s srcem in pametjo jasno razume besede stare molitve: Oče naš, ki si v nebesih...

MIRKO GOGALA

VERA IN TEOLOGIJA DANES

Za pripravo prve vseameriške sinode v Rimu se je rimska kongregacija za verski nauk srečala s predsedniki odborov za verski nauk pri škofovskih konferencah latinske Amerike in sicer v mestu Guadalajara v Mehiki, maja 1996. Ob tej priložnosti je kardinal Jožef Ratzinger imel važno in zelo odmevno predavanje o današnjem stanju vere in teologije. Po svoji vsebini je to najlepši uvod v študij zadnje, pravkar (14. sept. 1998) izišle okrožnice Janeza Pavla II, ki nosi naslov *Vera in razum*. Saj nam pojasni, zakaj je bila ta okrožnica potrebna in kako pomembna je za naš čas. Brez dvoma bo tudi za nas zelo koristno, da se seznanimo z ugotovitvami kardinala Ratzingerja. Zato jih v naslednjem v malo bolj prosti predstavi nudimo tudi slovenskemu občinstvu.

1) KRIZA TEOLOGIJE OSVOBODITVE

Teologija osvoboditve, v svojih najbolj radikalnih oblikah, je v 80. letih predstavljala resen izziv za vero Cerkve. Nudila je namreč nov odgovor, ki se je zdel sprejemljiv in praktičen, na temeljno vprašanje krščanstva: na vprašanje odrešenja. Izraz OSVOBODITEV je hotel na drug, bolj razumljiv način izraziti, kar je Cerkev tradicionalno imenovala ODREŠENJE.

Vendar vprašanje ostane vedno isto: živimo v svetu, ki ne odgovarja božji ljubezni. Revščina, zatiranje, krivice vseh vrst, trpljenje pravičnih in nedolžnih so znamenje našega časa, – znamenja vseh časov. In vsak človek trpi.

Vpričo tega položaja je teologija osvoboditve sklepala takole: tak položaj, ki se ne sme nadaljevati, se lahko premaga samo z radikalno spremembo STRUKTUR, ki so strukture greha, strukture zla. Če je greh skvaril strukture, ki so nas nujno pripeljale v revščino, ga ne moremo premagati z osebnim spreobrnjenjem, ampak samo z borbo proti krivičnim struk-

turam. Ta borba pa mora vsekakor biti POLITIČNEGA reda, – tako se je reklo –, kajti strukture se utrdijo s politiko. Potemtakem je odrešenje postalo političen proces, ki mu je že marksistična filozofija nudila osnovne smernice. Odrešenje je postalo naloga, ki so jo ljudje mogli, ali bolje, morali sami vzeti v roke in tako se je spremenila v povsem praktično izkustvo. — Vera je nehala biti teorija, da je postala praksa, v konkretni in odrešilni akciji, preko procesa osvoboditve. Prav tam, kjer je bila marksistična ideologija osvoboditve sistematično sprejeta, se je vzpostavilo popolno pomanjkanje svobode, čigar grozote so bile vsem vidne. Kadar politika hoče biti osvobajajoča, preveč obljublja. Kadar hoče delovati namesto Boga, ne postane božja, ampak demonska.

Tako so dogodki leta 1989 spremenili tudi teološko pozorišče. Marksizem je predstavljal zadnji poskus, ki naj bi nudil splošno veljavno formulo za pravo usmeritev zgodovine. Njegova oča-rujoča moč je izvirala iz dejstva, da je bil utemeljen na metodah, ki so bile na videz strogo znanstvene in da je nadomestil vero z znanostjo in znanost spremenil v akcijo. Vse obljube, ki jih vere niso uresničile, se je zdelo, je uresničila ta, znanstveno utemeljena politična praksa. Padec tega upanja je moral izzvati veliko razočaranje, ki se ni povsem umirilo. Ratzinger domneva, da se še vedno lahko pojavijo nove oblike marksističnega pojmovanja sveta. – Zaenkrat pa je poraz edinega sistema, ki je obljubljal rešitev človeških problemov na znanstveni podlagi, naredil prostor NIHILIZMU ali vsaj popolnemu RELATIVIZMU.

2) RELATIVIZEM KOT PREVLAJUJOČA FILOZOFIJA.

Relativizem je torej postal dejansko temeljni problem za vero danes. Izraža se: ne samo kot neke vrste vdanost v usodo spričo nedosegljive resnice, ampak tudi pozitivno s pojmi tolerance, svobode, spoznanja s pomočjo dialoga. Ti pojmi bi ostali omejeni, če bi predstavljali resnico, ki bi bila veljavna za vse. Relativizem se poleg tega predstavlja kot filozofski temelj demokracije, ki se opira na dejstvo, da nikomur ni dovoljeno misliti, da pozna pravo pot. To se pravi:

Demokracija naj bi se rodila iz medsebojnega priznanja vseh poti kot delnih poiskusov za izboljšanje razmer in da vsi v dialogu iščejo nekako povezavo, da se ublažijo trenja med nasprotujočimi si spoznanji.

Sistem svobode bi bil bistveno sistem relativnih pozicij, ki se razumejo toliko bolj, kolikor bolj so relativizirane, ki povrhu še zavisijo od zgodovinskih okoliščin in ki morajo ostati odprte novim razvojem.

Liberalna družba bi morala biti RELATIVISTIČNA družba. Samo pod tem pogojem bi mogla ostati svobodna in odprta v prihodnost.

Na političnem področju je takšno pojmovanje do gotove mere točno.

Ni nobene politične izbire, ki bi bila izključno edino prava. Kar je relativno, kot je gradnja človeške družbe, ki je svobodno organizirana, ne more biti absolutno.

Prav to je zmeta marksizma in političnih teologij, ki so mislile nasprotno.

Vendar POPOLNI RELATIVIZEM tudi na političnem polju nič ne razreši:

Na eni strani je krivica, ki nikoli ne more postati pravična (n. pr. ubijati nedolžne ali odrekati osebam ali skupinam pravico do človeškega dostojanstva in do vsega, kar to vključuje).

Na drugi strani je PRAVICA, ki nikoli ne more biti KRIVIČNA.

Na politično socialnem področju relativizmu ne moremo odrekati neke gotove upravičenosti. Toda problem nastane, ko si ne postavi nobenih meja. Dejansko ga izrecno aplicirajo tudi na VERO in MORALO. Glede tega samo nekaj pripomb, kaj v tem smislu pogojuje teološki razgovor.

Teologija, ki se imenuje pluralistična, teologija verstev in je stopnjema nastala po letu 50, je šele zdaj postala izredno važna v krščanski zavesti. Danes zavzema mesto, ki je prej pripadalo teologiji osvoboditve, na katero se naslanja in jo skuša prikazati v novi in bolj aktualni obliki.

Konkretne oblike pluralistične teologije so različne.

Po eni strani je to tipičen produkt zapada in njegovih filozofskih gledanj, po drugi strani pa stopa v stik s filozofskimi in verskimi gledanji Azije, zlasti Indije. Povezava obeh svetov pa ji daje v sedanjem času posebno močen vpliv.

3) RELATIVIZEM V TEOLOGIJI: PREGLEDANA IN POPRAVLJENA KRISTOLOGIJA.

Ta položaj je jasno viden pri enem izmed ustanoviteljev in glavnih predstavnikov pluralistične teologije. To je ameriški

prezbiterijanec J. Hick, ki izhaja iz Kantove distinkcije med fajnomenom (kar se kaže, pojav) in noumenom (iz grščine: mišljeno kar dojamemo samo z umom in pojмимо v misli): mi ne moremo nikoli videti zadnje resnice same v sebi, ampak samo njen pojav v našem načinu dojetanja, preko različnih filtrov (prizem). Vse kar mi dojemamo, ni resnična stvarnost, kot je sama v sebi, ampak samo njen odsev v našem merilu.

Hick je v prvem času skušal to načelo formulirati še v kristocentričnem kontekstu. Po enoletnem bivanju v Indiji, kjer je njegova misel – po lastni izjavi – doživela Kopernikovo revolucijo, je spremenil to načelo v novo obliko teocentrizma. Istovetje Jezusa iz Nazareta z živim Bogom je le mit. Jezus je resnično relativiziran kot eden izmed verskih genijev med drugimi. Tisti, ki je ABSOLUTEN, ne more stopiti v zgodovino, kjer so samo idealne podobe, ki nas navračajo na nekaj povsem drugega, ki pa ne more biti kot takšno dojeto v zgodovini. Torej tudi CERKEV, DOGMA in ZAKRAMENTI nimajo več absolutno potrebne veljave. Pripisovatim končnim rečem absolutno veljavo kot stvarno resnično in obvezno za vse, bi pomenilo postaviti na absolutno raven, kar je partikularno in izmaličiti BOGA, ki je v celoti drug.

Na podlagi takšnega pojmovanja, ki se je veliko bolj razširilo kot pa teorija samega Hicka, verjeti, da je resnično veljavna resnica, ki se uveljavi v zgodovini v podobi Jezusa Kristusa in v veri Cerkve, se smatra za fundamentalizem, ki je pravi atentat proti modernemu duhu in mnogolika grožnja proti njegovima glavnima dobrinama, proti TOLERANCI in SVOBODI.

Tako je tudi pojem DIALOGA, ki je igral važno vlogo v platonski in krščanski tradiciji, dobil sedaj različen pomen. Ta pojem je postal bistvo relativističnega creda in antiteza "spreobrnjenja" in poslanstva. Dialog v relativističnem pomenu postavlja posamezno mnenje, to se pravi: osebno vero, na isto raven kot prepričanja drugih in mu načelno odklanja, da bi bilo bolj resnično kot mnenja drugih. Le če predpostavljamo, da ima drugi tako prav kot jaz ali pa še bolj, le tedaj sem zmožen dialogirati. Dialog bi moral biti izmenjava enako veljavnih pozicij, torej vzajemno relativnih, z namenom, da se doseže kar največ sodelovanja in integracije različnih verskih pojmovanj. Relativistični razkroj kristologije in še bolj ekleristologije postane tako osnovna zapoved vere. Da se povrnemo k Hicku: vera v božanstvo enega samega – nam pravi – bi vodila v fanatizem in partikularizem, v razkroj vere in ljubezni. In prav temu se je treba izogniti.

4) REKURZ K VERSTVOM AZIJE

Po mnenju Hicka, ki je najvažnejši predstavnik verskega relativizma, se evropska postmetofizična filozofija spaja z negativno teologijo Azije. Ta namreč meni, da božje ni samo v sebo neposredno, nikoli ne more stopiti v svet videzov, v katerem mi živimo: o sebi pokaže le relativne odseve in obstoja nad vsako besedo in vsako misljo, v absolutni transcendenci.

Ti dve filozofiji sta radikalno različni v svojih temeljnih predpostavkah in v načelih, po katerih uravnavajo človeško eksistenco. Toda v njunem metafizičnem in verskem relativizmu se zdi, da se medsebojno potrjujeta.

Areligiozni in pragmatični relativizem Evrope in Amerike more prejeti od Indije neke vrste versko posvetitev, čigar odpoved dogmam se zdi, da bolj spoštuje dostojanstvo skrivnosti Boga in človeka.

In obratno rekurz evropske in ameriške misli k filozofskemu in teološkemu naziranju Indije ojači relativizacijo vseh verskih oblik, ki so značilne za indijsko kulturo.

Zdi se torej potrebno, da v Indiji krščanska teologija tudi odzame Kristusovi podobi, ki se smatra za okcidentalno, njen edinstven značaj in jo postavi na isto raven z indijskimi miti odrešenja. Zgodovinski Jezus, tako se misli danes, ni logos, kot tudi niso ostale osebnosti – odrešitelji, ki pripadajo zgodovini.

Da se relativizem v okviru srečanja kultur predstavi kot resnična filozofija človeštva, mu to daje (kot smo že omenili) veliko prepričevalno moč ki je v praksi izpodrinila vse sisteme tekmece. Kdor se zoperstavi relativizmu, ne le da zavzame stališče proti demokraciji in proti toleranci, ki sta temeljni zapovedi človeške družbe, temveč se tudi trdovratno oprime prvenstva zapadne kulture in odklanja srečanje med kulturami, kar je danes najbolj nujna zahteva.

Kdor danes hoče ostati v veri Biblije in Cerkve, se znajde izgnan na zapuščenem ozemlju in se mora znova usmeriti k "božji nespameti" (1 Kor 1,18), da se lahko sreča z resnično modrostjo.

5) ORTODOKSIJA IN ORTOPRAKSA

Da bomo razumeli modrost, ki se nahaja v "nespameti vere", skušajmo razložiti, čemu služi relativistična teorija vere, ki jo vzdržuje Hick, in na kakšno pot nas vodi.

V zadnji analizi vera za Hicka pomeni, da človek preide iz stanja, ko je "centriran sam nase" kakor stari Adam, preide k "centriranosti na stvarnost novega človeka". Človek izstopi iz svojega JAZa, da doseže TI bližnjega.

Izrek je lep, a če ga analiziramo, je votel in nima vsebine, kot poziv Bultmann-a na autentičnost, ki si ga je izposodil od Heideggerja. Na ta način človek ne potrebuje več vere.

P. Knittes, bivši katoliški duhovnik, je skušal premagati praznoto te verske teorije, skrčene na kategoričen imperativ s pomočjo nove sinteze med Azijo in Evropo, ki je bolj konkretna in bolj vsebinsko bogata. Knitter predlaga dati veri bolj konkreten izraz s tem, da poveže pluralistično teologijo verstev s teologijami osvoboditve.

Tako je verski dialog zelo poenostavljen in istočasno bolj učinkovit, ker se opira na eno samo predpostavko: na PRIMAT ORTOPRAKSE nad ORTODOKSIJO.

Postavljati prakso nad spoznanje je marksistična dediščina. Vendar se marksizem zadovolji, da samo stvarno določi, kar logično sledi iz molka metafizike: kjer je spoznanje nemogoče, ne ostane drugo kot akcija.– Toda Knitter zatrjuje, da ne moremo misliti obsolutnega, ampak samo realizirati.

Vendar vprašanje ostane: ali je ta trditev resnična? Kako ravnati pravilno, če ne vem, kaj je prav?

Padec komunističnega režima sloni prav na dejstvu, da je spreminjal svet, ne da bi vedel, kaj je dobro in kaj je slabo zanj. Ne da bi vedel, v kakšni smeri bi ga morali spreminjati, da bi postal boljši. Praksa sama ne da luči.

Sedaj je primerno, da kritično presodimo pojem ortoprakse. Zgodovina verstev je ugotovila, da verstva Indije ne poznajo nobene ortodoksije, ampak samo ortoprakso. Od tod je verjetno ta pojem prišel v moderno teologijo. Toda v opisu verstev Indije je imel čisto določen pomen. S tem so hoteli reči, da ta verstva niso poznala obveznega in splošno veljavnega verskega pouka in da pripadnost tem verstvom ni bila definirana po sprejetju določene veroizpovedi.

Vendar ta verstva poznajo sistem obrednih dejanj, ki se smatrajo kot nujna za odrešenje in ki ločijo verne od nevernih. Vernika se prepozna ne po določeni vsebini vere, ampak po natančnem izvrševanju obrednika, ki zajema vse strani življenja.– Ortopraksa, to se pravi "pravilno ravnanje", je definirana na čisto natančen način: gre po zakonu obredov.

Po drugi strani je beseda ORTODOKSIJA imela skoro isti pomen v primitivni Cerkvi in v vzhodnih Cerkvah. DOKSIJA, DOKSA se ni razumela v pomenu SLAVE, PROSLAVLJANJA. Biti ortodoksen pomeni poznati in prakticirati PRAVI NAČIN, kako proslavljati Boga. Beseda se nanaša na kult izhajajoč iz kulta na življenje samo. Gre za trden most, ki bi lahko omogočil dialog med vzhodom in zahodom.

Toda povrnimo se k pomenu izraza ORTOPRAKSA v moderni teologiji. Nihče ne misli na izpolnjevanje nekega rituala. Beseda je dobila čisto nov pomen, ki nima opravka s pojmovanjem Indije.

Vendar eno ostaja resnično, če naj ima izraz kak pomen in ni le maska za "samovoljo": eksistirati mora neka skupna ortopraksa, priznana od vseh. Če izključimo ritualni pomen, ostaneta etični in politični pomen.

Etični pomen bi zahteval etiko, ki je po vsebini jasno definirana. To izrecno izključuje etično debato z relativističnim navdihom, za katerega DOBRO SAMO V SEBI in SLABO SAMO V SEBI ne eksistira.

Če pa ortoprakso razumemo v politično socialnem pomenu, nastane analogen problem, da je treba definirati pravilno politično delovanje TEOLOGIJE OSVOBODITVE, prepričane, da nam je marksizem jasno definiral pravo politično prakso, so lahko legitimno uporabljale izraz ortopraksa v svojem resničnem pomenu. Na tem področju ni bilo ničesar, kar ne bi bilo obvezno, toda eksistirala je korektna oblika prakse, veljavna za vse. To je prava ortopraksa, ki se je raztezala na vso družbo in je izključevala tiste, ki so odklanjali pravilni razvoj. V tem smislu so bile teologije marksističnega kova na svoj način logične in dosledne. Kot lahko ugotavljamo, se ta ortopraksa gotovo opira na neko ortodoksijo (v modernem pomenu besede), to se pravi na skupek obveznih teorij, ki začrtujejo pot proti svobodi.

Knitter se približuje tej veri, ko pravi, da je svoboda kriterij, ki omogoča ločiti ortoprakso od psevdoprakse. Toda moral bi tudi prepričljivo in praktično razložiti, kaj je svoboda in kaj doprinese k resnični osvoboditvi človeka. To pa gotovo ni marksistična ortopraksa, kot smo videli.

Vendar eno je jasno: relativistične teorije se nujno iztečejo v samovoljo in postanejo odveč, ali pa razglašajo absolutne norme, veljavne v praksi in ustvarjajo absolutja (absolutizem) tam, kjer dejansko ne morejo eksistirati.

Res je, da v Aziji odkrito razširjajo ideje, ki so utemeljene na teoriji osvoboditve in jih predstavljajo kot oblike krščanstva, ki so bolj v skadu – tako vsaj mislijo – z azijskim duhom in postavljajo jedro svojega delovanja na politično področje. Tam, kjer misterij več ne velja, politika postane vera. Toda to je globoko nasprotno pojmovanju vere, ki je lastna Aziji.

6) NEW AGE.

Relativizem Hicka, Knitterja in analognih teorij temelji na racionalizmu, ki misli kakor Kant, da razum ni sposoben za metafizično spoznanje. Da se na novo utemelji vero, je treba slediti pragmatično pot, bolj etično ali bolj politično.

Vendar eksistira tudi izrecno anti-racionalistična reakcija na izkušnjo, da je "vse relativno", ki se označuje s polivalentno etiketo NEW AGE. Tu se rešitev na dilemo relativnosti ne najde v novem srečanju med JAZ in TI ali MI, ampak v prekoračenju subjekta v ekstatičnem povratku v kozmični proces. Kot stare GNOZE tudi ta pot trdi, da je v popolni harmoniji z naukom znanosti (biologijo, psihologijo, sociologijo in fiziko). Toda istočasno nam nudijo popolnoma antiracionalističen model vere, moderno "mistiko": v absolutno se ne more verovati, ampak ga samo doživljati.

Bog ni oseba, ki biva nasproti svetu, ampak duhovna energija, ki preveva vse. Vera je uvrstitev JAZA v kozmično celoto, je preseg vsake delitve.

K. H. Menke dobro opiše važno duhovno spremembo, ki iz tega sledi, ko pravi: Subjekt, ki je hotel vse podrediti sebi, sedaj vstopa v VSE (celoto).

BITI-JAZ nas izključuje iz harmonične stvarnosti, prevrne harmonijo CELOTE (tout) in je resnični vzrok našega neodrešenja.

Odrešenje se nahaja v omejitvi JAZA (mene) v potopitvi v polnost živega, v povratku v celoto. Išče se ekstaza, opojnost neskončnega, ki se lahko najde v zvoku muzike, v ritmu, v draženju luči ali teme, v človeški masi.

S takim ravnanjem ne le da se zavrže težnja moderne dobe po absolutnem obvladanju subjekta; nasprotno, človek sam je odrešen, se mora raztopiti v CELOTI (tout).

Bogovi se povrnejo, postanejo bolj verodostojni kot Bog. Primitivni obredi morajo biti obnovljeni. Po njih je moj JAZ vpeljan v skrivnosti CELOTE in se reši samega sebe.

Ta povratek pred-krščanskih verstev in kultur, ki se danes iščejo na različne načine, ima več vzrokov.

Če ni skupne resnice, ki bi veljala prav zato, ker je resnična, tedaj je krščanstvo le produkt, uvožen iz tujine, je duhovni imperializem, ki se ga je treba otresti kot političnega imperializma.

Če zakramenti ne uresničujejo srečanja ljudi z živim Bogom, so obredi brez vsebine. Tedaj je bolj pametno iskati, kar nam pripada od začetka (korenine), namesto, da si pustimo vsiljevati kar je tuje in zastarano. In zlasti, če nas trezna opojnost krščanskega misterija ne more spojiti z Bogom (da okušamo Boga), je treba iskati opojnost v učinkovitih ekstazah, katerih izkustvo nas pobožuje vsaj za trenutek, nam da okušati za trenutek okus neskončnega in pomaga pozabiti za trenutek mizerijo končnega.

Čim bolj postaja jasna nekoristnost političnih absolutizmov, bolj močna postaja skušnjava iracionalnega in odpovedi vsakdanji stvarnosti.

Opombe: Pojem NEW AGE ali doba AKVARIJA je bil uveden sredi našega stoletja. Raoul Le Cour (1937) in Alice Bailey (ki zatrjuje, da je leta 1945 dobila sporočila, ki zadevajo nov svetovni red in novo svetovno vero.)

Med letoma 1960 in 1970 se je v Kaliforniji pojavil Institut Esalen.

Danes je najbolj znana zastopnica New Age Marilyn Ferguson. Michael Fuss vidi v New Age kombinacijo judovsko-krščanskih elementov v procesu sekularizacije, v katerega se stekajo gnostični tokovi in elementi orientalnih verstev. Koristno orientacijo najdemo v pismu kardinala G. Danneetos-a, prevedena je v več jezikov (Kristus in Akvarij, 1990).

7) PRAGMATIZEM V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU CERKVE.

Poleg radikalnih rešitev in velikega pragmatizma teologij osvoboditve imamo tudi mračen pragmatizem v vsakdanjem življenju Cerkve, kjer na videz vse normalno teče naprej, v resnici pa vera slabi in postaja siromašna. Dva pojava povzročata skrbi.

Prvi zadeva poskus, ki se pojavlja na različnih stopnjah, aplicirati princip večine na vero in moralo in tako demokra-

tizirati Cerkev. Zdi se, da kar ne ugaja večini, ne more biti obvezno. Toda: za kakšno večino gre? – Bo jutri drugačna kot danes? – Vera, ki jo določamo mi sami, ni več prava vera. – Manjšina ne more pustiti, da bi ji vsilili vero večine.

Vera in življenje po veri nam prideta od Gospoda preko Cerkve in zakramentov, če ne, ne eksistirata. Mnogi zanemarijo vero, ker se jim zdi, da bi mogla biti vera določena po birokratični avtoriteti in bi bila neke vrste političen program. Kdor ima oblast, določi, kaj je treba verovati. In ne preostaja drugega, kot da človek sam prevzame oblast v Cerkvi ali – kar je še bolj jasno in logično – da več ne veruje.

Druga točka je liturgija. Različne faze liturgične obnove so pripomogle, da se je pojavila ideja, da se liturgija lahko samovoljno reformira, če izvezamo kvečemu posvetilne besede. Iz tega sledi ločigen zaključek: če to more osrednja avtoriteta, zakaj ne krajevne? In če krajevne ustanove to delajo, zakaj ne skupnost sama, saj bi dejansko morala imeti možnost, da se izrazi in se najde v liturgiji. Po racionalističnih in puritanskih usmeritvah iz let 1970 in tudi 1980 so se ljudje danes utrudili diskurzivnih liturgij in si žele liturgijo izkustva (doživetja) in se zelo približujejo usmeritvi New Age: iščejo bolj opojnost in ekstazo, ne pa logike latreia", "rationabilis oblatio", božja služba, utemeljena na pameti, na Logos-u, o kateri govori sv. Pavel in z njim rimska liturgija (Rom 12,1)

Ratzinger prizna, da nekoliko pretirava, da to, kar on trdi, ne odgovarja normalnemu položaju naših skupnosti. Ali te težnje so vsekakor očitne. Zato je potrebna čuječnost, da ne bi pomotoma sprejeli drug evangelij – kamen namesto kruha, ki nam ga je dal Gospod.

8) NALOGA TEOLOGIJE.

Tako se znajdemo v čudnem položaju.

Teologija osvoboditve je skušala dati krščanstvu, utrujenemu od dogem, nov praktičen red, s pomočjo katerega bi se končno odrešenje moralo dogoditi. – Toda ta praksa je pustila za seboj ruševine, namesto da bi ustvarila svobodo.

Tako ni ostalo drugega kot relativizem in poskus, da bi se mu prilagodili. Toda kar nam nudi, je spet tako prazno, da relativistične teorije kličejo na pomoč teologijo osvoboditve, da bi z njeno pomočjo našli ustrezno prakso.

Veronika Šparhaki: "Gozd v jeseni" (60 x 80 cm.) - Olje.

New Age nam končno pride povedat, naj zapustimo avanturo krščanstva, ki se je izjalovilo, naj se vrnemo k bogovom, ker se bolje živi pod njihovim varstvom.

Toda tedaj se pojavijo druga vprašanja. Naj omenim samo najbolj praktična med njimi.

- Zakaj se je klasična teologija znašla brez obrambe pred temi dogodki?
- Kje so slabotne točke, zaradi katerih je izgubila verodostojnost?

Naj navedemo samo dve točki, ki jih najdemo v spisih Hicka in Knitterja.

Oba se sklicujeta na eksegezo, da opravičita svojo oddaljitev od krščanske vere. Pravita, da je eksegeza dokazala, da se Jezus sam ni smatral za božjega Sina, za učlovečenega Boga. Šele kasneje so ga njegovi učenci proglasili za takega.

Oba – Hick bolj jasno kot Knitter – se razen tega sklicujeta na filozofsko razvidnost. Hick zagotavlja, da je Kant neovrgljivo dokazal, da ABSOLUTNO ali ABSOLUTEN ne more biti poznan v zgodovini in se ne more n njej najti kot tak. Po strukturi našega spoznanja – tako Kant – kar trdi krščanska vera, ne more biti možno: čudeži, misteriji, sredstva milosti – so prevara, kot razlaga Kant v svoji knjigi *Religija v mejah čistega razuma*.

Ratzinger misli, da to dvoje: vprašanje eksegeze in vprašanje meja in možnosti našega razuma (ali filozofske predpostavke vere) tvorijo resnično bolečo točko sedanje teologije, kjer je prizadeta vera in vedno bolj vera preprostih.

Nato skuša Ratzinger opisati nalogo, ki iz tega sledi za nas. Najprej glede eksegeze. Treba je reči, da Hick in Knitter nista popolnoma merodajna na tem področju, da bi bile vse njune trditve nesporne in priznane od vseh eksegetov. – To ni mogoče v zgodovinski raziskavi, ki ne pozna take gotovosti. Še manj je to možno, ko ne gre le za zgodovinski ali literarni problem, ampak vključuje odločitve v vrednotah, ki presegajo rekonstrukcijo preteklosti ali preprosto razlago teksta. Vendar je res, če gledamo moderno eksegezo v njeni celoti, lahko dobimo podoben vtis kot pravita Hick in Knitter.

Kakšno stopnjo gotovosti ji moremo pripisovati? Tudi če predpostavljamo, da večina eksegetov misli tako (kar je treba šele dokazati), ostane vprašanje: Na kaj se opira to mnenje večine?

Ratzingerjeva teza je naslednja: Če mnogi eksegeti mislijo kot Hick in Knitter in gradijo Jezusovo zgodovino na isti bloden način, je to zato, ker imajo isto filozofijo. Ni eksegeza tista, ki dokazuje filozofijo, ampak je filozofija, ki rodi eksegezo. Če vemo A PRIORI (da govorimo kot Kant), da Jezus ne more biti pravi Bog, da so čudeži, misteriji in sredstva milosti le tri iluzije, tedaj ne moremo odkriti kot dejstva, kar je povzeto iz svetega pisma, ker pač ne morejo biti dejstva. V tem slučaju lahko samo preučujemo, kako so lahko prišli do takih trditev in kako so se postopoma oblikovale.

Poglejmo stvari malo поблиže.

Zgodovinsko-kritična metoda je odličen pripomoček za čitanje zgodovinskih virov in za razlago tekstov. Toda vsebuje tudi filozofijo, na katero se na splošno polaga malo važnosti, ko gre na primer za spoznanje zgodovine srednjeveških cesarjev. Zares, z njeno pomočjo se hoče spoznati samo preteklost in nič drugega. Pa tudi v tem slučaju ne moremo odmisлити od celokupnosti vrednost in v tem smislu ima metoda svoje meje.

Če to apliciramo na Biblijo, se pridružita dva druga činitelja.

1. Metoda skuša poznati preteklost. Hoče spoznati čim bolj natančno, kaj se je dejansko zgodilo v določenem trenutku.

Predpostavlja, da je zgodovina načeloma istolična. Človek v vsej svoji različnosti in svet v vsej svoji pestrosti sta vodena po istih zakonih in zaprta v iste meje. Potemtakem sem jaz sposoben določiti, kaj je nemogoče. To, kar se danes na noben način ne more zgoditi, se ni moglo zgoditi včeraj in se ne bo moglo zgoditi jutri.

Če skušamo to načelo obrniti na Biblijo, to pomeni, da neko besedilo ali dogodek ali oseba ostanejo dokončno zasidrani v preteklosti. Skuša se odkriti, kaj je avtor rekel ali kaj je mogel misliti v preteklosti. Vse je odvisno od zgodovinskosti, od tega, kar se je zgodilo včeraj. Zato pa mi zgodovinsko kritična metoda ne prestavi Biblije v moj DANES, v moje aktualno življenje.

Glede tega je Drewermann upravičeno kritiziral zgodovinsko kritično eksegezo, v kolikor se smatra za samozadostno. Po svoji naravi ne govori o DANES, o MENI, ampak o VČERAJ in o DRUGIH. Zato nam nikoli ne more pokazati Kristusa od DANES, od JUTRI, od VEDNO, ampak če hoče biti zvest sam sebi, – Kristusa od VČERAJ.

2. Potem pride druga podmena, homogenost (istovrstnost) sveta in zgodovine, kar Bultmann imenuje "moderno gledanje na svet".

M. Waldstein je v poglobljeni analizi pokazal, da je Bultmannova spoznavna teorija popolnoma pod vplivom neokantizma Marburg-a. Od tam je dobil idejo o tem, kaj more biti in kaj ne more biti (eksistirati). Drugi eksegeti morejo imeti filozofsko zavest manj jasno, toda vedno se opirajo "impliciti" na kantovsko teorijo spoznanja, kot na spontan hermenentičen ključ, ki odpira pot kritiki.

V takem položaju cerkvena avtoriteta ne more enostavno od zunaj vsiljevati, da v Bibliji najdemo kristologijo božjega sinovstva. Vendar more in mora vzpodbujati, da se kritično oceni filozofija, ki je v osnovi prevzela metode. Razodetje je vdor živega in resničnega Boga v naš svet, Razodetje nas rešuje ječe naših teorij, katerih mreže uporabljamo, da se branimo proti prihodu Boga v naše življenje. Na srečo, kljub krizi teologije in filozofije, ki jo doživljamo danes, se vedno bolj uveljavlja nova refleksija v temeljnih načelih eksegeze na podlagi podatkov, ki nam jih nudi zgodovinska analiza tekstov. To nam pomaga, da se rešimo ječe filozofskih predpostavk, v katere se je zaprla eksegeza: beseda se nam znova odpre v vsej svoji brezmejnosti (polnosti).

Vprašanje eksegeze, kot smo videli, sovпада z vprašanjem filozofije. Težave filozofije, to se pravi težave, v katere je zabredel razum, ki je pozitivistično usmerjen, so postale težave naše vere. Vera ne more biti osvobodjena, razen če se razum znova odpre. Če vrata metafizičnega spoznanja ostanejo zaprta, če meje, ki jih je postavil Kant človeškemu spoznanju, ostanejo neprehodne, je vera obsojena na propad: manjka ji zraka.

Res, poskus avtonomnega razuma, ki noče nič vedeti o veri, da bi ušel negotovosti s tem, da je samega sebe vlekel za lase, – končno ni uspel. Človeški razum vsekakor ni avtonomen. Vedno živi v posebnih zgodovinskih okoliščinah, ki zakrivajo njegov pogled, kot vidimo. Zato tudi potrebuje pomoč na zgodovinski ravni, da lahko prekorači ovire, ki mu jih postavlja zgodovina. Ratzinger misli, da je neosholastični racionalizem propadel v svojem poskusu, da bi zgradil v "Preambula fidei", opirajoč se na razum, ki bi bil popolnoma neodvisen od vere, na podlagi zgolj racionalnih gotovosti. Vsi drugi poskusi, ki hodijo po isti poti, bodo končno imeli iste rezultate.

Glede tega je Karl Barth imel prav, ko je zavrzel filozofijo kot temelj vere in neodvisno od nje: naša vera bi se končno opirala na spremenljive filozofske teorije. Toda Barth se je motil, ko je potem vero definiral kot zgolj paradoks, ki ne more obstajati razen proti razumu in neodvisno od njega.

Ena najbolj važnih nalog vere je, da očisti razum kot razum, da mu ne dela nasilja, da mu ne ostane tuja, ampak, da ga pripelje nazaj k njemu samemu. Zgodovinski instrument vere more znova osvoboditi razum kot tak, da bo ta razum, ki ga bo vera pripeljala na pravo pot, mogel videti, sam od sebe. Truditi se moramo, da vzpostavimo dialog med vero in filozofijo, ker drug drugega potrebujeta. Razum ne bo očiščen (resen) brez vere in vera brez razuma ne more postati človeška (postane nečloveška).

9) PERSPEKTIVA (POGLED V BODOČNOST).

Če gledamo sedanji verski (kulturni) položaj, glede katerega smo skušali predstaviti nekaj elementov, smo res lahko presenečeni: kljub vsemu temu so ljudje, ki še naprej verujejo po krščansko, ne le sledeč nadomestnim oblikam Hicka in Knitterja in drugih, ampak tudi s celotno in veselo vero Nove zaveze z vero Cerkve vseh časov.

Zakaj more vera še uspevati? Zato, ker je v skladu s človeško naravo. Človek ima v resnici večjo razsežnost kot so mu jo pripisovali Kant in pokantovski filozofi. Kant sam je s svojimi postulati moral na nek način to priznati.

V človeku je neugasljiva želja po neskončnem. Noben odgovor ni zadosten, samo Bog, ki se je naredil končen, da bi podrl našo končnost in jo dvignil v razsežnost neskončnosti, je sposoben, da zadosti zahtevam našega bitja. Naša naloga je, da mu služimo s ponižnim duhom in z vsemi močmi svojega srca.

VINKO BELIČIČ

S FRANCETOM PAPEŽEM PO PISMIH (1970-1996)

Zmaga boljševisma, ki je bil pod okupacijo sprožil državljansko vojno, je spomladi 1945 tisoče Slovencev pognala z rodnih tal. Cele družine, zlasti pa še prijatelji in znanci istih mladostnih let, so se znašli v begunskih taboriščih. Ko je minila začetna nevarnost, da bi bili vrnjeni v deželo, ki je videla poboj domobranske vojske, se je odprlo razseljevanje v široki svet. Glavnina – skoraj šest tisoč beguncev – je našla novo domovino v prostrani in redko naseljeni Argentini. In v Argentini so si kot odlomek slovenskega naroda – ljudje vseh starosti, stanov in poklicev – z lastnimi močmi in sposobnostmi ustvarili skupnost, ki jo jaz imenujem Mala Slovenija.

Ko so bile premagane prve skrbi za kruh in streho, so izobraženci istega duha, istih idealov in ciljev 20. februarja 1954 v Buenos Airesu ustanovili Slovensko kulturno akcijo (SKA). Kot nekakšna matica naj bi povezala vse begunske kulturnike in nadaljevala v Sloveniji nasilno pretrgano vrhunsko kulturno tradicijo katoliške smeri. Povabljeni, smo se ji iz svojih novih domovin pridružili pisatelji, pesniki, publicisti, glasbeniki, zgodovinarji, filozofi, gledališčniki, likovniki. Ko so mi pisma iz Argentine poročala o izseljenskem literarnem življenju in delu, ki ga je pobudila SKA, pa o nadaljnjih načrtih zanj, o težavah in uspehih, so – kar je naravno – tudi mene spodbujala. Tedaj sem se v Trstu oziroma na Opčinah bolj ko kdajkoli čutil kot nekaj zvezni člen med Slovenijo in daljnim zdomstvom, ki si je novic o življenju matične domovine zmeraj želelo. Ne sicer prvi, pač pa najzvestejši in najosebnejši moj argentinski dopisovalec je bil France Papež, belokranjski rojak, enajst let mlajši od mene.

Ne najdemo ga na fotografiji ustanoviteljev oziroma prvih stebrov SKA. Takrat je bil star trideset let in še bolj malo znan. Tudi se ni želel riniti med ugledne sorojake z visoko strokovno

izobrazbo in ideološko izdelanostjo. Saj so mu neugodne medvojnne, taboriščne in izseljenske okoliščine – pa naj je bil še tako nadarjen – preprečile doseči vseučiliško diplomu, kar ga je skelelo vse življenje.

Ko pa je SKA z revijo Meddobje, z informativnim listom Glas in z izdajanjem knjig začela svojo ustvarjalno pot, je bil takoj navdušeno zraven in je z vsem srcem, z vsemi močmi vztrajal do konca, lahko rečemo do poslednjega diha.

Drugi vatikanski koncil je s svojim novim duhom segel tudi v buenosairesko kulturno družino. In tako se je SKA leta 1969 razcepila med radikalne protikomuniste in krotkejše pripadnike krščanskega svetovnega nazora. Med prve sem se uvrstil tudi jaz in začel sodelovati pri listu Sij slovenske svobode, ki ga je ustanovil razgledani, odločni in daljnovidni Ruda Jurčec. France Papež pa je ostal pri milejši struji. Krizo je občutila zlasti revija Meddobje. In tako se mi je kot njen urednik oglasil s prvim od 60 pisem jeseni 1970. Začel se je dvogovor, ki je trajal 27 let in se je v glavnem sukal okoli njegove skrbi za Meddobje in mojega sodelovanja v njem.

28/9 – 1970

“Spoštovani gospod profesor!

Pozdravljeni! Z veselim, širokim nasmehom – kot kadar se gre v nedeljo zjutraj v zidan’co v Rod’ne... Predstavim se Vam – iz Črnomlja, bi dejal, iz Skadenj. Spominjam se Vas... prihajali ste, pred vojno, domov in koračili z veliko aktovko v mesto...

France Papež – Lojzetov, iz Črnomlja.”

Velika, pokončna, malce oglata pisava.

Berem dalje: pismo me vabi, naj se vrnem med sodelavce Meddobja. Še zmeraj me imajo za svojega, čeprav pišem v Sij. Razhoda med radikalne in zmerne je najbolj krivo iskanje samega sebe.

Zagrenjenost in nesporazumi so dodali svoje. In vendar so vsi dobri kristjani. Zdaj se pri SKA borijo z viharjem osamljenosti, odrezanosti. “Spoštovani gospod – rojak! Pišite kaj in pošljite čimprej – karkoli, pesmi, prozo... Z veseljem Vas bomo pozdravili. Prosim, pišite in pošljite naravnost na moj naslov:

Papež France
 Manuel García 5611
 Carapachay (Buenos Aires)
 Rep. Argentina."

Odgovoril sem mu vesel po nekaj dnevih – 11. okt. 1970 –, tikal sem ga (in odtlej sva se tikala), imenoval po spominu štiri črnomaljske brate Papeže: Janka, Jožeta, Lojzeta (največjega) in Stanka, svojega sošolca. (Njih sestra je bila poročena z brivcem Schweigerjem.) Vsa rodbina je bila čvrsto katoliška. Za Meddobje pa, žal, nimam nič. V Gorici se mi pri Mohorjevi družbi tiska zbirka proze Med mejniki. Novega leposlovja ne pišem. Opravljati moram posle za denar. "Imam štiri fante v starosti od 27 do 18 let – in še nobeden nič ne zasluži." Jurčec vodi Sij precej svojevoljno, cenim pa list, ker zavrača ekscese raznih pokoncilskih teologov. Berem svojega prijatelja Vladimira Truhlarja novo knjigo Katolicizem v poglobitvenem procesu in se čudim, da ga je tako zaneslo v kritiko Cerkve.

Če preidem božično voščilo v imenu konzorcija Meddobja, je Papeževo naslednje pismo – 24.5.1971 – prišlo šele čez več ko pol leta. Tudi on je privezan na dva pluga: eden orje za kruh, drugi – kulturni – mu ohranja sokove domače zemlje. Imā dva fanta 12 in 10 let in sedemletno punčko. Zahvaljuje se mi za knjigo Med mejniki. Obširneje spregovori o očetu (umrl je februarja 1968), o domači hiši v Sadežu. "Črnomaljski in belokranjski svet (tisti pred tridesetimi leti) od Kolpe, preko obrisov Mirne gore in do Gorjancev je izgubljeni svet, v katerega se – vedno redkeje z minevanjem let – vračam samo v sanjah." Za pokoncilsko Cerkev ni tako zaskrbljen. Trdno obdobje protireformacije, ki nas je vzgojilo, se je končalo. Prav je, da so se za teološka vprašanja začele zanimati širše plasti. – Tisti štirje argentinski literati, ki jih pogrešam v Meddobju – Simčič, Komar, Krivec, Kociper – so vsak zase svoj svet in svoj problem. Prosi, naj mu vendar kaj pošljem. Bo mi pa, "staremu Črnomaljcu – in poetu", hvaležen za vsako besedo.

V pismo 1. jul. 1971 ga imam pred očmi kot sposobnega urednika Meddobja. Srečno so končali XI. letnik. Zanesem se nanj, na njegovo žilavo vztrajnost pri reviji. Za naslednji zvezek mu pošljem prozo Luč v nas. Ob bližajoči se 60-letnici mislim na izdajo svojih izbranih pesmi. Pripravljam učbenik Obča zgodovina I. knjiga (vključno z Grki). "Kako krasno se je iz tega

vrveža 20. stoletja zatekati v davnino!" Moji knjigi Med mejniki sta tržaška pisatelja Boris Pahor in Alojz Rebula pridružila vsak svojo. Edino mi zunaj Slovenije lahko pišemo svobodno. Rafko Vodeb se po 30 letih Rima dokončno vrača na Štajersko.

Na hitro mi 11. avg. 1971 piše pri delu v tovarni – že 23 let je zaposlen v knjigovodstvu ("kontaduriji") velike tekstilne industrije. Tam dela tudi Anica Weiss por. Loh, ožja rojakinja iz Loke pri Črnomlju. Pri SKA, pravi, so mi hvaležni za jasno gledanje na položaj in za voljo do sodelovanja. "Res, mi moramo držati skupaj, saj je naša usoda ista." Pričakuje obljubljeni Luč v nas, celo kak odlomek iz zgodovinskega učbenika bi mu prišel prav.

Mesec kasneje – 12. sept. 1971 – ko je že imel v rokah Luč v nas, sem ga prosil, naj v besedilu popravi dve pogreški – in sploh naj ima oči odprte za tiskovne napake. Za naslednji zvezek dobi "malce bolj angažirano" prozo Velikonočno jutro. Edini zamejski list, v katerem objavim kdaj kaj aktualnega, je goriški tednik Katoliški glas. Mrakov Van Gogh v Meddobju mi ni bil všeč.

Isti nagib za pisemce 10. okt. 1971 je bila prošnja, naj v Velikonočnem jutru stavek, v katerem sem naknadno našel ponavljanje, nadomesti z novim, ki se glasi: "Pokončana je bila v pretresljivih okoliščinah, in herojstvo ni imelo pri tistem nič opraviti. Jaz mislim, da si je zatisnilo oči in se od sramu obrnilo proč."

Voščilne besede za božične praznike – "Jaz sem se navadil, da jih praznujem v suhem vročem poletju" – je napisal na finem papirju z risbo Jožejke Debeljak-Žakelj. Zahvaljuje se za vse poslano. "Vesel sem in čast mi je, da si z nami. Kljub težavam, ki jih imaš, ti zavidam bližino domovine. Gotovo greš kaj v Rodne –" V tem se je seveda motil.

"Iz megle, ki je dobrotno ovila kopni Kras", sem mu na božični dan 1971 ob 18,20 napisal skoraj telegrafsko pisemce. Pravkar je namreč po tržaškem radiu gledališki igravec Stane Rztresen prebral Luč v nas – in poskočil sem, ko sem slišal "siva kobila belo tele skotila". Da, "Rztresen se ni zmotil, pač pa sem bil rztresen jaz!" Rotim Franceta, naj zadevni stavek pred tiskom popravi v "siva kobila belo žrebe skotila".

France v velikonočnem pismu 24. III. 1972: komaj so uspeli dati na svetlo nov zvezek Meddobja, že je v škripcih za

naslednjo številko. Na srečo mu je France Gorše iz ZDA poslal nekaj gradiva za umetniško prilogo. "Ali je v Trstu kak umetnik, ki bi bil pripravljen kaj poslati?" vprašuje. Prosi me za naslov prof. Antona Kacina. Spodbuja me za kako pesem – "kaj 'našega'...črnomaljskega ali rodenjskega".

"Kar močnejši sem se počutil ob svojih dveh objavljenih prozah," sem mu pisal 11. aprila 1972. Da, v 1. zvezku XII. letnika sta izšli Velikonočno jutro in Luč v nas. Zdaj nimam nič leposlovnega, rad pa bi napisal oceno Smolejeve Zgodovine slovenskega slovstva. VII (1941 - 1945). Vojskujem se s šolo, po radiu tedensko prikazujem imena naše literature – in čaka me tipkanje Zgodovine starega veka I. Pošiljam openski naslov prof. Kacina – s pripombo, da ima na skrbi bolno ženo, da piše zelo počasi in da gre na 75. leto.

Zadovoljno in spodbudno, zavoljo tiskovnih napak malce skesano Francetovo pismo je odšlo iz Buenos Airesa že 22. 4. 72. Rad bi čimprej oceno Smolejeve knjige. "Obljubim ti, da bom pred izidom hudičevo stal za tiskarnarji!" Nabralo se mu je kar precej dobrega gradiva za novo Meddobje. Počasi bojo začeli objavljati tudi tekste v novih jezikih: v angleščini in španščini. Kaj mislim? Revija Znamenje iz Slovenije ga vabi, naj bi jim kaj poslal o Pablu Nerudi, o Eliotu...

Dne 29. maja 1972 mu končno pošiljam oceno Smolejeve knjige. Iz mojih spremnih besed: "Tekst je bogat številčk, oklepajev, navednic, nevsakdanjih besed. Rotim te, drsaj pri zadnjem pregledu s prstom od besede do besede! Ni hudič, da se ne bi dal škrtu zaviti vrat!" – Čez dva tedna – 15. jun. 1972 – novo pisemce z Opčin: še dva popravka. "Danes je moj 3. fant odšel k vojakom v Piemont. Pretipkavam Zgodovino ko nor, ker se bliža 30. junij, da jo predložim."

V pismu 28.8.72 se mi zahvaljuje za kritično poročilo o Smoleju – zlasti konec mu ugaja. Izrekel sem namreč tole mnenje o knjigi: "Volk (partizanska literatura) je ostal sit, da kar poka, koza pa (nasprotna literatura), dasi na kratkem povodcu, vendarle ni bila prehudo skuzmana." "Mi delamo tukaj," pravi, "kolikor je mogoče; malo nas je in razdvojeni smo. Škoda, da se je Jurčec tako zabil svoje publicistično in politično delo." Označili da so ga za "krščanskega stalinista", a ne zna se več braniti.

Čez slab mesec – 20. sept. 1972 – sem mu pisal, da me novi zvezek Meddobja (XII/2) ni navdušil; in da bo revija smiselna le, dokler bo objavljala samo stvari, ki v povojni Sloveniji ne bi mogle iziti. Čemu sicer naše žrtve? Vprašujem ga, ali bi bila SKA pripravljena izdati antologijo moje lirike Bližine in dalje. "Čutim se duhovno bliže naši ideološki diaspori kot pa Trstu z njegovo oportunistično mentaliteto, ki mi bo ostala tuja do konca."

Po petih tednih – 26 okt. 1972 – napol umikam svojo ponudbo. Martinu Jevnikarju je namreč tržaška revija Mladika namignila, da bi izdala izbor moje lirike, on pa bi napisal spremno besedo. In dostavljam: "...je le najbolje, da izide moja antologija v Evropi, v Trstu."

Odgovarja mi 7. XI. 1972 na obe pismi. "Na seji odbora smo bili vsi soglasno za to, da se Tvoja zbirka čimprej natisne v založbi pri SKA." In me prosi, da pošljem stvari po letalski ali po navadni pošti. Čez dober mesec – 12. dec. 1972 – ta svoj odgovor ponavlja (za primer, da se je njegovo prejšnje pismo zgubilo).

V božičnem pismu – 22. dec. 1972 – sporočam, da bo Bližine in dalje (55 pesmi) izdala Mladika v Jevnikarjevo spremno besedo. Prevajal bom Svete himne (Inni sacri) Alessandra Manzoni (1973 bo stoletnica njegove smrti). Za Meddobje zdaj dolgo ne bom imel nič gradiva.

Čez pol leta – 27. junija 1973 – se mi po opravičilu za molk zahvaljuje in čestita za zbirko Bližine in dalje, ki mu vsa ugaja. "Delo me stiska – v službi 9 – 12 ur, nato delo doma, pisarjenje za Glas, delo za Meddobje... Na vse strani pisarim za prispevke, a mi ponavadi niti ne odgovorijo. Mislim... da so se naši pisci po svetu izčrpali in polenili." Vso novo številko Meddobja želi posvetiti Balantiču za tridesetletnico smrti.

Nekaj tednov zatem – 4. avgusta 1973 – me iz argentinske zime, ko vnovič prenaša vsakoletni prehlad, v skrbi za novi zvezek Meddobja prosi, naj mu pošljem prevode Svetih himen – ali sploh kaj... sicer bo primoran zamašiti praznino s tem, kar prihaja z Dunaja od Leva Detele preko Nika Jeločnika.

Svojo dvajsetletnico je SKA sklenila proslaviti z antologijo slovenske zdomske lirike. Okrožnico, datirano v Buenos Airesu 2. jan. 1974 – jaz sem jo dobil 1. feb. – sta podpisala predsednik

Tine Debeljak in urednik zbirke France Papež. Vsebina: prošnja za pomoč pri zbiranju/izbiranju pesmi in za vse potrebno gradivo.

Veliki četrtek 11.IV.74. "Tukaj je lep jesenski dan – nebo je sinje, široko..." V ljubljanski Sodobnosti je videl, da je Svete himne izdala Mladika. "Mi se borimo kakor vemo in znamo – moje želje in stremjenja gredo v to, da bi nam bilo v čast pisati za Meddobje."

Moja pisma so bila redkejša, zato pa veliko daljša od Francetovih, saj sem ga obveščal o dogodkih v zamejstvu in v Sloveniji. Takšno dejstev bogato pismo je odšlo 19. sept. 1974.

1) Že v pismu 12. apr. '74 (besedilo se mi ni ohranilo) omenjeno knjigo Materine roke – novi naslov je Nekje je luč – sem po dolgem izdelovanju odnesel tajniku Goriške Mohorjeve. Zdaj čakam.

2) Obča zgodovina I. še po štirih letih leži na šolskem skrbništvu, ker kolegi ostalih štirih knjig niso napisali.

3) Italijanska partija je zelo močna in delavna... sili v vlado.

4) Študijski tečaj Draga me ni letos nič videl. V zvezi s predavateljem Bratkom Kreftom: "Jaz neomajno mislim, da na svobodnih tleh ni mogoč dialog z ljudmi, ki polnokrvno živijo v totalitarni državi."

5) Preiskali so uredništvo in upravo Ognjišča v Kopru in Družine v Ljubljani: več nezakonitosti, npr. emigrantska literatura; besedo bo imelo sodišče.

6) Med poležanimi klasi sem našel dve pesmi, pošiljam ju Meddobju.

"Pošiljam ti tri kratke proze," mu pišem 2. okt. 1974. Še čakam na odgovor in Gorice. Občutek imam, da bom odslej pisal kratko, izbrušeno, priostreno prozo – za Meddobje. Odkar sem lani avgusta dopolnil 60. let, dobivam (ob plači) že majhno pokojnino.

Že 11. 10. 1974 sporoča hvaležen, da mu je moja proza "padla kot z neba". Prevoda Svetih himen pa še ni videl. Zavida mi Višarje in sprehode po slovenskih krajih. "Jaz skoraj ne poznam drugega kot Belo krajino. Tudi tukaj nisem šel še nikamor; že nad petindvajset let se držim Buenos Airesa in okolice." Z dovoljenjem svojcev bo SKA ponovno natisnila Franceta Balantiča in on bo napisal uvod. Na pismo Borisu Pahorju v Trst še po mescih ni dobil odgovora. "Ali ga ti poznaš?"

V pisemcu 28.XI.74 se mi zahvaljuje za Svete himne. Pol novembra je preležal v bolnici – podvrgel se je “neprijetni operaciji kile”. Zdaj okreva doma in uživa sonce prvega poletja.

Celih osem mescev je minilo, kar sem mu nazadnje pisal, zato sem bil 29.V.1975 (na Telovo) spet dolg in izčrpen z novicami. Knjigo *Nekje* je luč sem izdal v samozaložbi, ker se je GMD ustrašila. Tridesetletnico begunstva – iz misli nanjo je tudi nastala – sem proslavil kot naš jubilej. Veliko naklade je šlo med zdomce na tujih celinah. V Trstu o knjigi molk: zadrega ali strah? Mesec po moji je izšla Pahor-Rebulova knjiga o Kocbeku in razburila Slovence na obeh straneh meje. Iskal me je bivši črnomaljski župnik Žabkar, zdaj v gorenjski Kropi, a se nisva našla. Pisatelj Boris Pahor je izrazit tržaški Slovenec, bogat medvojnih izkušenj, razgledan, delaven, do nas “pristopalcev” – in do emigracije sploh – pa vzvišen in kritičen. V kratkem mu pošljem novo drobno prozo – pripravljene imam črtice Jeromen, Ventilator in Tridesetletnica. Sredi maja je v ZDA emigriral moj tridesetletni drugorojenec Andrej, zdravnik-psihiater.

O kresu 1975 je že imel v rokah 2 izvoda knjige *Nekje* je luč – en izvod za Jeločnika – in tudi pismo. Čuti se kot urednik Meddobja spet na konju, čuti moč v svojem peresu. Za novi zvezek čaka mojo Drobno prozo. “Prejmi iskren pozdrav, vendar tako preprost, kot je v navadi (bil) med Črnomaljci, ki se vsak dan vidijo!”

Vesel novega zvezka Meddobja (XIV, 3) mu 11. jul. 1975 pošiljam napovedane tri črtice. Z ženo sva se nameravala pridružiti romarjem v Lurd, a “se nama je uprla dolga, zamudna in poniževalna pot v Benetke po francoski vizum na apolidski potni list. Šel pa je najmlajši sin, 23-letni Janez. Veselim se Višarij – tistega zraka, tistih gora. Krasno bi bilo, da prideš kdaj v Evropo.”

Božično pismo 1975 je napisal na Miklavžev večer; prevzet od domotožja čuti: “Dnevi gredo naglo, kot teče Lahinja za slapom pri Flekovem mlinu, med kamenjem in razbitimi mlinskimi kamni; kakih tristo metrov od tam smo se hodili poleti kopat – ‘Pod črnim’ se reče, ali se je reklo... Nekaj starih dreves in košato grmovje se nagiblje nad vodo. – Zame je ‘Pod črnim’ del tistega, kar ohranjam in mi ne ubega. –” Obljubil mi je napisati kaj o knjigi *Nekje* je luč, a ne ve, kdaj bo zmožel. “Za božič ga bom pa spil en glaž na Tvoje in vseh naših zdravje!”

Francetu sem napisal dolgo pismo na sam badnjak⁽¹⁾ 1975. Koliko beriva se mi je nabralo za Božič in konec leta samo od treh Mohorjevih družb. Po mnogih letih moja Obča zgodovina (prva knjiga, do Rimljanov) le pojde v tisk. S smrtjo Rude Jurčeca je Sij slovenske svobode pač ugasnil. Sklepni zvezek Meddobja XIV me je razveselil: že zato, da ni revija opešala ravno za našo tridesetletnico begunstva. Spomin na to obletnico sva oživila v nji predvsem midva. "Kako prav se mi zdi," vzklikam, "da sem izdal Nekje je luč!... Knjiga je opravila, kar sem z njo nameraval." Da je bila v Jugoslaviji prepovedana, mu je bilo že znano. Z mojim drobnim pisanjem je konec. Začel sem pisati nekaj daljšega... z začasnim naslovom Seme ognja. Za Meddobje nimam zdaj čisto nič. "Korenine se nam počasi sušijo. Mi nimamo naraščaja. Mladi nas ne razumejo... A mi moramo svetiti do zadnjega. Mogoče bo kdo le prižgal baklo ob našem plamenu."

Za novo izdajo Balantiča me 20.V.76 prosi nekaterih podatkov, le jaz v Trstu mu lahko ustrežem. Toži o gospodarski polomijadi Argentine.

Odgovarjam mu že 30. maja 1976. Dopolnil bom njegovo bibliografijo Balantiča. Pošiljam mu Seme ognja s pripombo: "Za eno številko boš z leposlovno prozo preskrbljen." Italija – lepa, velika, starodavna, gostiteljica moja – gre skozi zagrizen volilni boj – komunisti so zelo močni. Utegnemo se znajti "za zavezo". Teden kasneje – 7. jun. 1976 – mu priporočeno pošiljam podatke, ki jih je želel. Prozo Seme ognja sem imel osem mesecev v rokah, nimam več pravega odnosa do nje.

V pisemcu 11.8.76 se mi za vse prejetu zahvaljuje, potem pa molči malone pol leta: do 5.2.77, ko mi sporoča tri dogodke. Pri SKA je v novi izdaji izšlo Zbrano delo Franceta Balantiča; malce se čudi, da sem literarno nagrado za Tostran doline (200 dol.) podaril Zavetišču, ki da je liberalno; omenja umrle: Vladimirja Truhlarja na Tirolskem, Karla Mauserja v ZDA in dr. Srečka Barago – za tega mu je posebno žal, ker je toliko vsega znal.

V prozi Tostran doline, mu piše 2. marca 1977, čutim še nekaj hrapavosti, dasi mi je prinesla 1. nagrado. Zato naj z objavo v Meddobju počaka, dokler ne dobi novega besedila. O težkem šolskem delu snujem daljši tekst Diprion pini, Borova grizlica, kot nekako zadnje postajo na svoji literarni poti. Že po dobrih dveh tednih – 20. marca – pa mu Tostran doline lahko pošiljam izčiščeno/izbrušeno, ker so dijaki zasedli šolo in sem imel čas.

⁽¹⁾ Dan pred Božičem (op. ur.)

Medtem mi je hvaležen odgovoril z daljšim izpovednim pismom. Glede Meddobja je optimist. Za denar skrbi Lado Lenček in nekaj sodelavcev ostaja zvestih. Ima pa težave v družini. Fanta trudoma zdelujeta šolo, največ zaradi španščine. Ob delu s številkami v službi, ob razdaljah, ob družinskih skrbeh mu za študij in pisanje dnevno ne preostane dosti več kot kaka ura pred spanjem. Kako bi on študiral, če bi imel možnosti! "Tako pa sem doma v Črnomlju napravil štiri meščanske, v kampu v Italiji gimnazijo, tu pa sem hodil dve leti na katoliško univerzo poslušat filozofijo, potem pa ni več šlo, ker nisem imel niti ene ure časa za študij. Kljub temu še danes nosim knjige po žepih in če morem, kaj ukradem..." Glavna novica pa je, da piše Zapise iz zdomstva.

To Francetovo pismo me je prevzelo kot še nobeno. In 8. maja 1977 sem se tudi jaz razgovoril. Izteka se mi 32. leto suplenture, nažrl sem se je – s 1. oktobrom sem sklenil šolo pustiti. Nimam več slin – 32 let isto delo z mladino, ko igla teče po istem vrezu in ni v muziki nič več novega. Najprej bom uredil grmado knjig, revij, skript, predavanj, kopij radijskih prevodov, notesov, pisem, zapisnikov. Tudi meni ne teče vse gladko v družini. Moji štirje sinovi so v vsem tako različni med sabo, da enega občutim kdaj kot nagrado, a drugega kot pokoro. Ob tem svojem križu imam pa tudi Cirenejko, ki mi ga pomaga nositi. V mestu najdem potrebni mir v knjižnici, a na Opčinah je gmajna s svojim zrakom, barvami, dišavami in pticami. Pri hiši je nekaj zemlje, da se razgibljem, za zelenjavo. Ni pa družbe. Franc Jeza, Boris Pahor in Alojz Rebula so trije različni svetovi. Na koncu označujem Francetovo izdajo Balantiča kot knjigo in pol. "Jutri bom o njem govoril letošnjim maturantom" – kot doslej še vsako leto – samo da bo tokrat zadnjič.

V božičnem pismu 14.12.77 napoveduje izid dvojne številke Meddobja s Tostran doline. Ob tej moji prozi mu gre misel h Kocbeku, k njegovima partizanskima dnevnikoma Tovarišiji in Listini, ki sta mu "občuteno sporočilo".

"Kmalu bo leto naokrog, odkar sem ti nazadnje pisal": tako začnem svoje pismo 19. apr. 1978. Pohvalno se izražam o njegovi knjigi Zapisi iz zdomstva. Prevzela me je. "Čestitam ti od srca, ponosen, da trojica Papež–Stariha–Beličič dostojno zastopa Črnomelj v svobodnem svetu." Tri prvine so po mojem v knjigi: spomini – dežela Argentina – razmišljanja. Nekateri menimo, da zadnje malce moti. Izrekam se o vsebini dvojnega zvezka Meddobja. Živim v pokoju in sem zelo srečen – vsak dopoldan me vidi ena ali druga knjižnica. Pišem daljšo prozo

o svojem zadnjem šolskem letu. Za tržaški radio pa sem na podlagi dnevnika iz let 1948 – 1960 zasnoval deset enot s skupnim naslovom *Prelistavanje poldavnine*.

Ni še prejel tega mojega pisma, ko se je oglasil 29.4.1978. Star je 54 let, manjka mu jih še devet do upokojitve. "Spregovori spet kaj v verzih, v tistih svežih, ki diše po samoti rodinskih košenic (v jasnih dneh sem jih gledal iz črnomaljske strani)." Dve pripravi ga poslita: govor za Župančičevo stoletnico ("na naše večere pride okrog 25 ljudi") in pa Antologija zdomskega pesništva, napovedana že v letu 1973.

Sredi oktobra '78 je prišlo novo pismo iz Buenos Airesa. Obiskal ga je Saša Rudolf, tržaški radijski poročevalec z nogometnih tekem. "Ni mogel doumeti moje domačnosti in preprostosti. Jaz sem Belokranjec, nič gosposki, nič važen." In od Borisa Pahorja, sicer molčečnika, je na Meddobje prišla v oceno knjiga *Spopad s pomladjo* (ponatis). Bojuje se z življenjem v Argentini. Trideset let pri isti firmi. Nima šol, ima pa prakso. Tujec si in tujec ostaneš. Počuti se ko hlapec Jernej. Naj mu pošljem kaj za Meddobje. "Smo daleč, pa obenem tudi blizu slovenskemu svetu."

Pišem mu 13. feb. 1979, po desetih mescih. GMD mi bo izdala *Prelistavanje poldavnine*, drobno knjigo dnevniškega značaja. Celovski MD pa sem naznanil, označil in ponudil dokraja spopolnjeno *Borovo grizlico* – s pristavkom, da utegne biti v YU prepovedana. Pozvedujem o SKA: kako je s slogom med vodilnimi? So krepki finančno in z gradivom? Kakšni so načrti po izidu Antologije? Jaz hodim po zamejstvu predavat o Prešernu, Balantiču. Za skorajšnjo stoletnico rojstva pesnika Murna sem napisal daljši prikaz. Bil bi za Meddobje, a moral bi iziti še letos. Z ženo družno vlečeva nelahki družinski voz. Če odštejem nekaj izjem – Pahorja, Rebulo in še koga – so Primorci rojeni oportunisti. Bister, pogumen in aktualen pa je časnikar Franc Jeza, "pristopalec" kakor jaz. Zdaj je že teden dni v bolnici.

Komaj je dobil to pismo, me je 26.2.79 prosil za Murna. Imajo strahovito inflacijo: 12% mesečno. Jeločnik ne prihaja na seje, ker je Debeljak predsednik; France pa je za prijateljsko sožitje z vsemi. Proti koncu minulega leta sta bili na obisku Črnomaljki Skubiceva Lina in Kvasova Angelca – z "Argentinci". Božom in Lino Stariha, Weissovo Anico in njim so ob doživljanju belokranjskih spominov zapeli katero do solzá.

Priporočeno mu 16.III.1979 pošiljam tekst o Murnu. Celovec mi še ni odgovoril na ponudbo. Glede obiska znanih Črnomaljk

ga obvezujem in rotim, da ga popiše: kaj je videl, slišal in občutil. "To so enkratnosti v življenju."

"To Ti pišem kar tako stoje na glavni pošti v Bs. Airesu, zato je pisava slaba. Tudi mi z leti roka ne gre več gladko," pravi v pismu 31.10.79. Glavna novica je, da je bil v maju in juniju njegov starejši sin, dvajsetletni Franci, doma – na povabilo in stroške mamine in obeh bratov. Videl je Slovenijo od Kanina preko Ljubljane, Dolenjske in Gorjancev do Črnomlja. (Kaj je sam tisti čas doživljal, je izpovedal v čudoviti pesmi **Pismo**, ki jo je čez 6 let uvrstil v zbirko Dva svetova. Preberimo jo tukaj!)

*Pišem, da se vam zahvalim,
ker ste ga sprejeli
in mu pokazali domovino,
njene zemlje in lepote,
mlademu obiskovalcu.
Tebi, mati,
da si sprejela svojega vnuka,
ki se je vrnil namesto sina,
stopil na naše dvorišče
in se blažen dotaknil slovenskih tal.
Potem je šel na vrt,
obiskal drevesa in kamne,
nežno pobožal trave in rože
– vse to mu je bilo naročeno –
zapregel konja
in se odpeljal na njive
ter se čudil nad vsem in strmel.
Opoldne je sedel za mizo,
pretresljivo spremenjen
v starem, pristnem domu očetov.*

*In še to:
spremite ga, ko bo odšel,
ne joči za njim, mati,
ker on
se bo vrnil
domov.*

Sicer pa pripravlja novo Meddobje; hoče ga obdržati pri življenju – kljub trenjem, užaljenostim in počasnosti pri SKA.

Veronika Šparhaki: "Mrak nad jezerom" (50 x 60 cm.) - Olje.

V pismu 24. nov. 1979 se, zadovoljen s svojim Murnom, zahvaljujem za Meddobje XVII, 1. V DSI sem govoril o 25. obletnici SKA. V Celovcu so Leto borove grizlice sprejeli – izšla naj bi jeseni 1980. Ko prejmem iz Gorice avtorske izvide Prelistavanja poldavnine, mu enega ali dva pošljem. Le kaj poreče o taki literaturi? “En Andrej Beličič – moj sin – je psihiater v Denverju, drug – sin mojega nečaka Franceta – je črnomaljski maturant.” V Trstu se mudi Mirko Javornik iz Washingtona: za sedemdesetletnico tiska v Vidmu debelo knjigo nekdanjih spisov. Čil, bister, razgledan je ko zmeraj.

Pismu 2.5.1980 – vsebuje zahvalo za Prelistavanje poldavnine in ostre besede o oblastnem, ambicioznem Niku Jeločniku, ki se je vsilil za sourednika Meddobja – France prilaga zapis Tineta Debeljaka o meni za Antologijo: naj ga pregledam, zdi se mu netočen.

Tine res ni zanesljiv, ker prehitro in preveč piše, zato 16. maja 1980 prilagam pismu nov, točen in stvaren prikaz samega sebe za Antologijo. O 40 strani debelem Glasu, ki je bil zamišljen kot informativno mesečno glasilo SKA na 4 straneh, sem zelo kritičen. Jeločnik je pač zanesenjaško delaven in ima svoje osebne načrte pa simpatije. Navajam nekaj dejstev o B. Pahorju in Al. Rebuli, s katerim sva se celo sporekla zavoljo Javornika. Mirka je tisk jubilejnega izbora Pero in čas II za celih sedem mescev zadržal v Trstu. – Bojim se, da se bo ob sedanjem Titovem kultu po vseh javnih občilih celovška Mohorjeva ustrašila moje Borove grizlice. Za Meddobje mu nič ne obljubljam. Bo vzdržalo?

Pol leta zatem – 12. nov. 1980 – mu sporočam, da mi je Jeločnik priporočeno in po letalski poslal Antologijo slovenskega zdomskega pesništva – prišla je v 5 dneh. “Knjiga v vsakem pogledu za klobuk z glave!” vzklikam. “Čast za SKA in za vaju sestavljalca.” Poslal sem mu črtico Predpolnočna ura (občutil jo bo kot darilo za Meddobje...). V Celovcu se tiska Leto borove grizlice – zelo sem vesel. Za koledar GMD sem poslal pred letom napisani članek o srebrnem jubileju SKA. Za tržaški radio sem pripravil Drugo prelistavanje poldavnine. Zbiram gradivo za stoletnico smrti (?)

S slabo vestjo za dolgi molk mi je takoj odpisal: 20.11.80 – a pismo je hodilo cele štiri tedne. Z upravičenim zadoščenjem

govori o Antologiji, saj se je za nje klasično obliko moral dolgo boriti. Tudi s Tinetom – delodajalcem – so bile težave; in Meddobje že pol leta čaka, ker Tine piše monografijo o Javorniku. "Jeločnik pa po drugi strani vame skače, da nisem zmožen obdržati rednega izhajanja revije." Sploh je delo pri SKA eno samo trenje med ljudmi različnih načrtov, okusov in sposobnosti. Z nadurami v službi si skuša povečati povprečje pokojnine. "Še vedno se tudi sempatja v Črnomlju zadržujem, v tistem starem, pol srednjeveškem, pol liberalno modernem..."

Sredi argentinske zime – 12. julija 1981 – se mi najprej zahvaljuje za Leto borove grizlice in knjigi napoveduje življenje. Razmere pri njih ga zelo prizadevajo. "Duha zdražbe, ki je med nami, vi po svetu ne poznate." Lado Lenček, blagajnik, je januarja '81 ustavil SKA, ki odtlej le životari; baje ima 40.000 dolarjev dolga. Tajnik Jeločnik si samo dopisuje z imenitnimi Slovenci po svetu – z mnogimi v Buenos Airesu je že bil in je v sporu. In vendar "smo v svetu tisočkrat bolj sami, če nimamo s seboj ustvarjalne besede". Lenček mu je iz Evrope prinesel Kocbekovo knjigo Pred viharjem. Šele zdaj je France spoznal, kaj je "mistificirana zmes politične hinavščine in poezije" pa "domišljavo zanesenjaški značaj". Kocbekov poklon boljše vizmu ga je za vselej ozdravil. – Domotožje si blaži s knjižicama "750 let župnije Črnomelj" in o Dobličah.

V našem poletju – 27. julija 1981 – mu pišem o dveh obiskih: v aprilu Jeločnikovem, v juniju Lenčkovem. Novica o premoru pri SKA me ni pretresla, saj je vzrokov zanj vse polno: zemljepisne razdalje, različni pogledi, okusi in zmožnosti, zlasti pa denar. Skozi Tinetov prikaz Javornika bi bil moral iti železen glavnik – z njegovim pisanjem bo težko še kaj. – Mu je – uredniku Meddobja – ostalo kaj gradiva, da bi izdali še en samostojen zvezek? Napisano imam Slovo od puste dežele. "Rad bi ti podžgal vero in samozavest in ponos. Mar nisi že veliko ustvaril? Nihče tega ne bo več zbrisal." Popestujem kdaj sedemmesečno vnukinjo Kristen; v tramvaju se pogovorim s Francem Jezo; nad mizo imam pod steklom čudovito barvno fotografijo sv. Jakoba v Naklu – prinesel mi jo je mladi črnomljski župnik Franc Urbanija konec januarja.

V pismu 12.11.81 odločno spodbija "trdo in poučujočo" Jezovo kritiko Antologije v tržaškem Novem listu*. Vesela novica pa je, da bo Meddobje oživelo; naj mu spet kaj pošljem. Jeločnikov "mit" se je menda končno zrušil. Novi tajnik bo že v Argentini rojeni Andrej Rot. (Tudi to pismo je napisal stoje na glavni pošti, kamor je službeno hodil vsak popoldan.)

Pisal sem mu isti dan – 27. jan. 1982 – ko je prišel Glas in sem bral, da bo Meddobje spet izhajalo. Zasnoval sem knjigo kakih 12 kratkih proz Slovo od puste dežele, mu sporočam – in obljubljam prve tri enote. Ostale novice, ki ga utegnejo zanimati: novi Zaliv – tržaški zbornik – je kot ponavadi ves Pahorjev; povezuje ju poveličevanje Kocbeka. Rebula se je razdonel z romanom Zeleno izgnanstvo. Pri celjski MD bodo jeseni izšli spomini njegove žene Zore Tavčar. Pismo končujem s stavkom: "Ni ga dneva, ko mi misel ne bi šla do vseh dragih širom po svetu."

Na sklep SKA, da bo Meddobje v letu 1982 izšlo v 4 zvezkih po 80 strani, sem mu 2. marca poslal razpored, kako naj objavijo devet proz, ki sestavljajo Slovo od puste dežele.

Ves vesel se mi že 10.3.82 zahvaljuje za ponudbo – ob sporočilu, da bosta prvi dve številki zavoljo neke dolge razprave izšli v enem zvezku. Ali se nočem udeležiti literarnega natečaja? Nagrade so po 500, 300 in 200 dolarjev. Vsekakor bo predlagal, da mi napravijo separatne odtise. Sam pripravlja predavanje o Kocbeku: razkriti hoče njegovo celotno podobo. Še od doma nosi s seboj fotografijo človeka, ki ga omenjam v knjigi Nekje je luč – to je dott. ing. Emilio Cassanego na glavarstvu v Črnomlju. Preslikal jo bo in mi jo pošlje. (Žal tega ni storil) – Tri dni po prejemu tega pisma – 20. marca 1982 – sem mu poslal prve tri enote; za nagrado se ne mislim potegovati, sem sporočil, vesel pa bom separatov – in zato je treba zelo paziti, da ne bo tiskovnih napak.

Eno mojih najdaljših pisem Francetu nosi datum 7. jul. 1982. Bil je čas za Argentino nesrečne vojne proti Angliji zaradi Mal-

* F. Jeza je videl tri pomanjkljivosti: preveč pesnikov (41), tj. premajhno skrb za kvaliteto; niso vsi zdomci, predvsem tisti ne več, ki so se iz begunstva vrnili domov; tudi ne more biti zdomec, kdor se je rodil že v novi domovini.

vinskih (Falklandskih) otokov. Najprej ocenjujem debeli prvi zvezek XVIII. letnika Meddobja: pisce hvalim, pa tudi grajam, in nekaj popravkov navajam. Ob meji z matično domovino še bolj čutim potrebo, da bi nam bila revija vsem v ponos. Čudno, da tednik Svobodna Slovenija nikdar ne poroča o nji. Slovo od puste dežele (9 enot, 53 strani) sem zvezal; zavoljo kazala mi je zdaj preglednejše in za popravke priročneje. Za novi zvezek Meddobja v letu 1982 sem pripravljen poslati 3 nove enote.

Pismo se je srečalo z njegovim, saj ga je oddal le 4 dni prej: 3. 7. 82. Medtem se je malvinska vojna končala. "Argentinski fantje – kakšni idealisti! – so podlegli pred modernim, kompliciranim orožjem." Oddahnil se je od straha, da bi njegova dva fanta morala zdoma, na jug. In takoj zatem nova prošnja v zvezi z Meddobjem. Na seje hodi Tine, Jeločnik se je čisto oddaljil. Sredi kraškega poletja – 31. jul. 1982 – sem mu poslal zadnjo tretjino Slovesa od puste dežele; druga tretjina je odšla teden prej – obe v priporočenem pismu. Naj jemljejo to knjigo kot stvaritev 69-letnika.

France je kar molčal, jaz pa sem čakal kako njegovo mnenje, dokler ga 24. sept. 1982 nisem očitajoče naskočil. Nobenih novic nimam od njih in o njih – "in vendar ste iz kulturi naklonjene zimske sezone stopili v pomlad. – Zmeraj težje mi postaja takšno sodelovanje s SKA." Še dalje spopolnujem Slovo od puste dežele. Samokritičen sem. Povratnik, Nenavaden škof in Silvestrovo me zadovoljujejo, tri druge enote pa po mojem niso vredne objave. "Lahko jih vržeš v ogenj." Pismi sta se že spet križali: njegovo je bilo odposlano pet dni pred mojim. Vse je prejel, zahvaljuje se, od črke do črke bo pazil, da v tiskarni ne zagrešijo napak. Novi ljudje se bližajo SKA, odkar ni več Jeločnika. Alojzij Geržinič je ponudil knjigo s slovenskem šolstvu na Primorskem v prvih povojnih letih. Kaže, da bojo SKA ojačili sijevci. Žaluje za fanti – rekruti iz notranjosti dežele, ki so bili "žrtvovani v nepremišljenem nacionalnem zanosu" na Malvinah. "Jaz sem," pravi, "takrat spoznal tudi sebe: da sem definitivno in iz vse duše človek miru." Še tisti dan, ko sem prejel to pismo – 1. oktobra 1982 – sem mu pisal: "Ničesar ne sežigaj, samo dva popravka vnesi: ..."

V pismu 18. 10. 82 se opravičuje za molk, svoj in drugih. Naredi, kar le more, ko bi samo tudi drugi bili tako vestni, npr. tiskarna. Piše o Karlu Rakovcu, ki ga pridno zalaga s "posnetimi"

soneti. O Jeločniku ni več ne duha ne sluha. "Škoda ga je," pravi. Kot bi mu bilo malce žal za nekdanje spore. "Včeraj je prišel nadškof Šuštar – sem šel zvečer k maši na Ramon Falcon. – Prijazen je – saj je pravzaprav eden od nas." Pismo končuje v navalu domotožja. "Od doma ne vem nič, večkrat mislim na najine kraje – Črnomelj, Rodne, Ručetna vas, Kot, Podzemelj, Butoraj..."

Pismo 30. jan. 1983 začenjam z voščili. Ker imam v rokah 3. št. Meddobja za prejšnje leto, spet hvalim, kar mi je všeč, in omenjam, kar mi ni najbolj. K njegovem dobremu in aktualnemu spisu o Kocbeku, pa še k čemu, pristopam s popravki in pojasnili. Mojo prozo – tri osrednje črtice – je skrbno obvaroval tiskovnih napak. Obljubljam mu spopolnjeno zadnjo tretjino Slovesa od puste dežele – ta knjiga mi je dala nemalo dela. "In potem zaprem ta vrata," mu pišem, saj si ne delam iluzij, da bi od celovške Mohorjeve prišlo kakšno vabilo. Korošci gledajo drugam, so bolj praktični. Če izide 4. številka Meddobja še z lanskim datumom, sem pripravljen poslati prikaz pesnika Alojza Gradnika za stoletnico rojstva.

Dan po prejemu tega pisma – 9. 2. 83 – mi zahvalno odgovarja. Priznava, da so moje pripombe upravičene, in navaja, kaj vse že ima za naslednjo številko. Sam v Meddobju ne misli več objavljati. Lado Lenček, blagajnik, s honorarji podpira vedno iste, "meni pa še za pošto in kolektive ne povrne." potoži. Naj pošljem vse, kar imam, in čimprej. "Gradnik" bi bil dobrodošel. Zadnji odstavek tega pisma naj navedem v celoti. "Tukaj je zdaj 'lepo toplo' – danes je 39°. Ponoči se ne da spati, upam, da bo šel ta vroči val kmalu mimo. Je hudik vele-mesto – ni miru ne podnevi, ne ponoči. Smo kot vžigalice v škatlici. V Črnomelj pišem bolj malo, nimam kaj pisati – mati je že stara, pa se še drži, ampak kaj naj razen pozdravov in da smo dobro etc. še rečem. Enega brata imam v Novi Gorici, včasih ga pokličem po telefonu. Pa smo tudi v dveh svetovih. Zato mi je vsako Tvoje pismo od doma."

Moj "Gradnik" je odletel z Opčin v priporočenem pismu 27. feb. 1983. Pesnikovemu nečaku Dragomiru, ki ga je slišal v Gorici, je bil zelo všeč. Objaviti ga čimprej. Za sedemdesetletnico pripravljam pri Mladiki knjigo o sebi in svojem dose-danjem literarnem delu. Narediti hočem obračun. Opravičujem se za sitnost, ker mu že spet pošiljam nekaj dostavkov oz.

vrinkov za tri sklepne tekste v svoji mukoma porojeni knjigi Slovo od puste dežele.

1. XILA 2.
Na to pismo mi je 14. marca 1983 odgovoril tajnik SKA Andrej J. Rot. (France Papež je bil namreč operiran na mehurju in še leži v Nemški bolnici.) Vrinke oz. popravke je vstavil, tekst o Gradniku pa ne bo mogel iziti takoj, ker je nova številka Meddobja že dostiskana. Objavili bi ga v naslednjem, dvojnem zvezku, verjetno aprila.

Pred veliko nočjo 1983, 25. marca, se Rotu zahvaljujem za podatke, potrebne moji bibliografiji, in za napoved objave Gradnika, Francetu Papežu pa želim, da bi si "kmalu opomogel in nadaljeval delo pri Meddobju, ki mu je pri srcu in s katerim živi."

Vnovič na konju mi France 24. 5. 83 sporoča, da se tiska novi, dvojni zvezek. Ustanova Cerkev v stiski jim je naklonila podporo 10.000 dolarjev. "Torej bomo Meddobje še precej časa vozili naprej," navdušeno vzklika. Pripravlja referat o Preglju za 18. jun. Moje veselo pismo 13. jun. 1983: da je spet zdrav; da je sklepni zvezek XVIII. letnika Meddobja zunaj, hkrati z njim pa tudi celotno Slovo od puste dežele. Pred kratkim sem se srečal z Ladom Lenčkom, ki se je kot misijonar na poti okoli sveta ustavil tudi na Opčinah. – "Moja knjiga 'jubilejnica' bo zunaj najbrž oktobra," mu pišem: razgovor z urednikom Mladike Marijem Maverjem, odlomki iz predvojnega dnevnika, predvsem pa bibliografija. Konec maja je bila v Cankarjevem domu v Ljubljani razstava z naslovom Kulturni dnevi Slovencev v Italiji. Z nje so bile poleg goriškega Katoliškega glasa odstranjene tudi Jezove in moje knjige.

Oglašja se po več ko pol leta – 14. 12. 83 – in se opravičuje: za Duhovno življenje je moral napisati članek o Balantiču, isto ga je naprosil Celovski Zvon, potem je za nagrado "sestavil" "črtico" iz argentinskega okolja. Kritično se izraža o tekstih, ki jih je moral sprejeti v novo Meddobje, pa o njih avtorjih. Stiški zgodovinar p. Grebenc bo zavzel skoraj pol naslednje številke...

Ponižno se mi po 4 mescih – 22. 4. 84 – zahvaljuje za knjigo 'jubilejnico' Vinka Beličiča pogled nazaj. V tem času se je – šestdesetletnik – po 35 letih upokojil. Našteva obiske, prijetne in neprijetne, ki iz sveta prihajajo mednje v Buenos Aires. Težko mu je ob profesorju Alojziju Geržiniču, ki vse ostro

presoja, kar drugi kje objavijo in ni po njegovem na ideološki liniji. Boji se, kaj poreče o njegovem sodelovanju z Balantičem pri Celovškem Zvonu. Trenja in zamere med katoliškimi emigranti Franceta hudo bolijo. Tudi Črnomaljec Božo Stariha, nekoč predsednik Društva Slovencev, se ne pokaže več. Edina izjema je stari Tine Debeljak – vse vselej dostopen in nezamerljiv, žal zavoljo let zmeraj bolj molčel in manj razumljiv. "Vedno bolj sem osamljen Črnomaljec."

Pišem mu 10. maja 1984, skoraj po enem letu. O življenju argentinskih Slovencev me sicer dobro informira Svobodna Slovenija, ki mi vsak teden pride po letalski. Govorim o oddihu in zadovoljstvu ob 'jubilejnci'. Ni mi žal časa, ki mi ga je vzela bibliografija, saj se mi je ob nji poglobil samokritični čut. Prošnji Alojza Rebule, naj kaj napišem o Debeljaku osemdesetletniku za Celovski Zvon, iz dveh vzrokov ne bom ustregel. Prvič je Tinetovo delo preobširno, preraznoliko, zavoljo naglice tudi prevečkrat nezanesljivo; drugič pa smo Celovski Zvon s svojimi sodelavci iz Slovenije in mi zunaj preveč različni, da bi skupaj hodili.

Ni se še navadil, da je upokojenec, mi piše 5. okt. 1984. Tista velika pisarna se mu z ljudmi vrača v nočne sanje. Meddobje mora objavljati prispevke, nevredne tiska, a bili so nagrajeni... Blagajnik SKA Lenček zna priti do denarja, veliko ga je vložil v roman Ferija Bükviča Vojna in revolucija, ki nikakor ni take vrednosti kot debeline. Čas je razredčil, skoraj odpihnil tiste, ki so še znali pisati, zato je tudi Meddobje slabše.

Jože Krivec mu je "7.8.84, po 40 letih izida "poklonil mojo zbirko Češminov grm, ki jo je že med vojno, ko je izšla, "čustveno prebiral in doživljal." Mladi Tine Debeljak je prišel k Svobodni Sloveniji.

Zadnje moje pismo v letu 1984, že božično, je odšlo 4. decembra. V Trstu se Bükvičev roman prodaja po neznansko visoki ceni 36.000 lir. Tudi je preobširen za moj čas (720 strani), ne bom ga bral. V Katoliškem glasu sem poročal o Stalinistični revoluciji, knjigi nekega Staneta Kosa, in šele čez čas zvedel, da je to Niko Jeločnik – z njim pa že dve leti in pol nimam nikakih stikov. Bral sem, da je Andrej Rot pri SKA govoril o svojih vtisih s Koroškega in Tržaškega. Mene, žal, ni poiskal, da bi si kaj povedala. Ko prebiram zdomsko Antologijo, me vsakič najbolj prevzame pesnik Valiant, ime iz prvih dveh povojnih jeseni. Kdo je to? Kam ga je zaneslo?

3.

Sledilo je njegovo 2 strani dolgo pismo, datirano 7.5.85. Spet je bil v bolnici, odstranili so mu žleze prostate. Lenček mu je obljubil izdati pesniško zbirko Dva Svetova. Pripravljaj jo je vse zadnje mesce – ob upoštevanju kritičnih mnenj, izrečenih ob Zapisih iz zdomstva. Veseli se je, prišla mu je iz srca. Pri njih ne morejo verjeti, da bi bil avtor Stalinistične revolucije Niko Jeločnik; za to knjigo so bile potrebne drugačne, večje moči. Pesnika Valianta ne pozna. Menda živi nekje v notranjosti Argentine – “zgleđa, da se je umaknil v svoje življenje in utihnil.” (Čudno! To je vendar Mirko Šušteršič, v Antologiji na strani 264.) Kaj menim o prvem zvezku XX. letnika Meddobja? In o njegovi črtici Vrata, postavljeni v daljno kočevarsko vasico? Naj spet kaj pošljem.

Po petih mescih – 9.10.85 – kratko pismo – boji se, da prejšnjega nisem prejel. Prosi kaj za Meddobje, osamljen se čuti, manjka mu novic. Tudi on postaja kritičen do Celovškega Zvona. Sem že dobil zbirko Dva Svetova? Pozdravlja me “pedragega rojaka-Črnomaljca”.

Odpisal sem mu zelo nadolgo dan po prejemu tega pisma: 22. okt. 1985. Njegove zbirke še nimam. Pred mescem došla 3./4. številka XX. letnika (1984) mi je dokaz njegovega garaštva, do prispevkov pa sem zelo kritičen – zastareli, preučeni, prepusti, neizdelani. Moj izvod je poln pripomb in popravkov. – Pišem samo še dnevnik in pisma, za Meddobje nimam nič. Pač pa mi bo pri celovski Mohorjevi izšla drobna knjiga Človek na pragu. Na študijskem tečaju Draga na Opčinah sem spoznal Gregorja Batagelja, dragoceno “stvaritev” argentinskih Slovencev. Že mesce čakam odgovor na 4. prošnjo za državljanstvo. Imamo vroče in sušno poletje. V črnomaljski okolici dovažajo vodo s cisternami. – Navajam poniglave besede, ki jih je v zborniku Prečevanja 1984 izrekel o beguncih Rafko Vodeb, nekoč sourednik Meddobja in do 1971 sam begunec v Rimu. Obiskala sta me “Amerikanec” Ciril Žebot z debelim tipkopisom spominov in “Kanadčan” Tone Štukelj iz Ručetne vasi.

Za knjigo Sledovi Drage, izšlo za 20. obletnico tečaja, se mi zahvaljuje v pismu 29.11.85. Čudi se, da ni v nji nobenega odmeva o SKA. Medtem sem prejel Dva Svetova, zato mi razlaga pesem Bonaria na str. 20. “Calaris, 1370. – To je Cagliari – tam se že od leta 1370 časti kipec presvete Device z imenom

Bonaria, kateri so se priporočali pomorščaki na svojih poteh. V stoletjih se je čaščenje svete podobe razširilo po sredozemskih pristaniščih in se najbolj ustalilo v Sevilji, kjer je bila ustanovljena bratovščina z imenom Nuestra Señora de los Buenos Ayres. Od tam je leta 1536 odplul Pedro de Mendoza v nov svet in ustanovil skromne začetke Bs. Airesa, čigar ime izhaja od stare sardske Bonarie." Moja pisma kdaj prebere na seji SKA. Ob novici o suši v Evropi: "Tukaj pa nas hoče voda zaliti; še nikdar toliko dežja."

Na predbožični dan 1985 sva imela srečo, da sva se s posredovanjem radia Trst A in Mladike lahko po telefonu pogovorila – prvič in zadnjič sva se slišala. Nekako isti čas sem v Mladiki objavil kritiko o Dveh svetovih. Oboje ga je čustveno globoko prevzelo – bilo je zanj veliko presenečenje, in pismo 9.1.86 je polno besed zahvale. "Ne vem, kdaj boš dobil to pismo. Pošta spet štrajka," dostavlja na koncu. Prišlo je po treh tednih.

Praznično presenečenje pa je doživel o Veliki noči 1986, ko je v Trstu prejel literarno nagrado Vstajenje. V pismu 15. aprila se najprej zahvaljuje za povest Človek na pragu, ki mi jo je izdala celovška Mohorjeva. Označuje jo kot super-zrelo poezijo, v njej ugotavlja pripoved, spomine, politiko. Pravi pa, da zrak v Buenos Airesu ni tako slab, kot mislim. "Meni je to podnebje skoraj bolj všeč od mrzlega slovenskega. Prosi me, naj nagradni denar sprejemem jaz in mu ga posredujem. "Kot upokojencu mi bo prav prišel."

Božično pisemce 12. dec. 1986 (dobil sem ga na Silvestrovo) vsebuje kitico iz argentinskih ljudskih pesmi. "Poznam jo že, odkar sem tu," pravi, "meni je vedno ugajala." La Noche buena se viene, / La Noche buena se va... / Y nosotros nos iremos / Y no volveremos mas. (Sveta božična noč pride, / sveta božična noč gre... / Tudi mi pojdemo vsi, / le brez povratne poti.)

Pred Božičem 1987 sem mu poslal svojo brošuro na 8 straneh Cerkničan treh domovin (o Mirku Javorniku). Prevzet, ganjen in poln domotožja, ki mu ga je zbudila, mi je v zahvalnem pisemcu 15.3.88 narisal zemljevidek domače vasi Kot (z rojstno hišo št. 14) v Beli krajini: železniško progo iz Semiča proti Črnomlju, podnožje Roga nad njo, cesto po ravnem, vasice,

trtja in druge podrobnosti. A zanimivo: ker je domači kraj gledal z Južne polute, ga vidimo v Evropi od severa namesto od juga.

15. 3. 88.

Sprostovani gospod Vinko!

Prejel sem notri, 'certnican...' Trebihan je počasi, vsake dan, z
vrtan. Posebno se zabavalim za stran VII., za blazno lincice, spominke
odstavka karave, zgodovine, Bele krajine in... njene železnice. Zgodijo
mladost sem preživel prav tam, na vzpetinah v kotu, tle pod zapornico
& mvarilnim napisom.

Nato mu vse do 18. jun. 1988 – skoraj dve leti in pol – nisem nič pisal. Iz njegovih pisem vem, da je tačas dobil moji dve drobni knjigi, prispevek o Rudi Jurčecu pa se je očitno zgubil. Žre me grenek srd, ker že več ko tri leta čakam odgovor na 4. prošnjo za ital. državljanstvo. Z leposlovno brošuro o Mirku Javorniku sem se zameril katoliškemu kulturnemu klanu Maver-Jevnikar-Rebula. Za 75-letnico tiskam knjigo Pesem je spomin: notri je vsa moja pesniška žetev 55 let.

Karla Rakovca Posneti soneti kažejo veliko znanja, volje, truda, časa in ljubezni – ali pa bo kaj odmeva?

Pismo je dobil na Petrovo – črnomaljsko žegnanje – in mi odpisal 15. jul. 1988. Prispevek o Rudi Jurčecu se je zgubil med

stavkami skupaj z milijoni pošiljk. Naj mu ga ponovno pošljem. Z rajnim prof. Karlom Rakovcem sta bila prijatelja in sodelavca. Kaj mislim o vabilu Društva slovenskih pisateljev, naj se tudi zamejski in zdomski avtorji včlanimo vanj? Toži nad razmerami v SKA – novi, mladi, neizkušeni ljudje; časopise poberejo drugi, sam pa ostaja brez novic.

Na to pismo mu veselo sporočam 5. avg. '88: "Hvala, stik je spet vzpostavljen!" Spis o Jurčecu mu pošiljam vnovič pretipkan in izboljšan. Pesem je spomin leži dotiskana v kleti v 10 zabojih po 50 izvodov: "kot bomba". "Na svetlo" jo bom dal septembra.

Nakratko se 13. sept. 1988 zahvaljuje za prispevek Z Rudo Jurčecem na daljavo. Spet je bil v pesti zimske gripe. In kar naprej se vrstijo stavke. Meddobje ima denarja le še za eno dvojno številko. V odbor SKA prihajajo novi ljudje, a njemu se toži po nekdanjih.

Hvaležen mi je za Pesem je spomin, piše 31.12.1988. Lado Lenček in mladi Andrej Rot sta odšla v Slovenijo – navezovat stike. Novi ljudje pri SKA – npr. tajnik Tone Brulc – mu ne delajo veselja niti zbujajo zaupanja. Na koncu ga zmaga čustvo. "Božič – suh, vroč, svetel v najvišjem poletju... – Gotovo ga tu lepše praznujem, kot bi ga v Črnomlju. Ampak Črnomelj je nepozaben in vsi tisti kraji in moji ljudje." !!
o

Iz pisma 13.5.89 zvem, da še tudi po upokojitvi hodi vsak dan kot "jubilado" delat štiri ure. Čuti, da v zgodovino posega neka nova sila, in vzklika: "Kako je zdaj vedno bolj osramočen, na primer, Kocbek!" Čas se je premaknil tudi pri SKA. Stara "akcijska linija" kopni. V ospredje stopa Andrej Rot: k Meddobju mu je vtaknil Dunajčana Leva Detelo, zdaj pa je – uradno povabljen – odpotoval na Bled, kjer bo na kongresu PEN govoril – bogve kako! – o slovenskem eksilu. Za novo številko revije me poziva: "Napiši kaj o Črnomlju in Črnomalčjih."

Pišem mu spet po desetih mescih: 3. jun. 1989. Pesem je spomin – knjiga mojih zbranih pesmi – kar gre med ljudi, zaman pa čakam kakšen glas o nji v tisku. Slovenija molči tudi o zborniku Dom in svet 1888–1988, kjer smo prvič po vojni skupaj kultur-niki iz matice, zamejstva in zdomstva in ga je izdala celjska Mohorjeva. Društvo slovenskih pisateljev nas je vse zunanje včlanilo, saj bo v vrvežu bojov za novo Slovenijo več pomenilo, ker bo pluralistično. V Trstu smo se 1. jun. srečali z Rotom,

in s Koroškega je prihitel Lado Lenček. "Rot je naredil name najboljši vtis," pravim. "Imeli boste praznik, ko ga boste poslušali... Dobil sem novo vero v vaše delo in v Meddobje." Pibernikov Temni zaliv Franceta Balantiča je imenitna knjiga (nastala je med Scilo in Karibdo). "Držite se, France, potrpite medsebojno, ker nas je zmeraj manj in se zmeraj bolj potrebujemo!" kličem na koncu. In mu obljubljam novo prozo.

"Najlepša hvala za Tvoje sodelovanje!" mi piše 12. avg. 1989, ko je dobil črtico Na vetrovni postojanki. Zelo mu ugaja. Skušal bo poskrbeti za odmev na Pesem je spomin vsaj pri njih. Dobil je 5 izvodov Janežičevega zbornika Dom in svet. Z velikim zanimanjem bere moje misli v pismih, ko že živ pogovor med nama ni mogoč.

Povod za pismo na cvetno soboto 7. aprila 1990 mi je pred mesecem došlo Meddobje XXV, 1-2. "Vidim, da ste uredniki zdaj štirje in da ti ostajaš glavni..." Žal sem našel v tem zvezku preveč jezikovnih napak, kot da ne bi šel nihče s svinčnikom skozi tekste, preden grejo v tisk. Posebej navajam stvarne pogoške in sploh površnost – "vse te sence pa odtehtata odlični Bukovčevi barvni prilogi," pohvalim. France Pibernik je doživel ponatis monografije o Balantiču in izdajo Hribovškovih pesmi. Pred voščilom za vuzem pa še kratka novica: "Jutri bojo v Sloveniji volitve. Danes je tišina po mnogih spopadih. Napeto čakamo rezultate."

Ni več sam odgovoren za vse slabosti v Meddobju, mi piše 8.9.90. Ni svoboden pri izbiri tekstov. Iz Carapachaya v Lanus, kjer je tiskarna, je poldruga ura vožnje. Ob tisku Dveh svetov je stal zraven in vse še zadnji hip preveril. Svojo, tj. 2. argentinsko izdajo Blantiča postavlja pred Pibernikovo. O mojih pismih je pisal v Duhovnem življenju in Svob. Sloveniji. Tajnik SKA Tone Brulc je od garaštva dobil infarkt. Prvi rod kulturnih delavcev (navaja 13 imen) je ali pomrl ali se kdove zakaj umaknil; mlajši rod je zato ostal odrezan od korenin. Zavoljo egoizma posameznikov je SKA pred razsulom.

Dva mesca po prejemu tega pisma mu 20. nov. 1990 sporočam, da mi je bilo na 4. prošnjo po petih letih in pol končno podeljeno italijansko državljanstvo, nedvomno na kako priporočilo iz Nove Slovenije. Njegov pesimizem glede SKA sta mi precej ublažila Rot z ljubljanskim intervjujem in Tinček Debeljak ob obisku. Pišem prozo Okno v Prvo domovino – preimenoval

jo bom v 1990. Ali je kaj možnosti, da bi ta enkratni, dokumentarni tekst izšel pri njih? Nov veter piha pri nas. Zora Tavčar-Rebula že sestavlja antologijo naših argentinskih prozaistov za celjsko Mohorjevo. Vprašala me je, ali se tudi jaz prištevam k njim. "Ja kam pa drugam, moj Bog!" Društvo slov. pisateljev bo Balantiču postavilo spomenik v Grahovem. Denis Poniž je v Naših razgledih na celi strani objavil oceno mojih pesmi. Na vabilo Založništva tržaškega tiska sem pripravil Izbrane pesmi (56 naslovov). Pri občini Črnomelj sem začel postopek, da mi vrnejo domačijo v Rodinah.

Svojo najnovejšo prozo 1990 jim naj kar pošljem, piše 1. feb. 1991. Ko se je tiskala 715 strani debela knjiga esejev Franceta Dolinarja Slovenska katoliška obzorja – stala je okoli 13.000 dolarjev – je moralo Meddobje XXV, 3–4 čakati. Pogreša Lenčka, manjka tudi gibčni Jeločnik, blagajnik Lojze Rezelj – nekdanji Črnomaljec, njegov сосед na Kaplanici – je odstopil, a mladi se odmikajo v politiko. Ko bi bilo vsaj revijo moč ohraniti. "Srečen si, da greš lahko v Belo krajino!"

A v svoj domači kraj sem šel prvič šele 4 mesce po tem njegovem blagrovanju: 1. junija. Prej sem mu 25. III. 1991 sporočil vrsto novic. Dr. Andrej Röt se je z vso družino (5 otrok) preselil v Slovenijo, domovino svojih staršev. Predsednik vlade Lojze Peterle je ob tem izrazil največje veselje. Tudi tednik Družina, in vnovič Delo, razglašata in pozdravljata nenavadno Rotovo odločitev. Jaz pa mislim na izgubo, ki jo je z Rotovim odhodom utrpela SKA. S knjigo 1990 čakam; možnosti, kje bi lahko prišla na svetlo, vidim tri: Argentina, Trst, Slovenija. "Če bo začel jeseni izhajati Slovenec, bi mu moj tekst prišel v vsakem oziru prav. Torej ga bom še dalje zboljševal. – V maju mislim iti pogledat v Belo krajino. Zdaj imam ital. potni list, in v meni je velik mir, saj končno nisem več pred nikomer sekundaren."

Takoj mi je odgovoril: 27.4.91. SKA tiči v dolgovih tiskarni, ker so poleg dveh pesniških zbirk natisnili – sicer z veliko podporo Amerikancev – monumentalno Dolinarjevo knjigo, ki pa se ne prodaja dobro. Na tisk moje knjige pri njih v sedanjih razmerah ni misliti. O Rotu govori precej kritično: kot izšolan mlad človek (37 let) je dinamičen, velikopotezen, viharno presojač stare. Zavida me, da pojdem v Črnomelj in nato v Rodine, naroča mi vsega polno. Tudi on bi se hotel znajti tam – a nima potnega lista, ker ni argentinski državljan, skrbeti mora za družino, pa tudi letala se boji zavoljo srca, živcev, pritiska.

V pismu tri tedne kasneje – 18.5.91 – njegov pesimizem o SKA omiljen. Finance so se toliko uredile, da bojo lahko izdali novo številko Meddobja. Naj mu 1990 – če nimam druge možnosti – pošljem za objavo v reviji. In naj mu napišem črtico – poročilo, kako je bilo doma.

Po dobrem letu molčanja se mi je za pismo 20. maja 1992. v tistem razgibanem slovenskem času nabralo pač mnogo novic. "Z Argenino so...hudo popustili moji stiki," pišem Francetu. "Od 25 jun. lani redno kupujem Slovenca in spremljam njegov razvoj. Nikogar njegovih ljudi ne poznam osebno; to so sami mladi, izdelek rdečih desetletij." Kakšno je bilo moje prvo povojno srečanje z domačim krajem, je lahko videl iz črtice Dan resnice, ki se jo objavil v 4. zborniku Doma in sveta. Več pa bo bral v epilogu knjige Leto odmrznitve (tako sem preimenoval 1990), ki izide konec leta pri Goriški Mohorjevi. Obiskal me je dve leti mlajši Jože Dular iz Metlike: pokazalo se je, da sva vsak na svojo preteklost ponosna. S honorarjem za Izbrane pesmi sem plačal še zadnji dolg za Pesem je spomin. Moj davni prijatelj France Novak iz Cinco Saltosa v Rio Negru se z ženo pripravlja na obisk Slovenije. Naročam pozdrave Anici iz Loke, ki bo imela znaten delež v moji novi knjigi.

"Malo preveč sem podaljšal svoj molk," se opravičuje 5. I. 1993, a takoj preide v navdušenje. Delo pri SKA se normalizira, ker je nastopil nov dejavnik: ob stran jim je z denarjem stopila država Slovenija (kulturni minister Andrej Capuder). Meddobje bo lahko redno izhajalo, a začenjajo se težave s prispevki. Kje jih dobiti, da bo naklonjenost Ljubljane trajala? Vsi so zdaj na lovu za njimi. "Prosim te, pošlji nujno kaj literarnega, poetičnega ali pričevanjskega. – Stvar ima lahko tudi do 40 strani Meddobja." Dva bližnja iz naše črnomaljske mladosti sta odšla v večnost: Anica Weiss Lohova in na Silvestrovo Božo Stariha.

Njegov molk je vnovič trajal skoraj celo leto – do 9. 12. 93, ko mi piše: "Malo se oglašam, – sem in tja sem kaj bolan, pozimi prehlad... pa delo, skrb, nove korekture za Meddobje..." Nekdanji sošolec Zvonko Grahek ga je natakno obvestil o slavlju, ki so mi ga v Črnomlju priredili za osemdesetletnico. "Kako si srečen!" vzklika. Manjka mu dobra proza. "Nič se ne oglasiš," pravi očitajoče, "niti s kako nahitro napisano črtico, kako in kaj je zdaj s Teboj. Zdi se mi, da bom moral zbrati Tvoja pisma in sestaviti jaz kaj." In na koncu občutene voščilne besede za praznike.

Na to pismo sem mu odgovoril dva dni po prejemu: 27. dec. 1993. Njemu in Zorku Simčiču sem že 8. maja poslal iz Sežane (zavoljo cenejše letalske pošte) Leto odmrznitve, a nisem dočkal nobenega odmeva. Zorko se je 6. julija z družino oglasil pri nas – ob prvem ogledu Slovenije. Se vrniti ali ne za stalno? Ob koncu razgibanega jubilejnega leta mi je duša utrujena od vsega, kar mi je prineslo. Najlepše vtise iz Bele krajine – pa doživetja in občutke ob raznih srečanjih z njo – sem spravil na papir. Najdaljši tekst ima naslov Sedem ur po Starem kraju. Zdaj sem izpraznjen. Slovenija izdaja 6 dnevnikov in bruha knjige. Ob zadnjih dveh zvezkih Meddobja čutim, da se je marsikaj spremenilo. Ali ne bomo zdaj lahko vsi objavljali v Sloveniji? "Kako ste z gradivom, ki bi revijo opravičevalo?" sprašujem Franceta. "So na vidiku kaka solidna imena?" V Črnemelj je šla nova prošnja z vsemi dokumenti, da bi mi vrnili Rodine. V pismu 10.11.94 – po skoraj enoletnem molku – se zahvaljuje za Leto odmrznitve. A vse njegove misli so še dalje pri Meddobju. "Tu ne odnehamo," piše v svojem in drugih imenu. "Če imaš kaj – karkoli – in če hočeš poslati, Ti bom zelo hvaležen." Zameri predsedniku Eiletzu, da me ni obiskal, ko je bil v Trstu in na Dragi.

Nekako tisti čas – pred Božičem 1994 – je SKA svojim članom poslala polo z 8 vprašanji. Nanjo sem 6. feb. 1995 tudi jaz odgovoril. Izrazil sem naslednja mnenja:

1. odkar ima Ljubljana neposredne stike z argentinskimi zdomci, sem jaz kot zamejski zvezni člen odpadel;
2. nadaljevati Meddobje, ko ni več sodelavcev niti odjemalcev, ni smiselno, saj imajo manjša peresa druge liste, večjim pa je odprta matična domovina;
3. v Sloveniji so že ponatisnili mnoge knjige, ki so izšle v Argentini (navajam 7 avtorjev); dva vidna – Simčič in Rot – sta se celo odločila za življenje v nji;
4. SKA ima v novih časih eno samo poslanstvo: spodbujati in povezovati kulturno življenje, ki v različnih odsekih že cela desetletja diha med Slovenci v Buenos Airesu.

To moje pismo je prebral seveda tudi France. Razočaralo ga je, mi je pisal 12. sept. 1995, da sem se "takorekoč poslovil od Meddobja (in morda celo od Arg.)". Vendar upa, da sem medtem spremenil mnenje o literarni odprtosti Slovenije do nas.

"Mi smo svet zase, oni tam nas – izvzemši Pibernika – ne potrebujejo." Še bolj, pravi, se je "skoncentriral" na Meddobju. "Moje prave možnosti so samo tukaj... tam ne najdem odmeva, še zmenijo se ne, če jim kaj pošljem. – Mi smo tukaj in moramo delati kot nekoč – pa naj bo karkoli. – Prosim te, ne zapusti nas – mi smo Tvoji ljudje, kljub vsemu!"

Štiri mesce zatem – 15. jan. 96. – me naslavlja "Dragi prijatelj – gospod prof. Vinko!" Iz mojega molka sklepa, da sem "nekaj jezen ali užaljen," ne vidi pa vzroka. "Še sem tu in SKA še obstaja in Meddobje še izhaja," pravi, dela pa skoraj sam. Andrej Rot se mu na obisku iz Ljubljane niti po telefonu ni oglasil. Bolehni Tone Brulc se je odtujil. Samo Vinko Rode naredi prve korekture. Ali sem hud nanj, ker kdaj kaj objavi v Rodni grudi? Res je bila v režimskih časih ostro protibegunska, a on piše o nas in naši emigraciji. na koncu omenja zgrešeno argentinsko gospodarsko politiko. "Na desettisoče delavcev je padlo v najhujšo brezposelnost. Tudi moji so na cesti... Vinko. prejmi ta pozdrav iz južnega poletja!"

Ko sem mu 4. feb. 1996 odgovarjal, sem začuden ugotovil, da je moj molk trajal več ko dve leti. Na SKA gledam še vedno tako, kot sem jim pisal pred letom dni. Njegova zagrenjenost, ker so ga mnogi razočarali in osamili, je mogoče prevelika. Saj mu je novomeška revija Rast oktobra '95 vendar objavila izbor pesmi in odlični, s slikami dokumentirani intervju, on pa je lahko istotam prebral mojih Sedem ur po Starem kraju. Torej le imava nekaj stikov s Prvo domovino, čeprav se silno počasi odmrzuje. V Novem mestu sploh še nisem bil, in v Črnomlju lani celo leto nič. Na celjsko Mohorjevo sem jeseni poslal izbor svoje povojne proze, a bogve, ali bo kaj. Andrej Rot je v Ljubljani pripravil knjigo Toneta Brulca Judeževi groši. – Med pisanjem je zunaj kar naprej snežilo – in tako sem svoje 55. pismo končal z besedami "France, vzravnaj se in stisni pesti!" ter mu "iz nove kraške beline" poslal pozdrave z najboljšimi željami.

Nisem vedel, da na sinjo letalsko kuverto zadnjič tipkam njegov naslov: France Papež

Manuel García 5611

1605 CARAPACHAY

Argentina

V dnevniku imam pri 3. maju 1996 zapisano: "Ob 17. je po radiu Trst A prišla novica, da je 1. maja v Buenos Airesu v 73. letu življenja umrl France Papež."

HELENA MAJČENOVIC̃

NA ZDOMSKI POTI FRANCETA PAPEŽA *

(Oris literarnega ustvarjanja)

POVZETEK

Literarna tvornost Franceta Papeža je ustvarjalno precej večplastna, saj sega v vse možne zvrsti slovstvenega udejstvovanja, med katerimi pa je umetnostno oziroma leposlovno najbolj izpostavljena vsekakor lirika, s katero je bil France Papež doslej najbolj celovito predstavljen v javnosti. Njegovi pesniški zbirki *Osnovno govorjenje* in *Dva svetova* ga uvrščata v "vrh slovenske zdomske poezije", kjer predstavlja "osrednjega pesniškega avtorja ob Vladimirju Kosu in Tinetu Debeljaku mlajšem"¹. Kopico Papeževih krajših proznih prispevkov krona daljša, subtilno obarvana spominsko-esejistična pripoved z naslovom *Zapisi iz zdomstva*, ki je nastala kot sinteza fragmentarno razpršenih pripovednih sestavkov. Najmanj znana Papeževa leposlovna zvrst je dramatika, ki tudi sicer velja za "količinsko najmanjšo slovstveno plast"² v ustvarjanju tako zdomskih kot tudi zamejskih ustvarjalcev.

UVOD

France Papež se je rodil 20. marca 1924 v belokranjski vasi Kot pri Semiču. Kljub kmečkemu poreklu je kot prostor svojega

* Pričujoča razprava je nastala na podlagi diplomskega dela z naslovom *Literarno ustvarjanje Franceta Papeža*, ki ga je avtorica pod mentorstvom prof. dr. Helge Glušič zagovarjala poleti 1995 na Filozofski fakulteti v Ljubljani in temelji predvsem na virih, dostopnih v času nastajanja.

1. Helga GLUŠIČ, *Biografija Franceta Papeža*, *Glasnik Slovenske matice* 1-2 (1990), str. 56.
Igor GRDINA, *Besede so ostale kot semena. Izbor iz poezije slovenskega zdomstva* (Ljubljana: 26. SSJLK, 1990), str. 37-38.
2. Jože POGAČNIK, *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo (Oris izhodišč in ocena vrednosti)* (Trst: Zaliv, 1972), str. 88.

otročva in mladosti doživljal Črnomelj, kjer je obiskoval tik pred vojno ustanovljeno meščansko šolo:

*"Črnomelj je bil moje mesto; doživel sem ga v njegovem mirnem in usodnem času. Še danes nosim v sebi njegovo svetlobo, ljudi in zgodovino."*³

Ob izbruhu vojne so od Italijanov okupirano mesto za prestolnico izbrali partizani – težak položaj, ki je nastal ob tem, je ljudi silil v izgnanstvo, vendar je Papež leta do kapitulacije Italije preživel v Črnomlju, ob odhodu Italijanov pa so ga 19-letnega mobilizirali partizani:

*"Sprejemal sem dejstva, čeprav sem jih tudi presojal v skladu s pogledi nekake krščanske demokratičnosti, ki sem si jih usvojl že nekaj let pred vojno."*⁴

Zaprosil je za sprejem v šolo za radiotelegrafiste in septembra 1943 so ga poslali v Črmošnjice. Tam je ostal vse do novembra, ko ga je (kakor pravi sam) komandant šole poslal po "neke stvari" v Črnomelj, kjer se je pridružil domobrancem. Ti so se čez nekaj dni umaknili in Papež je odšel z njimi; pot ga je pripeljala v Ljubljano, kjer je ostal do maja 1945. Bojev se ni udeleževal. Z domobranci se je umaknil na Koroško, od koder je po nekaj mesecih prišel v Italijo, v begunska taborišča Monigo, Servigliano in Senigallia. V poslednjih dveh je obiskoval begunsko gimnazijo:

*"Gimnazijo v taboriščih sem vzel zares in se intenzivno posvetil študiju, tako da sem moral nekoč za nekaj dni v kampovsko bolnišnico – hrana ni bila zadostna za poln študij. Dohiteti sem moral nekaj predmetov, ki smo jih v Črnomlju obdelali malo ali pa nič."*⁵

Leta 1948 se je Papež preselil v Argentino, se zaposlil kot uradnik v tekstilni tovarni in si v buenosaireškem predmestju ustvaril dom in družino. Kljub boju za preživetje se je vpisal na Katoliško univerzo (UCA), kjer je poslušal predavanja iz filozofije, sočasno pa je obiskoval tudi likovno akademijo, ki je delovala v okviru Slovenske kulturne akcije (SKA) in ki so jo vodili priznani umetniki Bara Remec, France Ahčin, Milan Volovšek in umetnostni zgodovinar Marijan Marolt.

---

3. Zora TAVČAR, Slovenci za danes, *Mladika* (1993), str. 39.

4. Z. TAVČAR, n. d., str. 40.

5. Z. TAVČAR, n. d., str. 41.

Večino Papeževega kulturnega delovanja uokvirja Slovenska kulturna akcija, katere ustanovni član je bil in v okviru katere je bila izdana tudi večina njegovih literarnih del in prevodov. V organizaciji, ki je skupnost zdomcev spodbujala k ustvarjalnosti, jo ohranjala in plemenitila, mu je vidno in vodilno mesto pripadalo predvsem v literarnem odseku, katerega član je bil vse od leta 1954, od leta 1970 do smrti leta 1995 pa je bil urednik literarne revije *Meddobje*.

PAPEŽEVO USTVARJANJE V KONTEKSTU ZDOMSKEGA USTVARJANJA

Filozofski in idejno-estetski temelji Papeževega ustvarjanja izvirajo iz materialne, duhovne in nenazadnje ideološke resničnosti, v kateri se je znašel slovenski živelj v diaspori. Izšli so večinoma iz politične emigracije – tiste, ki je nastala po drugi svetovni vojni ali natančneje: po skrajnem ideološkem razcepu slovenskega naroda kot posledici komunistične revolucije. Poraženi politični pol se je takrat odločil za "prostovoljni" izgon oziroma beg pred negotovo usodo, ki jo je obetala novonastajajoča totalitarna oblast. Socialna razčlenitev tega emigrantskega vala je v primerjavi s prejšnjimi precej drugačna, vendar pa glede na naravo te emigracije ni presenetljiva. Poleg kmetov in delavcev z družinami ter ljudi vseh vrst poklicev se je za odhod odločila tudi močna izobraženska struktura: duhovništvo na čelu z ljubljanskim škofom, preživeli vojaški poveljniki, politični ideologi in veljaki ter kulturniški in pedagoški krog.

Prek pet tisoč beguncev, med njimi tretjina z visokošolsko izobrazbo, je našlo zatočišče v Argentini. Ne glede na težak eksistenčni položaj so emigranti takoj začeli organizirati novo slovensko skupnost. Močna želja po plemenitju duha pa je narekovala ustanovitev "kulturne matice"⁶, ki naj bi povezovala in združevala delovanje vseh ustvarjalcev in "nadaljevala vrhunsko katoliško kulturno tradicijo, ki je bila v domovini nasilno pretrgana"⁷. Drugi namen ustanovitve SKA pa je bila težnja po avtonomiji kulture emigrantov. Andrej Rot je v knjigi

6. Andrej ROT, *Republika duhov* (Ljubljana: DZS, 1994), str. 13.

7. A. ROT, *Republika duhov*, str. 14.

Ob *srebrni reki*⁸ zapisal, da so "z afirmacijo skupnosti postale vidne tudi politične ambicije, organizacijska ustrojenost po modelih, veljavnih v prvi Jugoslaviji, in potreba po ločevanju vplivnih sfer". Z ustanovitvijo SKA pa se je začelo notranje ločevanje kulture izpod političnih in tudi verskih pritiskov.

* * *

V tem času lahko podobno dogajanje spremljamo tudi v Sloveniji, kjer se angažirana in ideologiji podrejena literatura umika literaturi s prevladujočo estetsko funkcijo ter kjer subjekt stopa na pot notranjega osvobajanja. V zdomstvu in matici je ta premik najprej zaznaven v komorni in najbolj avtonomni literarni zvrsti – liriki.⁹ Medtem ko v Sloveniji sledimo obdobju protomodernizma (1947/49–1958/59),¹⁰ obdobju programskega združevanja in vidnejšega prodora predvsem mlajše generacije pesnikov (intimizem, *Pesmi štirih*, 1953) ter malo kasneje radikalnejšim zaostritvam, ki napovedujejo modernizem (*Revija 57*), tudi zdomska književnost doživlja prve vrhunce. Bivanjska lirika Vladimirja Kosa in Franceta Papeža (*Osnovno govorjenje*, 1957); ureditev pesmi Franceta Balantiča (1956); seznanjanje z novimi filozofskimi tokovi, predvsem z eksistencializmom in iz njega izhajajočo literaturo; ter prozni estetski vrhunec v romanu Zorka Simčiča *Človek na obeh straneh stene* (1957) dokazujejo, da tudi književnost emigrantov ni le odsev političnega dogajanja in očiščenje preživelih pred likvidiranimi deset tisoči, katarza živih pred mrtvimi.¹¹

Vsebinsko in posredno tudi oblikovno lahko obe književnosti vzporejamo le v primerih, ko posegata v univerzalno – od časa in prostora neodvisno problematiko, ki ne razkriva različnosti njunih kulturnih jeder. Medtem ko idejno-estetsko jedro zdomske ustvarjalnosti izvira iz "predvojne dominsvetovske usmeritve, kar pomeni, da združuje ljudi s katoliško nazorsko

8. Andrej ROT, *Ob srebrni reki, Kratka proza argentinskih Slovencev* (Ljubljana, Mladinska knjiga, 1993), str. 307-308.

9. Boris PATERNU, *Sodobna slovenska poezija kot evlucijski problem, V: Obdobja in slogi v slovenski književnosti* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989), str. 198-199.

10. B. PATERNU, n. d., str. 202.

11. Taras KERMAUNER, *Slovenska politična emigracija v Argentini in eksodus, Glasnik Slovenske matice 1-2* (1990), str. 41-42.

določenostjo"¹², pa "poetika medvojne partizanske literature izhaja iz tradicije predvojnega socialnega realizma"¹³, obe jedri pa se stikata v tradiciji ljudske pesmi.

PAPEŽEVA POETOLOŠKA MISEL

V okviru nakazanih programskih stališč je ustvarjal tudi France Papež, katerega literarna pot je že od samega začetka povezana z emigracijo.¹⁴ V uvodnem eseju k *Antologiji slovenskega zdomskega pesništva*¹⁵ se je Papež sam uvrstil med "taboriščnike", pesnike, ki so svoj ustvarjalni krst in mnogokrat tudi zrelostni izpit doživeli v povojnih begunskih taboriščih. Takole je označil njihovo pesnenje:

"Njihova pesem je prva, ki je v koreninah spočeta v zdomstvu; prežeta je z njega stiskami in vrednostmi, a v sebi nosi že klice prečiščenja, njen izraz se nagiba k refleksiji in precenitvi zdomskega položaja."

Čeprav je bila temeljna poetološka usmeritev emigrantske ustvarjalnosti naravnana v nadaljevanje nasilno pretrgane katoliške literature, so predvsem "taboriščniki" iskali novih izraznih in tematskih možnosti oziroma, kakor se je izrazil France Papež v navedenem delu: "Njihova pot drži predvsem proč od romantike, proč od domotožja, potrnosti in deklarirane poduhovljenosti." (str. 9)

Novo doživljanje stvarnosti pa je vplivalo na oblikovanje individualno različnih stvaritev. Papež je črpal idejno podlago za svoje literarne utelesitve v različnih sferah. Kmalu po prihodu v Argentino je v reviji *Slovenska beseda* objavil dva filozofska eseja: *O sodobni prevratnosti in nje filozofiji* ter *Nekaj misli o sodobni eksistencialni filozofiji*. Eksistencialistična misel, ki jo je obravnaval iz lastnega izkustva, iz razmišljanja o vprašanju obstoja slovenskega človeka v zdomstvu, je pri Papežu zaživela najbolj v *Zapisih iz zdomstva* (1977), ki jih je Andrej Rot (*Repu-*

12 J. POGAČNIK, *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo*, str. 75.

13 Janko KOS, *Slovenska lirika 1950-1980* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983), str. 134.

14 Prve pesmi je objavil v Serviglianu, v razmnoženem študentskem listu *Orač* in v taboriščnem *Mladem brstju*.

15 Tine DEBELJAK, France PAPEŽ, *Antologija slovenskega zdomskega pesništva* (Buenos Aires: SKA, 1980), str. 9.

blika duhov, str. 135) označil kot "delo zdomske eksistenčne filozofije". Eksistenčna vprašanja – ne le v *Zapisih*, ampak v celotnem ustvarjalnem opusu – je Papež razreševal predvsem z gledišča Heideggerjevega mišljenja in spraševanja o biti, o bivanju, o naravi obstajanja pojavov in posameznikov. Takole je zapisal:

"Zdomstvo je – če ga definiram s heideggerjanskim opisom – oditi-z-doma, ne biti doma, izseliti se med vojnami in revolucijami, v povojnem odisejskem vračanju; je biti mrtev za svoj prvi svet in začeti eksistirati v drugem."

In neke drugje: *"Biti, se pravi, biti doma."*

* * *

Medtem ko je heideggerjanstvo Papežu nudilo novi dom, za točišče pod južnim križem ter filozofsko pomiritev s samim seboj, pa je njegovo literarno snovanje iskalo navdih pri Thomasu Stearnsu Eliotu. Podobno kot Papež po drugi svetovni vojni se je Eliot po prvi svetovni vojni znašel sredi duhovne in čustvene jalovosti opustošene družbe. Svoje duhovno zatočišče je poiskal v tradiciji: Pesnik, je dejal, mora imeti tisti "zgodovinski čut", ki mu omogoča v sedanjosti čutiti navzočnost vse preteklosti.¹⁶ Namige na sorodnost Eliotovemu razmišljanju lahko spet razberemo iz *Zapisov iz zdomstva* (str. 43), verjetno pa nekaj posrednega vplivanja izhaja tudi iz dejstva, da je France Papež prvi slovenski prevajalec Eliotovih del. Navezovanje na Eliota ni le idejno, temveč tudi oblikovno oziroma stilno: v poetični drami *Gozd* lahko zasledimo elemente, ki sledijo Eliotovi drami *Umor v katedrali*¹⁷. Zanimivo je, da Papež sam ni omenjal vplivov T. S. Eliota. V pogovoru z Nikolajem Jeločnikom¹⁸ je svoj "umetniški nazor" povezoval s Prešernom, Levstikom, Cankarjem in medvojnimi ekspresionisti. Misel o

16. T. S. ELIOT, *Iz pesmi, dram in esejev*, ur. Veno Taufer, Spremnna beseda o avtorju (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1977), str. 263-287.

17. T. S. Eliot sodi namreč med utemeljitelje poetične drame 20. stoletja. (Gl. Mirko JURAK: *Torije o poetični drami*, V: *Dileme parabolične umetnosti* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1975), str. 52-62.)

"Papež je v poetični drami Gozd [...] poglobil svojo odvisnost od T. S. Eliota." (Gl. J. POGAČNIK, *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo*, str. 89.)

18. France Papež in Nikolaj Jeločnik se pogovarjata o *"Zapisih iz zdomstva"*, *Glas SKA XXIV* (nov.-dec. 1977).

posrednem ali neposrednem vplivu argentinskega ali evropskega ustvarjalnega okolja na svoje pisanje pa je v želji po ohranitvi pristne povezanosti z matičnim celo odklanjal.

POEZIJA V USTVARJANJU ZDOMCEV

Slovenska zdomska poezija zavzema najvidnejše mesto v naši zdovski literaturi nasploh. Razlogov za to je več; najpreprostejši je prav gotovo v dejstvu, da je ob pregledovanju celotne zdomske ustvarjalnosti zaslediti največ pesniških publikacij. Lirika kot komorna literarna zvrst, trdi B. Paternu¹⁹, ima "manjše bralno zaledje in odmevno polje kot proza in dramatika in zato tudi večjo literarno avtonomnost". Zaradi močne povezanosti narodnega obstoja in literature sta bili proza in dramatika skozi čas obremenjeni z mnogimi zunajliterarnimi funkcijami, lirika pa je s svojim občutljivim značajem izražala intimna doživetja ustvarjalca, hkrati pa je mnogokrat ušla iz ustaljenih družbenih okvirov. Prav zato lahko lirika najustrezneje izrazi bivanjski položaj slovenskega emigranta.

Tudi Igor Grdina²⁰ daje v zdovskem ustvarjanju prednost liriki, saj v njenem okviru lahko zasledimo največ "besedil s pretežno umetnostno ambicijo", hkrati pa je to najbolj raznolika zdomska zvrst, ki se "najhitreje odziva tako na stilne kot na miselne premike v zavesti ustvarjalca – in tudi njegove publike".

Predvsem ustvarjalci prvega povojnega vala emigrantov so bili postavljeni v eksistenčno najtežji položaj. Daljše in obširnejše literarne vrste takrat praviloma niso nastajale, poezija pa je takrat prevzela in kasneje ohranila vodilno vlogo tudi v odbodju, ko so se izseljenci novemu življenjskemu stilu vsaj deloma prilagodili in ko opažamo že prve razvojne premike v tej literarni zvrsti: poleg konstantnih tem prvega obdobja ("ljubezen do slovenske zemlje in slovenstva") izbirajo še mnoge nove: "razkroj zahodnega sveta, univerzalizem, podzavest, razkroj starih mitov, verovanj, teror potrošništva in razkošja"²¹. To pa so teme, s katerimi se ukvarja tudi lirika v matici; gledano širše lahko

19. B. PATERNU, n. d., str. 198-199.

20. Igor GRDINA, *Poezija slovenskega zdomstva 1954-1965 (razmere, temelji, usmeritve)*, v: Celjski zbornik str. 159.

21. T. DEBELJAK, F. PAPEŽ, n. d., str. 11.

govorimo o moderni duhovni usmerjenosti sodobnega svetovnega leposlovja, v katerem so se rojevale nove slovstvene vrednote.

* * *

Res je, da je med predstavniki starejših generacij (predvsem v prvem obdobju) opaziti razmeroma močno zastopanost religiozne tematike. Ta močan nagib k metafiziki ima več možnih razlogov oziroma interpretacij: poleg tega, da je mnogo avtorjev duhovnikov in da so si emigranti v težkem življenjskem položaju poiskali oporo v veri, na njihovo pesnenje vpliva tudi tradicija predvojne katoliške literature. Vendar pa ta religiozna lirika v mnogih primerih ni več strogo tradicionalna, opaža Jože Pogačnik²², saj (citira Edvarda Kocbeka) "krščansko doživetje ni več reprezentativno ali zgolj estetsko, temveč bivanjsko". Bivanjska lirika pa je tista, ki predstavlja umetniško najbolj dovršen krog zdomske poezije. V tem krogu se izražajo najbolj intimna, skrita doživetja človeka v izgnanstvu, ki doživlja tudi prva neskladja med subjektovo idealiteto in neprijazno stvarnostjo, sega pa tudi dlje: do destabilizacije subjekta samega. To pa ni več idealni religiozni okvir bivanjske lirike, ampak gre za moderno, eksistencialno problematiko. Med prodornejše ustvarjalce te pesniške generacije spada tudi France Papež.

PAPEŽEVA POEZIJA²³

Papeževa prva pesniška zbirka, *Osnovno govorjenje* (1957), je bila nagrajena z božično nagrado SKA. Že v naslovu napoveduje odsotnost vsega neelementarnega, vsega, kar je botrovalo neizhodnemu položaju, v katerem sta se znašla pesnik in njegova okolica in ki ga pesnik na trenutke doživlja kot disonantno stvarnost, hkrati pa se posveti tistim osnovnim, temeljnim kategorijam človeškega bivanja, ki s pesnikove perspektive ne glede na interpretacijo ostajajo nespremenjene – stvari, ljudje in čas. Tako poimenuje tudi osnovne tri cikle, v katere je razvrstil

---

22. J. POGAČNIK, *Slovensko zamejsko in zdonsko slovstvo*, str. 82.

23. Papeževa lirika je zapisana tudi v španskem jeziku (predvsem uvodniki v *Meddobje*).

pesmi. Papež "govorjenje" opredeljuje kot iskanje smisla, pravega spoznanja ter kot edino možnost obstajanja v zdomskem svetu:

*Življenje je govorjenje [...]
V območju teh krajev, v tem svetu,
je možno iskanje izhoda v jasno
samo ustnicam, polnim besed.*

(Besede, *Osnovno govorjenje*²⁴, 27)

* * *

Tudi druga Papeževa zbirka, *Dva svetova*, ki je izšla skoraj trideset let kasneje, je bila nagrajena z vidno literarno nagrado Vstajenje. Zbirka nosi za opredelitev svojih vsebinskih razsežnosti pomenljiv naslov: nostalgični spomini, melanholija in izgubljenost v svetu sicer ne izginejo, ampak se umaknejo uravnoteženosti – sprejemanju življenjske danosti. Pesnik sam pravi, da si je v "ameriški zemlji ustvaril svoj pravi dom", ki ga sprejema in ljubi. Življenje, ki ga živi, "ni konfliktno, ampak pozitivno, sprejemajoče". Naslovna pesem zbirke skuša ta občutja izraziti na svoj način:

*Dva svetova sta -
v tem drugem,
brezmejnem,
je vse drugače. [...]
Sem moraš prinesiti dosti domovine,
spominov iz prvega sveta,
iz svojega časa. [...]
In še se, kljub vsemu, počasi izgubljaš,
hočem reči:
prehajaš v novo življenje.*

(*Dva svetova, Dva svetova*²⁵, 7)

* * *

Osrednja problematika Papeževe poezije se torej v celoti osredotoča na iz različnih zornih kotov osvetljeni bivanjski položaj

24. France PAPEŽ, *Osnovno govorjenje* (Buenos Aires: SKA, 1957).

25. France PAPEŽ, *Dva svetova* (Buenos Aires: SKA, 1985).

slovenskega izseljenca v Argentini. Prvoosebni oziroma avtorski subjekt je v svojem lirskem govoru predan izpovedovanju neposrednih zaznav in čustev, še pogosteje pa refleksiji ter sklepanju. Kljub postopni stabilizaciji in umirjanju njegovega bivanja zdoma je negotovi pol pesnikove osebnosti še vedno zazrt v preteklost, od koder pričakuje dogodek, ki bo njegovo življenje dokončno ustalil, ga naredil zopet varnega in gotovega. Življenje subjekta se tako odvija v pričakovanju in vsi dogodki, ki jih živi, so le "spodbuda čakajočim očem" (Miniatūra, OG, 16).

*Prihod tega, kar pričakujem –
naj imenujem to resnico ali lepoto,
svobodo, mir ali milost –
bo najlepši prav sredi polnosti zemlje,
v lahnem spevu trav, prsti in voda.*

(Ostajanje, OG, 23)

Vendar preteklost ne prinaša le odrešitve; v pesmih odkrivamo tudi njeno drugo podobo, ki ostaja mnogokrat nedorečena in nerazjasnjena, hkrati pa pesnika potiska v ohromljenost duha, ki ga ne pusti do besede: *Ne bom več misli na to, kar je bilo ... in*

Naj ne mislim več na te stvari ... (Prihod v Kartagino, OG, 7). Človeško hrepenenje po harmoniji in notranjem ravnovesju v pomiritvi s samim seboj ga iz osebnega trpljenja privede tudi k najglobljemu sporočilu – poraz je pomenil pridobitev spoznanja:

*Poraz je bil, mislim, pravi konec,
a je pomenil v našem jeziku življenje in imetje.*

V zbirki *Dva svetova* je več pesmih z vojnimi motivi (V tistem času, DS, 23; Zadnji pozdrav, DS, 46; Čas je bil tak, DS, 48; Taborišča, DS, 84; Viharni čas, DS, 69), kjer izvira subjektov lirski govor iz spominov na neposredno doživetje, hkrati pa iz spoznanja, da prav ti spomini postajajo tudi del njegovega sedanjika: *O, še sem v tistem svetu.* (Moj svet, DS, 62). Medvojni drami je sledil epilog ali kakor pravi Papež: zadnji in najusodnejši dogodek – odhod. Ta se je v zavest beguncev

vtisnil kot "praznina in bolečina, padec med listavce in kamen, zadnja skrivnost, razkropljenost v nov svet"²⁶.

Moj krik je skrivnostna tišina odhajanja,
ki je ogenj.

(Dido Eneju, OG, 13)

Doživljanje vojne na neposrednejši način kot v zbirki *Osnovno govornje* ni možno le zaradi časovne oddaljenosti teh dogodkov, ampak tudi zaradi "sprejetja vseh položajev" (Oblaki v očeh, OG, 21), ki jih je prineslo izseljenstvo. Takšna življenjska filozofija je pesnika skozi princip vztrajanja v trpkem in krutem pripeljala do spoznanj, ki so njegovemu bivanju pokazala novo luč:

V letih po zadnji veliki vojni
sem v nočnih in dnevnih urah trdega dela
komaj vzdržal.

Iskal sem dom
in novo življenje.

In ko sem hodil ob morju,
okrog pristanišča,
sem v mivki na širni obali
videl prestrašen

– o, biti sam! –

le svoje samotne stopinje.

Bilo je, ko da bi me vsi zapustili ...
Vendar se mi zdaj, po tolikem pesku časa,
včasih oglašča,

da je bilo v resnici drugače:

da v nočnih in dnevnih neskončnih urah
nisem bil sam;

in ko sem hodil ob morju,
niso bile tiste samotne stopinje moje,
kajti prav tam

– govori zdaj Gospod neznanih obrežij –
sem te dvignil
na svoja ramena.

(Odisej, DS, 52)

26. France PAPEŽ, *Zapisi iz zdomstva*, (Ljubljana: Nova revija, 1992), str. 9.

Spoznanje, ki ga je prinesel čas, in očiščenje, katerega so bili emigranti deležni skozi najusodnejše trenutke svojega popotovanja, sta v pesmi Črnomelj (OG, 65) izzvenela v klic po spravi in pomiritvi:

*Potrebna je samo sprava
med orožjem in našim divjanjem,
med brati, med mesti,
med tem, kar je blizu in daleč,
doma in na tujem.*

To katarzično dejanje sprave pa je v pesnikovi zavesti zrušilo še zadnje ovire za vrnitev. Vrnitev je, kar pričakujejo, in po čemer hrepenijo; vračanje, pa naj bo kakršnokoli, zapiše nekje Papež: stvarno, resnično, utopično, spominsko ali umetniško ustvarjalno – vsak od zdomcev ima svojo zgodbo vračanja. Vendar pa se stvarni uresničitvi tega motiva posveča le v prvi zbirki (Oblaki v očeh, OG, 21; Odisej, OG, 71), kasneje (Sonce, DS, 19; Tam, DS, 54; Če bi, DS, 90; Jezik, DS, 26) se silnemu hrepenenju umakne v vdanost v usodo, ki pa ne pomeni hkrati tudi resignacije. Vrnitev prenese Papež na naslednji rod (Pismo, DS, 65), sam pa se počasi umika v krajinarsko obarvano lirično refleksijo o domovini, ki jo doživlja v stiku z naravo:

*Domovina je
zemlja
in nadnjo razpeto nebo
in vsa lepota pod Triglavom.*

(Domovina, DS, 16)

Vendar ta domovina ni več edini pesnikov dom. Novi dom, ki si ga je pesnik ustvaril, je nenavaden. V sebi združuje dva svetova, dve celini in Papeževa ljubezen do teh svetov ima dve srci. Pesmi, ki združujejo duši dveh svetov in se oplajajo v optimistično usmerjeni – drugačni, eksistencialistični poetiki, spadajo med najtehtnejše stvaritve slovenske zdomske lirike.

*Moj slovenski dom v svetu -
da sem prišel do tebe,
sem moral iti po poti zdoma,
in da sem te našel,
po poti izgube; ...*

(Dom, DS, 13)

Biti zdoma je
 biti drugje,
 a ne izgubljen.
 Ni važno, kje – tu ali tam,
 ne izgubljen.
 Imam svoj dom,
 priboril sem si ga
 in se zajedel v to širno zemljo kot črv.

(Biti zdoma, DS, 68)

Spoznanje, da ga je doletela usoda večnega zdomstva, pesnika zbliža z argentinskim svetom: "Kako je v tej zemlji nebo lahko domače!" (Sestanek, DS, 57). Čeprav ne pozablja na svoj prvi dom, v pesmih druge zbirke postaja tudi pesnik svojega drugega – zdomskega – sveta: pampe, araukarije, peščenih obal, Karapačaja in Buenos Airesa (Bonaria, DS, 20; Daleč, DS, 70; Araukarija, DS, 72; Božje poti, DS, 80; Znamenje, DS, 86). V tem – spodnjem – svetu pa Papež kljub vsemu ni sam. Razodevanje njegovih intimnih občutenj je povezano s poslanstvom, ki ga čuti (Pisali so, DS, 32). Res je, da so slovenske besede tiste, ki ga povezujejo z domom (*Vsaka beseda je most, ki me bliža domačiji*. Govorim, DS, 8), vendar pa se pesnik zaveda pomena slovenske besede za zdomsko skupnost. Sam pravi, da je odnos zdomca do slovenske besede "realno bivanjsko pogojen", zato posveča svoje pesnenje v prvi vrsti tistim, "ki poznajo njegov svet, ki so doživeli grozote revolucije, odhod iz domovine, življenje po taboriščih in leta svobode v novem svetu" in s katerimi "ni doživil nikdar boleznega domotožja".²⁷ Ohranjanje slovenske skupnosti v Argentini je (bilo) namreč odvisno od povezanosti in prijateljstva. Papeževo individualno občutje je bilo prežeto z zavestjo, da je preživetje namenjeno le skupnosti, zato se v pesmih prepleta s pripadnostjo kolektivu.

Prijateljstvo je vprašanje, ki se stalno povrača. |...|

Nenadna srečanja so mejniki – opora,

ki jo imamo zaradi tega kraja in časa.

V hitenju z navidez brezkončnimi dnevi

rešuje tu poezija srečanj.

(Mesto, OG, 48)

Korenine današnje slovenske skupnosti v Argentini črpajo svoje življenjske moči tudi iz argentinske stvarnosti. In ta stvarnost jemlje svoj davek. Življenje izseljencev je zato zaznamovano z bojaznijo pred dokončnim zlitjem z okoljem.

*Zdaj je vprašanje, kako se obdržati
in kako ohraniti spomin
na ves prvi svet,
imeti v sebi podobo doma,
ki ga že ni več,
in travnikov in gozdov, ki so morda še.*

(Vprašanje, DS, 66)

* * *

Papeževu pesnenje pa lahko preučujemo tudi z vidika ČASA in PROSTORA, tj. konstant, ki se v vsebinskem smislu s pesnikove perspektive izkazujeta kot edini možnosti dinamičnega bivanja, v oblikovnem smislu pa izstopata kot osnovni zgradbeni prvini ter se v prvi in drugi pojavnosti vijeta skozi Papežev celotni pesniški opus. Takole pravi v *Zapisih iz zdomstva*²⁸:

"Odkar sem zdoma, me muči dvoje – čas in pot. Obe stvarnosti se tako skrivnostno in obenem jasno spletata in prepletata, da dojemam čas predvsem na poti in da mi je pot bistvo življenja. Biti na poti pomeni biti v povezanosti s tistimi, ki so tudi na poti. Podali smo se na pot, ali bolje – pot nam je bila dana. Njena smer je določena: svoboda, delo, vera."

Tako pot kot čas se v ustvarjalnem opusu Franceta Papeža pojavljata v raznovrstnih miselnih pojmi. Medtem ko se pot najprej pojavlja kot tista, ki pesnika "intenzivno vrača v domače kraje", pa se kasneje pomeni enačenje življenja nasploh: "Sem na poti ... do konca sveta!" ali celo z brezciljnim iskanjem nedosegljivega spoznanja (Na poti, OG, 45) in (Poti, DS, 35). S še opaznejšimi potezami posega v pesnikovo ustvarjanje pojma časa, ki se pojavlja v dveh dimenzijah. Bistvo zdomstva, izvirajoče iz zgodovinskih doživetij preteklosti, se počasi odmika in postaja prava preteklost. Pesnik začena živeti v sedanjosti,

v svojem času, v prostoru "spodnjega" sveta. "Zanima me naš človek tu in zdaj!" je njegov moto.

Čas je, kljub vsemu, naš večni prijatelj.

Mislím: preteklost – prijatelj,
s katerim smo bili vedno skupaj,

v dneh miru,
v dneh bojev in slave
in v krajih

dolenjskih, notranjskih
in belokranjskih.

Tudi preteklost dejanj,
grozotnih vojnih in revolucijskih,
ki ostanejo neizbrisna le v srcu
in pri Bogu ...

A prišlo je – prijatelj se je umaknil,
ni ga več,

morda se je izgubil,
kakor popotnik, ki gre na tuje,
vendar se ga še spominjamo
in se ga bomo vedno.

(Izgubljeni prijatelj, DS, 40)

Vse je sedanost v tem svetu,

žarno sinja
in večno obnavljajoča se.

(Sedanost, DS, 9)

Minil je čas globokega upanja, volje do aktivnosti in ustvarjanja, prežet z vero v vrnitev, ki ga pesnik doživlja kot "najvišji trenutek poldneva" (Oblaki v očeh, OG, 21), ko stvari zaživijo v svoji pravi luči. Nosilka simbolike postane jesen, v katero se nagiba tudi pesnikovo življenje. Kljub spoznanju, da prihajajo trenutki, ko "zaspiš v jesenski izvotleni čas" (Jesen, DS, 61), v tej prispodobi minevanja ni tragike, temveč novo življenje in svetloba:

Radostno je čakanje končne jasnine,
zrelosti in počitka –

kot kadar prekrije jesensko nebo vse.

V temini je luč.

(Nihanja v samoti, OG, 61)

*Večeri so dolgi
in diše po sadovih –
res, vse je zamena za čas
in čas je zamena za vse.*

(Čas, DS, 87)

* * *

Pesnik France Papež je črpal svojo ustvarjalno moč iz svoje notranje odpornosti proti življenjskih preprekam, ki mu jih je prineslo doživetje zdomstva. V svoji prvi pesniški zbirki *Osnovno govorjenje* je ta zdomska doživetja izražal z nemirom, ki je rasel zaradi nemoči nad nastalim položajem. Zbirko zato označuje eksistencialistična orientacija, ki se ne ustavlja ob konkretnih življenjskih izkušnjah, ampak v vseh postajah bivanja išče univerzalne vrednote. Ob pesnikovi drugi zbirki *Dva svetova* je začutiti močan miselni premik, ki je posledica novega doživljanja bivanjskega položaja. Izgubljenost prvih povojnih let se umakne neobremenjenemu (po)doživljanju konkretnih zgodovinskih dogodkov, ki niso več boleča točka spomina. Pesnikova eksistenca ni več zaostrena, njegov novi svet dobiva vse atribute doma, zato so pesmi te zbirke sproščene in čustvene, zaradi usmerjenosti k pričevalskosti pa tudi jezikovno neposrednejše kot v prvi zbirki.

* * *

Papeževa lirika se oblikovno izraža v svobodnih verzni oblikah. Verzni sistem je neenakomeren, saj je členjenje prepuščeno vsebinskim in ne oblikovnim verzni enotam. Le v prvi zbirki lahko zasledimo "ostanke" ritmičnega členjenja s pomočjo rime:

*Katero mesto je najmočnejše?
Stvari so v kamenju izgubljene,
nenadoma je čas brezdanje
padanje utrd v plamene.
Ljubezen-pesem je zbledela,
ljubezen-krik bolj zagorela.
To dano je v očiščevanje
mesta in v nas spoznanje.*

(Črnomelj, OG, 65)

Ob stilni analizi pa lahko opazimo naslednje lastnosti: V skladnji se pojavljajo preproste enostavčne in priredno zložene povedi, ki se povezujejo z istimi vezniki, vendar pa ponovitve veznikov niso tako opazne kot ponovitve besed in besednih zvez. Te podčrtavajo čustveno funkcijo Papeževe skladnje.

*Zdaj vsak večer mislim na jutrišnji dan,
kako bom hodil in govoril,
delal, počival,
padal in vstajal s svojimi ljudmi ...*

(Poti, DS, 35)

Pridevkov je v obeh zbirkah malo. Njihova funkcija je večinoma omejena na stalne oziroma ustaljene, neinovativne besedne zveze ali na razumsko in stvarno določanje pojavov. Slikovno in izrazno nazornih in čustveno oblikovanih pridevkov je le za vzorec. Tudi redka metaforika niha med tisto, ki je oblikovna prvina stila, in drugo, ki spada v območje vsebine. Pesnikova usmerjenost k neposrednemu izrazu je že razlog, da ne moremo govoriti o inovativni metaforiki, kar meni tudi Helga Glušič v raziskavi lastnosti pesniškega stila zdonskih lirikov: "Papeževa poezija gradi svoje sporočilo z neposrednostjo in bolj z miselno intenziteto kot z oblikovnimi prvinami in iskanjem nove metaforike."²⁹

PAPEŽEVO PROZNO USTVARJANJE

Prozno ustvarjanje slovenskih emigrantov se "najbolj drži klasičnih (realističnih) oblikovalnih standardov", trdi J. Pogačnik³⁰ in klasificira epsko literarno zvrst od "dolnje plasti", kamor sodi večerniška proza, prek spominskega slovstva, planinske literature in kratke proze z družbeno tematiko do "najvišjega dosežka zdonskega slovstva", tj. psihološke pripovedne proze v delih Rude Jurčeca, Zorka Simčiča in Leva Detele.

* * *

29. Helga GLUŠIČ, Značilnosti pesniškega jezika sodobne slovenske književnosti v Ameriki. V: *Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2.* (Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989), str. 93.

30. J. POGAČNIK, *Slovensko zamejsko in zdonsko slovstvo*, str. 85.

Kratka proza Franceta Papeža (*Vrata; Izolda v pampi, Meddobje* 1990, št. 3-4³¹) sledi njegovi liriki, uvrščamo pa jo med psihološko poglobljeno literaturo z izrazito avtobiografsko noto. Za podrobnejšo razčlenitev sem izbrala *Borovce (Meddobje XVII)*³². To je avtobiografsko motivirana črtica z emigrantsko tematiko, ki jo pripoveduje tretjeosebni avktorialni pripovedovalec. Zgodba je zasnovana retrospektivno. Vloženi del opisuje življenjsko pot Mateja Čelesnika, slovenskega intelektualca, ki ga je pot zdomstva pripeljala v Argentino: mladost ob obronku roških gozdov, mobilizacija v partizane, domobranstvo, beg na Koroško in beg pred smrtjo. Na južni polobli si je ustvaril dom, se ustalil v iskanju smisla svojega zdomstva in našel svoje "notranje očiščenje". To je življenjska pot tako Mateja Čelesnika, literarne osebe, kot tudi Franceta Papeža, njenega zapisovalca.

Okvirni del črtice označujejo fikcijske prvine. Na vroč decembrski – božični – dan, zanese Mateja pot na priljubljeno jaso pod borovci, kjer doživi privid roške pokrajine. Bolečina ob srcu ga privede do ekstatične vznesenosti ob slutnji smrti. Ob boju za življenje se sreča s tistimi tovariši, ki niso pobegnili pred eksekucijo in pred katerimi se je vedno čutil krivega – zdaj se jim pridruži.

Črtica naglašata problematiko dramatičnih posledic vojne, ki se odražajo v posameznikovi duševnosti. Orisovanje teh "duševnih pohabljenosti" pa pomeni hkrati usmeritev v razčlenjevanje človeške duševnosti.

* * *

Papeževo edino daljše, v samostojni publikaciji izšlo pripovedno delo, so *ZAPISI IZ ZDOMSTVA* (1977), ki so sinteza raznovrstnih proznih prispevkov literarnega in polliterarnega značaja, nastalih ob urednikovanju pri reviji *Meddobja* in sodelovanju pri *Glasi SKA*. Opredelitve tega dela so zelo različne: medtem ko sta Helga Glušič³³ in Zora Tavčar³⁴ *Zapise* poime-

31. Tudi v: Zora TAVČAR, Helga GLUŠIČ, Martin JEVNIKAR, *Pod južnim križem, Antologija emigrantske proze 1945-1991* (Celje: MD, 1992), str. 272-282.

32. Tudi v: A. ROT, *Ob srebrni reki*, str. 168-175.

33. H. GLUŠIČ, *Biografija Franceta Papeža*, str. 56.

34. Z. TAVČAR idr. *Pod južnim križem*, str. 401.

novali "literarni esej" oziroma "knjiga esejev", pa je Papež v pogovoru z Nikolajem Jeločnikom³⁵ takšno opredelitev zavrnil:

"Zapisi so – tudi ko navajajo konkretna zgodovinska dejstva in letnice – povsem leposlovna stvaritev. Niso eseji, ne sistematska zgodovina zdomstva."

Različne oznake so prihajale tudi iz tujine: *Zapisi iz zdomstva* so "roman o duhovni vsebini slovenskega zdomstva in še posebej kulturnega dela pri SKA", je zapisal Tine Debeljak³⁶. Andrej Rot jih je označil s treh zornih kotov: kot "literarno in esejistično knjigo o SKA in intelektualcih v zdomstvu" in "biografijo kulturnega dogajanja pri SKA"³⁷, s filozofskega vidika pa kot "delo zdomske eksistenčne filozofije"³⁸. Verjetno najlažje interpretira delo tako z vidika geneze kot inspirativnega vidika sam avtor, ki je zapisal:

*"Ti zapisi so nastali kot odziv doživetij v svetu skrivnostne prehodnosti, odtrganosti od osnovnega narodnega, od skrivnostne presvetljenosti in bitnega očiščanja, v času mnogih let in kot odsev celotnosti zdomskega občutja, ki ne more izbrisati iz sebe onega drugega sveta."*³⁹

Raznolikost opredelitev priča o pestri zgradbi dela, ki ga tematsko lahko razdelimo na šest stilno-oblikovno neenotnih sklopov, saj se je pisatelj iste tematike pogosto loteval na različne možne načine: v obliki spominske proze, dnevniških zapiskov, glos in literarnih pejsažev. Tako v *Zapisih* lahko zasledujemo Papežovo interpretacijo zgodovinskih dogodkov iz medvojnega in povojnega časa (nastanek Osvobodilne fronte, Dolomitska izjava, vračanje domobrancev v Slovenijo ter vloga angleških vojaških formacij, Teharje); opise zdomske stvarnosti in iskanje smisla predvsem v eksistencialističnih filozofskih tokovih (Heidegger, Sartre, Unamuno, Russell, Camus), ki se odražajo v delih Eliota, Camusa, Becketta in drugih avtorjev moderne dobe; lirske, včasih ritmizirane orise prvobitne argentinske pokrajine in arhaičnega indijanskega sveta ter doživljanja

35. France Papež in Nikolaj Jeločnik se pogovarjata o "Zapisih iz zdomstva", *Glas SKA XXIV* (nov.-dec. 1977).

36. T. DEBELJAK, F. PAPEŽ, n. d., str. 270.

37. Obe Rotovi oznaki najdemo v knjigi *Ob srebrni reki* (str. 334 in 324).

38. A. ROT, *Republika duhov*, str. 135.

39. F. PAPEŽ, *Zapisi iz zdomstva*, str. 6.

hrupnega vele mestnega vrveža; literarne zgodbe s poetičnim okvirom (roška balada o močvirskem duhu in njegovih žrtvah, legenda iz okolice Jajca, prvoosebno doživljanje Gubčevega kmečkega punta), razmišljanja o slovenskih književnikih preteklega doba (Prešeren, Levstik, Cankar, Pregelj, Balantič) ter portreti zdamskih sodobnikov (Mauser, Gorše, Debeljak). Posebno mesto pa je avtor namenil kroniki kulturne dejavnosti zdamske skupnosti, ki obsega oris nastanka in označitev pomena SKA, ter vloži kulturnika, umetnika in intelektualca v zdomstvu:

“Vse življenje umetnika je naravnano po tisti notranji sili estetskega doživljanja, ki išče v stvarih njihovo globljo izraznost. Življenje zdamskega umetnika pa je določeno še po usodi slovenstva v svetu. Smisel njegovega ustvarjanja je v posebnem narodnostnem reševanju, v razklanosti med domovino in svetom, med bolečino preteklosti in udarci zdanjosti.”⁴⁰

Zapisi iz zdomstva kljub prvotnemu polliterarnemu značaju posameznih odlomkov izkazujejo poleg etične in spoznavne tudi estetsko kvaliteto, ki pa je bistvo literarne umetnine. Opredeljen v celoti, sodi Papežev tekst v sklop dokumentarne in memoarske proze z reflektivnim značajem.

DRAMATIKA⁴¹

Ob pregledovanju ustvarjalnosti slovenskih izseljencev je zaslediti najmanj dramskih publikacij, še manjšemu krogu pa lahko pripišemo “umetniško zrele in problemsko pomembne dramske stvaritve”. Mednje šteje Jože Pogačnik⁴² le besedila Zorka Simčiča in dramo *Gozd Franceta Papeža*, katere nastanek povezuje z vplivom poetike Papeževega prevajanca, T. S. Eliota, in njegovih dram *Umor v katedrali* in *Družba pri koktajlu*. (Izhodišča Papeževega stika z Eliotom so bila nakazana že pred tem.)

* * *

---

40. F. PAPEŽ, *Zapisi iz zdomstva*, str. 96-97.

41. Čeprav ni nikjer navedeno, da bi bil Papež objavil tudi dramo *Srečanja*, je Gledališki odsek SKA leta 1967 to dramo scenificiral in uprizoril. Tematika drame ni znana.

42. J. POGAČNIK, *Slovensko zamejsko in zdamsko slovstvo*, str. 89.

Poetična drama *GOZD* (1967) je Papeževo prvo dramsko delo, ki je tudi že doživelo odrsko predstavitev (1969).⁴³ Literarno-teoretične opredelitve⁴⁴ poetično dramo definirajo kot dramo v verzih, čeprav zapis v verzih ni neogiben pogoj za nastanek poetične drame, saj so se že v začetku tega stoletja nekateri mladi angleški avtorji v teoriji in praksi lotili problematike poetične drame in njene "nekomunikativnosti", T. S. Eliot pa je leta 1920 zavrnil rabo blankverza in poudaril, da morajo "sodobni pesniki sami uvajati nove verzne oblike, ki naj bi v čim večji meri temeljile na pogovornem jeziku".⁴⁵ Oblikovnim inovacijam angleškega Group Theatra je sledil tudi Papež, ki je v *Gozdu* uporabil nerimani svobodni verz. V skladu s časom dramskega dogajanja (po 2. svetovni vojni) je uporabljal tudi pogovorni jezik tega obdobja, ki ni arhaično pridvignjen ali izumetničen. Lahko bi rekli, da je sledil Eliotovi zahtevi po intenzifikaciji pogovornega jezika.⁴⁶

Notranji stil drame ni enoten: v daljših didaskalijah na začetku prvega in drugega dejanja prevladuje epski stil; v sami drami se prepletata liričnost in dramatičnost, predvsem v daljših monologih pa se pojavlja tudi reflektivni stil. Dramske osebe (Ulikses, zdomsko dekle, Enej, Dido, zbor, zarotniki) po vlogah niso enakovredne: glede na število replik je izpostavljen zbor, ki nosi vlogo povezovalca dogajanja. Kljub temu, da Papež v opombah zbor opredeli kot skupino starejših mož in žena, v drami posamezniki iz zbora značajsko ne izstopajo, ampak gre za tipizirano skupino. Odzivi zbora na dogajanje niso tipični za skupino ljudi, tako tudi zdomsko dekle ni nemočna oseba, kakor bi si morda predstavljali: v drami je povzemalka govora drugih oseb. V dogajanje je sicer vpletena, vendar pa njenih odzivov ne usmerjajo čustva kot pri zboru. Osebi iz reminiscence, Enej in Dido, predstavljata alegorični posebitvi ljubezni in iz nje porojenega hrepenenja. Reminiscenca oziroma odmev iz Eneide ima v drami vlogo paralelizma, vzporejanja usode zdomcev s podobnimi primeri iz preteklosti, hkrati pa pomeni

43. Šlo je za "dramaturško literarno predstavitev" gledališkega odseka SKA. (Zbornik SKA 1954-1994, ured. F. Papež, M. Eiletz, S. Jerebič (B. A. - Celje: SKA - MD, 1994), str. 152.)

44. J. KOS, *Očrt literarne teorije*, str. 152.

45. Mirko JURAK, T. S. Eliot v teoriji in praksi poetične drame. Ob uprizoritvi igre "Umor v katedrali" v celjskem SLG, *Naši razgledi* (22. 10. 1971), str. 609.

46. M. JURAK, *Dileme parabolčne umetnosti*, str. 58.

spomin na mitološko antično snov tudi posploševanje in univerzalizacijo emigrantske problematike. Vsak trenutek sedanjosti ima korenine v preteklosti, trdi Papež po Eliotu, in to preteklost, zakoreninjeno v literarni tradiciji, tudi aktualizira. Tu so še zarotniki, alegorične poosebitve zla. Likvidatorji, rablji, ki imajo idejno osnovo v vojni preteklosti.

Osrednja oseba drame je Ulikses – Odisej – antični popotnik, zdaj starec, prej pa udeleženec mnogih bojev. Njegov delež govora je v delu največji in ima največkrat naravo monologa, saj se v replikah ne odziva na govore drugih. Papež že v uvodnih didaskalijah zapiše: *“Včasih se zgodi, da neznanec, sicer tih in vase zaprt, spregovori, vendar ga le malokdo posluša.”* Uliksov govor torej ni del dramskega dialoga, ampak izpoved, ki ima funkcijo notranjega očiščevanja – zanj potrebuje poslušalce. K izpovedovanju ga sili krivda, ki jo kot preživeli bojevnik čuti pred mrtvimi tovariši – imenuje jih GOZD.

Duševna drama oseb pa se odraža tudi v podobi zunanjega sveta. Dogajanje je postavljeno v opuščeno rudarsko naselje v Patagonski ravnini, v pust in samotni svet, kjer, kakor pravi Papež, *“naši ljudje najbolj pogrešajo gore in gozdove – brez teh skoraj vedno resno zbolijo”*.

Poetična drama *Gozd* obravnava zlo sodobnega sveta in njegove posledice; te združuje z vizijo o koncu sveta, ki prihaja ob koncu tisočletja. Zgodba drame ima zgodovinsko osnovo, ki jo je Papež podredil osnovnim vprašanjem človeškega bivanja. Liki niso izdelani realistično, ampak so tipizirani; njihove predstave so prepletene z iluzijami in fantastiko.

* * *

SVETINJA (1990) je “dramski prikaz v štirih dejanjih”. Dogajanje prvih dveh dejanj se odvija na Notranjskem ob koncu vojne. Četa domobrancev (Papež jih imenuje vstajniki) je ob umiku napadena, eden od njih, nosilec slovenske zastave, Tomaž, je ranjen in partizani (zavojevalci) ga pobijejo. Drugega dne okoličani pokopavajo žrtve boja, Tomaževa mati Ana pa išče in najde v zastavo ovitega mrtvega sina. Preden ga pokopljejo, mati shrani okrvavljeno zastavo. Tretje in četrto dejanje se odvijata v zdomstvu v začetku devetdesetih let. Ana umira v krogu svoje družine, pred smrtjo pa želi videti zastavo, ki jo je vsa leta hranila nedotaknjeno – krvavi madeži so izginili, namesto njih prekrivajo zastavo rdeče vrtnice.

Drama *Svetinja* sodi med duhovne drame. Njena motivika je religiozno-moralistična z misteričnim koncem. V prvih dveh dejanjih Papež s prevladujočo črno-belo tehniko razčlenjuje dogodek iz vojnega časa. Tretje in četrto dejanje pa prinašata miselno sporočilo drame, ki je povezano z vse večjo demokratičnostjo in odprtostjo do domovine. Izseljenci pričakujejo, da je njihovo begunstvo končano, prihajajo časi sožitja in svobode ali, kakor pravi Anina hči Tereza: "*Barve te svetinje bleste, oprane v tolikem času pričakovanja.*"⁴⁷

* * *

AUGUSTINA (1995), v prvotni zamisli *Krst ob Srebrni reki*, je dvodejanka, nastala verjetno v začetku devetdesetih let. V ta čas je postavljeno tudi dramsko dogajanje. Zgodba ni zapletena: Tomaž, edinec slovenskega emigranta v Argentini, Andreja Smolnika in njegove žene Elize, se zaljubi v dekle argentinskega rodu. Starši močno nasprotujejo sinovi odločitvi, Helena, Tomaževa mladostna prijateljica slovenskega rodu, pa mu da prosto pot. Sama se odpravi v Slovenijo, od koder bo odšla v misijone. Praznina, ki jo Tomaž začuti ob njenem odhodu, ga vzpodbudi, da se odloči za pot slovenstva.

"Krst za slovenstvo", ki ga doživi Tomaž, je v drami močno povezan z motivom Lepe Vide. Hrepenenje, ki jo je vodilo v svet, in hrepenenje, ki vodi Tomaža proč od doma, ni in ne more biti močnejše od pripadnosti skupnosti. Problematika mešanih zakonov ima korenine v avtorjevi avtobiografski izkušnji.⁴⁸

PAPEŽEVA PREVAJALSKA DEJAVNOST

Čprav prevajanje, ki je v literarni vedi pojmovano kot posredniška dejavnost, ne more biti predmet pričujoče literarnostrovne predstavitve, pa je pri Papežu tej komponenti (po)ustvarjanja potrebno nameniti nekaj besed. Za Papeža prevajalca

47. V sklopu celotne drame so zanimive avtorjeve opombe, v katerih se sklicuje na dela iz literarne tradicije. Pojavljajo se ob treh prizorih: Tomaževa smrt (Shakespeare: Julij Cezar), Tomažev pokop (Sofokles: Antigona) in razvitje zastave (Cankar: Lepa Vida).

48. V pogovoru z Zoro Tavčar (Slovenci za danes, 39-43).

velja oznaka, da ni prevajal iz poklicnega zanimanja kot npr. slavist dr. Tine Debeljak, ampak je "njegovo prevajanje izhajalo iz drugačnih, mogli bi reči kar literarno (po)ustvarjalnih pobud"⁴⁹ oziroma so njegovi prevodi "sad osebnih zanimanj"⁵⁰. Ti dve oznaki veljata predvsem za prevajanje T. S. Eliota, za katerega je zapisal tudi sam, da mu je ne samo osebno simpatičen, ampak soroden tudi po osebni poetiki. Med Papeževimi prevodi T. S. Eliota⁵¹ so: esej *Poezija in drama*⁵², dramatični *Umor v katedrali*⁵³ in *Koktajl*⁵⁴, pesmi *Marina*, *Potovanje treh kraljev*, *Simeonova pesem*, *Pepelnica*⁵⁵ ter pesnitev *Pušča*.

Papež ni prevajal le iz angleščine, temveč tudi iz španščine (P. Neruda: *Machu Picchu*), nemščine (F. Hoelderlin: *Vrnitev domov*, *Patmos*) in francoščine (P. Valery: *Pokopališče ob morju*; J. Anouilh: *Medeja*).

SKLEP

Obsežni ustvarjalni opus Franceta Papeža ter njegova publicistična dejavnost sodita med najbolj izstopajoče dosežke slovenske zdomske ustvarjalnosti. V njegovem delu je opazno iskanje smisla zdomskega bivanja in želja po odkritju "bistva stvari", kar temelji v idejno-estetskem krogu eksistencialistične filozofije. Ta uokvirja najpomembnejše Papeževe literarne stvaritve, med katerimi zavzema vodilno mesto lirika. Gre za poezijo izrazitih eksistencialnih razsežnosti, ki se oblikovno povezuje

49. I. GRDINA, *Poezija slovenskega zdomstva 1945-1965*, str. 172.

50. J. POGAČNIK, n. d., str. 73.

51. Skoraj vzporedno s Papežem je Eliota prevajal Venko Taufer, seveda v Sloveniji. Primerjava prevodov obeh ustvarjalcev še ni opravljena, zanimivo je že primerjanje naslovov prevodov: F. P. (*Potovanje treh kraljev*, *Simeonova pesem*, *Pepelnica*, *Koktajl*, *Pušča*) in V. T. (*Potovanje modrih*, *Spev Simeonu*, *Pepelnica*, *sreda*, *Cocktail party*, *Pusta dežela*).

52. *Meddobje* 1967/69, str. 27-39.

53. *Meddobje* 1967/69, str. 39-62, 211-236.

54. *Meddobje* 1974, str. 52-120, 187-221, 292-318. Izvedba drame *Družba pri koktajlu* leta 1956 v zasedbi Gledališkega odseka SKA in režiji Nikolaja Jeločnika velja celo za prvo slovensko izvedbo Eliota. (Alojz GERŽINIČ, "Družba pri koktajlu" v Buenos Airesu, V: Zbornik SKA 1954-1994, SKA - MD: B. A. - Celje: 1994, str. 51-52.)

55. Objavljene vse v reviji *Znamenje* 1972 in 1973 (str. 467-69 in str. 54-58).

s tehniko svobodnega verza in s tem na pomensko organizacijo pesmi, ki vsebinsko največkrat temelji na konkretnem biografskem izkustvu.

Tudi Papeževi prozni in esejistični prispevki nadaljujejo ustvarjalno linijo, ki je bila spočeta v pesmih, razkrivajo pa tudi drugo, publicistično in za delo v skupnosti vneto plat avtorjeve osebnosti. Na robu tega kroga je Papeževa dramatika, ki je (razen drame *Gozd*) predvsem priložnostnega značaja in nima trajnejše umetniške vrednosti.

Poleg univerzalnega eksistencialističnega pogleda na svet pa Papež goji tudi optimistično prepričanje o pozitivnem izteku človekovega bivanja. Zdomstvo mu je nudilo notranje očiščenje; dolgo pričakovano, odisejsko vračanje, ki se mu je v končni fazi izmaknilo, doživlja v domačnosti argentinske stvarnosti; jesen življenja pričakuje kot končni počitek, ki mu bo v svoji temini nudil luč. Ozaveščeni slovenski intelektuallec je ohranil zvestobo slovenski besedi. To pa je pomagal storiti tudi svojemu zdomskemu narodu. Uspešno.

VIRI

France PAPEŽ:

Osnovno govorjenje. Buenos Aires: SKA, 1957.

Gozd. Meddobje (1970).

Zapisi iz zdomstva. Buenos Aires: SKA, 1977.

Dva svetova. Buenos Aires: SKA, 1985.

Svetinja. Meddobje (1990).

Borovci. V: *Ob srebrni reki. Kratka proza argentinskih Slovencev*. Ur. Andrej ROT. Ljubljana: MK, 1993.

LITERATURA

Vinko BELIČIČ:

“Vsak je dal nekaj – za slovenstvo – tam na turški meji”. France Papež, pesnik Dveh svetov. *Mladika* (dec. 1986). str. 150–151.

Ciril BERGLES: Ur.:

To drevo na tujem raste. Antologija slovenskega zdomskega pesništva zadnjih štiridesetih let. Ljubljana: Aleph, 1990.

Tine DEBELJAK, France PAPEŽ. Ur.:

Antologija slovenskega zdomskega pesništva. Buenos Aires: SKA, 1980.

Thomas Stearns ELIOT:

Iz pesmi, dram in esejev. ur. Veno TAUFER. Ljubljana: CZ, 1977.

Umor v katedrali. Maribor: Založba Obzorja, 1967.

Helga GLUŠIČ:

Biografija Franceta Papeža. *Glasnik Slovenske matice* XIV (1990). št. 1-2. str. 55-59.

Slovenska zdomska književnost: Argentina. *Glasnik Slovenske matice* XIV (1990). št. 1-2. str. 23-32.

Značilnosti pesniškega jezika sodobne slovenske književnosti v Ameriki. V: *Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1989. str. 89-97.

Igor GRDINA:

Besede so ostale kot semena: Izbor iz poezije slovenskega zdomstva. Ljubljana: XXVI. SSJLK, 1990.

Poezija slovenskega zdomstva 1945-1965: Razmere, temelji, usmeritve. V: *Celjski zbornik 1991* (1991). str. 157-184.

Mirko JURAK:

Dileme parabolične umetnosti: Angleška angažirana poetična drama in gledališče. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1975.

T. S. Eliot v teoriji in praksi poetične drame. Ob uprizoritvi igre "Umor v katedrali" v celjskem Slovenskem ljudskem gledališču. *Naši razgledi* (22. 10. 1971). str. 609-610.

Taras KERMAUNER:

Slovenska politična emigracija v Argentini in eksodus. *Glasnik Slovenske matice* XIV (1990). št. 1-2. str. 33-44.

Janko KOS:

Očrt literarne teorije. Ljubljana: DZS, 1994.

Slovenska lirika 1950-1980. Ljubljana: MK, 1983.

France PAPEŽ in Nikolaj JELOČNIK se pogovarjata o "Zapisih iz zdomstva".

Glas SKA XXIV (nov.-dec. 1977).

Boris PATERNU:

Obdobja in slogi v slovenski književnosti. Ljubljana: MK, 1989.

Jože POGAČNIK:

Slovenski kulturni prostor in slovenska književnost. V: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Zbornik slavistov MS 1992*. Ljubljana: ZRSSH: 1993. str. 73–85.

Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo. Trst: Zaliv, 1972.
Zgodovina slovenskega slovstva 8. Eksistencializem in strukturalizem. Maribor: Založba Obzorja, 1972.

Andrej ROT:

Ob srebrni reki. Kratka proza argentinskih Slovencev. Ljubljana: MK, 1993.

Republika duhov. Ljubljana: DZS, 1994.

Zbornik SKA 1954–1994. Ur. F. PAPEŽ, M. EILETZ, S. JEREBIČ. Buenos Aires – Celje: SKA – MD, 1994.

Zora TAVČAR:

Slovinci za danes. Zdomstvo – Emigracija. Intervju. *Mladika* (1993), str. 39–43.

Zora TAVČAR, Helga GLUŠIČ, Martin JEVNIKAR. Ur.:

Pod južnim križem. Antologija emigrantske proze 1945–1991. Celje: MD, 1992.

PESEM NA RAZLIČNIH ŠAHOVNICAH

(Poezija Milene Merlek Detela)

Milena Merlakova je ustvarjalka srednje generacije, pesnica z več kot tridesetletnim "stažem". Na Tržaškem in Goriškem jo zelo dobro poznamo, ker je stalna sodelavka Mladike. Živi na Dunaju, prisotna pa je v vseh avstrijskih koroških literarnih revijah, zlasti v slovenskih. Vztrajno pesnikovati trideset let, ne da bi človek ob tem prejel kake vidnejše nagrade v osrednji Sloveniji, je verjetno usoda prav te generacije, kateri pripada Milena Merlak: preživetje in podoživljanje vojne iz otroštva, leta odpovedi po vojni, upanje v najrazličnejše vrednote, ki se razcvetajo samo v mirnem času, spopad z zmotami svojega in tujega sveta in najrazličnejše oblike literarnega življenja. Pa je vendarle lepota pesniške besede Merlakovo privabila v krog literarne revije Naša sodobnost, ko je v Ljubljani študirala primerjalno književnost v vznemirljivem letu 1957. Za vedno je odšla Lili Novy in "na njeno mesto" sta se nekako premaknili Milena Merlak in Svetlana Makarovič. V Naši sodobnosti to ni bila silno opazna stvar, vendar je v literarnem dogajanju to lahko znak neke nove smeri ali celo nov pojav v slovenski ženski liriki. In Milena Merlakova je ubrala svojsko lirsko besedilo na pretirano pesimistično občutje. Sicer pa je bilo prav takrat na pohodu odpiranje *novih pesniških vidikov*. Mlada pesnica se je soočila z idiličnim, tudi otožnim, a naivnim pesnikovanjem ter na drugi strani z rezkim, skrajno kritičnim in celo agresivnim eksistencializmom. Sprva se je oprijela trdnega, varnega, že preizkušenega pogleda na umetnost, a to ni moglo odgovarjati na vprašanja, ki si jih mlado dekle zastavlja ob vstopu z zrelo obdobje: v najvišji svet Umetnosti (z veliko začetnico). Tradicionalizem zadostuje ljudem, ki jih je strah pred novimi pojavi ali pa jih zanima samo trajno dobro počutje, da ne rečem karierizem. Merlakova je hotela več, in imela je predhodnico Lili Novyjevo, kateri je v Sodobnosti nasledila, pa še sovrstnice, zlasti Sašo Vegrijevo in Svetlano Makarovičevo!

Leta 1957 je v Sloveniji prišlo do nevsakdanjih političnih dogodkov, so bili izraziti in vidni predvsem v književnosti, saj je bila svoboda književnega izražanja okrnjena iz neznanih vzrokov. Revija 57 je bila ukinjena s pompoznimi obredi, ki se na srečo pozneje v tako škankalozni obliki niso več velikokrat ponovili. V tistem dogajanju so Merlakovi pri Naši sodobnosti objavili naslednje pesmi: BREZ RDEČEGA SENČNIKA, MODERNI ROMEO IN JULIJA ter presunljivo PRAZNINO.

"MODERNA ROMEO IN JULIJA":

*"Prihajajo v imenu Romea,
prihajajo po vsak svojo Julijo,
prihajajo čudaški kot pustolovci,
ki si zažele živeti v enem kraju.
Čakajo v imenu Julije,
čakajo na trden korak Romea..."*

Da se je Merlakova med tolikimi znanimi mladimi in takrat manj mladimi poeti znašla, kot bi lahko rekli z metaforo, "na vrhu piramide", je pripisati izredni svežini njenega pesniškega jezika. V čem je bila takrat, leta 1958., Milena Merlak moderna? Razodevala je svojski nihilizem, zlasti pa zgodnjo deziluzijo. Verzi Milene Merlakove so še po tridesetih letih, kolikor jih je odtlej minilo, v opoziciji z umirjenimi, skoraj izumetničenimi kiticami velike večine poetinj in poetov. Njene pesmi so učinkovale laično, stvarno in odgovorno; in zato so bile zahtevnejše do bralca. Naslednje leto je Milena Merlakova v osrednji reviji prav tako kot leto prej objavila kratke in učinkovite pesmi. Pravzaprav sta bili objavljeni le dve: GORSKO JEZERO in SLOVO OD ANGLIJE. Večji delež je takrat odmerila *poetizmu*, saj je lirsko občutje začelo prevladovati nad silovito epskostjo.

"GORSKO JEZERO":

*"Na očiščenih prsih
ziblje
jutro brez meglé
ziblje
sonce za prečuto noč
ziblje
s tihimi nasmeški*

*vsak trenutek
bolj sinje
bolj toplo.
Ziblje...*

*Tesno
se pritiskajo
k njemu
ptice
žejnih peruti..."*

Merlakova je ob teh pesmih, objavljenih 1959., dogradila svoj prvenec, ki pa ni takoj izšel, kakor si je sama želela.

Pesniški zbirki je dala najprej naslov *S SONCEM SVA SI PODOBNA* pozneje *SODBA OD SPODAJ*, a je v osrednji Sloveniji nikakor niso hoteli sprejeti, zato je knjiga zagledala beli dan šele pet let pozneje v Trstu. To dejanje si je Merlakova lahko privoščila, ker se je s svojimi možem preselila na Dunaj. Svoje pesmi, tiste iz zbirke in še druge, so začeli tiskati v raznih zdomskih in zamejskih časopisih in revijah, vse od Trsta do Avstralije. Tam, kjer so se Slovenci vse do današnjih dni oglašali (in se še oglašajo) na ravni literarnega prizadevanja! Ko je *SODBA OD SPODAJ 1964.* izšla, je dosegla velik uspeh. Široki odmev pa je Milena Merlakova povzročila tudi s svojim modernističnim slogom. V emigrantskih revijah takega nevsakdanjega pesništva niso bili vajeni.

Najmanj bi tako poezijo pripisali ženski! Zato pa so imele nekatere kritike omalovažujoč pristavek. Avtorica se tradicionalistični poetiki ni približala niti pozneje, saj je bil njen pesniški izraz dograjen v hudi preizkušnji ljubljanske dobe! Takrat so bile izpostavljene hudim preizkušnjam tudi moralne moči mlade pesnice. Kljub temu, da se je v Avstriji privadila na nemščino in je še od prej delno obvladala angleščino, tema dvema jezikoma "velikih" ni žrtvovala slovenščine. Take dileme namreč niso značilne za njeno, pač pa za naslednje generacije. Da se je v morju nemškogovorečega bralstva tako pri Levu Deteli kot pri ženi Merlakovi ohranil slovenski "otok", je pripisati njuni navezanosti na dogajanje v slovenski kulturi, na globljo moralno dimenzijo, ki se je uresničila v ustvarjalnosti.

V pogovoru, ki je bil objavljen v tržaški *Mladiki*, je Merlakova zapisala:

"Velemestni Dunaj je bil najprej zelo zahtevno doživetje tujega, širnega sveta, toda kmalu sva z možem navezala številne stike s slovenskim človekom v svetu nasploh. Sledilo je tudi nadaljevanje v Ljubljani začete avantgardne literature."

Taka literarna stališča je bilo najlaže zagovarjati (izven Slovenije seveda) v tržaškem MOSTU in ZALIVU, kakor tudi v preko-oceanskem argentinskem MEDDOBJU. Te revije so vzpodbudno sprejemale nove impulze. Merlakova je v Mostu in Meddobju sodelovala sporadično, v MLADIKI pa vseskozi do danes.

"OTROK NA KONCU SVETA":

*"Ne, ne moram na konec svetá,
tam lahkó luna pade z neba,
tam je vroče, bojim se iti tja.*

*Ne, na konec sveta ne grem,
tam so hude bolezni domá;
kuga, prehlad in leden hlad."*

Merlakova želi predočiti lepoto, kakršno pozna in v katero veruje, zato podoživlja otrokovo stisko, kot bi podoživljala instinktivno umikanje hudemu...

*"Rad bi šel v planetarij, ko bo noč;
tam bi videl Jupitra skozi teleskop,
Marsov satelit, Saturnov ognjeni obroč..."*

Vse zvezde na nebu bi videl rad..."

Kakor otroci so tudi starši žalostni, če čutijo v življenju negotovost. Ko zremo v nepregledna obzorja, ko začutimo bogastvo spoznanj, se moramo omejevati, ukinjati in poslavljeti, nismo srečni. Vsako slovo je grenko. Zato otrok, in z njim tudi mati, noče na konec sveta. Toda obadva potujeta v neznano.

Odhajanje v neznano je tudi slovenskim pesnicam in pesnikom v tujini zelo znana stvar. Merlakova je soočena s svojo usodo in nanjo pripravljena. V nekem pogovoru, ki je bil objavljen v MLADIKI, se pesnica primerja z LOKOM, KI JE RAZPET MED DVEMA SKRAJNOSTIMA. To pomeni, da se mora nenehno

soočati z nasprotji, odločati, ocenjevati svoja dejanja in tvegati, včasih kar nenadoma - svoje bistvo...

"POZABLJENJE":

*"Tebe bi rada pozabila,
ne bi te mogla pozabiti...
Dolgo te nisem pozabila,
zdaj se te ne spomnim več.
Le kako sem te mogla pozabiti?"*

Sredi tujega mesta se človek na lepem spomni na nekaj, kar bi moralo biti ohranjeno v spominu, toda življenje beži in spomini, ki se kopičijo na spomine, izrinjajo bežnosti! Vse je minljivo in samo to je resnično...

"Si tudi ti na to pozabil?"

*Jaz sem pozabila...
Pozabljam...
Pozabila bom na vse...
Tudi na to,
da si ti,
da sem jaz,
da smo vsi živel,
boš ti, bom jaz, bomo vsi
enkrat pozabili."*

Pred nami so nanizane bežne podobe nekega dogajanja, ki ga zaslutimo tako kot avtorica in ga občutimo prav kot ona, z obžalovanjem, ker minljivosti kot take ne moremo dojeti racionalno. Za strašnim spoznanjem, da bežno pozabljeno stvar lahko asociiramo samo s smrtjo, ker je le-ta absolutni pojem minljivosti, se odpro težavnejša vprašanja, kot je v začetku poezije nakazani dialog. Le otrok lahko reče: "Ne maram na konec svetá, ker konca sveta nikjer ni..." in ob tem misli, da je vse večno! Odrasli, razmišljujoči človek pa ve, da kljub navidezni neskončnosti minljivost obstaja in se temu spoznanju ne moremo izogniti. Merlakova skuša to absurdno tesnobo prekoračiti z vero. Še bolje se ji to posreči v pesmih ob prazniku upanja, kar je začetek Novega leta.

"VRATA V NOVO LETO":

*"Najlaže odpremo vrata, vrata prvega dne,
v praznični zasneženi novoletni dan,
za nami je prečuta noč, Silvester preplesan.*

*Za vrati se tešejo nove zibelke, stare popravljajo,
zveste in nezveste neveste se v predpustu belo
napravljajo;*

*hitro se v uradih zvrstijo poročni obredi,
počasi se ob pokopaliških zidovih pomikajo pogrebi...
Najlaže odpremo nova vrata, vrata prvega dne..."*

Novoletne pesmi so po navadi tako mučno priložnostne, da nas Merlakova s svojo transcendentalno mislijo preseneča, saj je vdahnila v poezijo pristno navdušenje, upanje in prepričljivo veselje.

Ne gre več za običajno praznovanje, ampak za prenovljeni praznik!

"ZA NOVO LETO":

*"Kako skrivnostno,
kako neslišno
prinesejo angeli
jutro Novega leta
na zemljo...
Kako plaho je upanje
v prihodnost,
ki na nas
tiho sneži..."*

Pesnica želi poudariti misel, da je prihodnost pomembna, zato ponuja voščila, čeprav nikakor ni priložnostna pesnica, ampak ugledna literatinja. Prihodnost je skrivnost in človekovo srečanje s skrivnostjo je lahko povod za enkratno praznično vzdušje.

"NOVOLETNI PAKET":

*"Novoletni dnevi so kot neodprti paketi,
katerih vsebine še ne poznamo,
a smo zelo radovedni..."*

*Odvijamo enega za drugim dan za dnem
na mizi od preteklega leta:
kaj nas čaka v teh zavitkih,
kaj se nam tristokrat obeta?*

*Boj za mir smo podedovali,
Silvester ni zbrisal raket s svetá.
Tudi paket brezposelnosti pred nami
bo kdo odprl s tresočimi rokami..."*

Med objavljajem pesmi v najrazličnejših slovenskih glasilih po svetu in v osrednji Sloveniji, zlasti v Dialogih, je Merlakova kljub nezavidljivemu literarnemu položaju izdala več pesniških zbirk. Naj omenimo nekaj naslovov: BESEDA BREZ BESEDE; ZIMZELENE LUČI in KAJ JE POVEDALA NOČ.

(Leta 1997 je pri celovski Mohorjevi založbi izšel še širši izbor pod naslovom SVET SVITANJA). Proza MILENE MERLAK DETELOVE je izšla v knjigi SKRIVNOST DREVESA. In prav ob tej, poetično napisani knjigi o gozdu, so nekateri podvomili, ali je avtoričina ustvarjalnost dovolj močna! SKRIVNOST DREVESA je namreč zbirka pesmi v prozi, umetnina skratka, ki jo nekateri navidez načitani kritiki težko sprejmejo, ker niso verjetno niti brali Kosovelovih poetičnih proz. Merlakova nikogar ne posnema, pač pa je s tovrstnimi literarnimi prijemi začela novo poglavje z ekološko motiviko.

"Vsako drevo, vsak gozd šumi v tvojem glasu ali v glasu potujočega pevca, kot bi govorila množica..." (IZ SKRIVNOSTI DREVESA)

Prehod od družbeno-kritične, avantgardno stilistične pozicije v takorekoč "novo ideologijo" kaže na spraševanje vesti že povsem zrele pesnice. Redkokatera osebnost v slovenski literaturi je napravila tako dolgo pot in je svojo že ustaljeno pesniško slavo izpostavila za nove ideale. Mar so zares vedno isti ljudje, ki se postavljajo v bran vrednotam? Mar ni nobenega novega vala, ki bi videl smisel v zoperstavljanju, ko gre za obrambo človekovega areala? Dejansko je varstvo okolja postalo temeljni motiv okoli leta 1980. Tako za Mileno Merlak in njenega moža, ki je priznan pisatelj. V koledarju Mohorjeve družbe iz Celovca sta prikazala nekakšen manifest v obrambo zelenih površin.

Milena Merlak - Detela:

*"Zaveš se,
da si človek,
človek, ki ne živi samo od kruha.
Minljiv si, s podarjeno večnostjo v svoji duši,
vedno znova si mučen, a z božjo ljubeznijo spet pozdravljen,
kolikokrat si poražen, a z Jezusovim vstajanjem spet zmagovit.*

(Pričujoči v tisku
še ne objavljeni esej je tržaška pesnica in pisateljica Irena Žerjal
pripravila za oddajo v slovenskem tržaškem radiu "TRST A"
v letu 1988.)

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

Z veseljem prebiram pisma, ki jih prinaša Glas SKA in jih p. Vladimir Kos z Japonskega pošilja »Dragemu Medu«, in sicer zato, ker so napisana v tako dobrototnem tonu. V številki 45, 1998, 3-4 omenjenega glasila je svoji recenziji dal naslov *Naj vsaj jaz napišem opombe (k Medu XXXI, 1998, 1-2)*. V njej je pokazal, kako temeljito prebere *Meddobje*, s svojimi razmišljanji pa dokaže, kako široka je njegova razgledanost na celotnem humanističnem področju.

V recenziji se je dotaknil tudi mojega predavanja in postavil nekaj vprašanj. Brez vsake polemike bom skušal na njegova vprašanja na kratko odgovoriti. Ti odgovori bodo hkrati dopolnilo k omenjenemu predavanju, bralci *Meddobja* pa bodo lahko dopolnili svoj pogled na glasbo 16. stoletja. Prav dobro se zavedam in uredniške izkušnje mi to potrjujejo, da so večkrat pojmi in dogodki piscu povsem jasni, ne zna jih pa tako jasno napisati, da bi si neposvečeni bralec ustvaril pravilno mnenje oziroma pisanje v polnosti dojel. Čeprav nimam navade, da bi razpravljaj po revijah, bom to pot naredil izjemo. K temu pisanju me je predvsem nagnil zadnji stavek p. Kosa: »Morda pa bo g. Škulj pobrskal po svojih arhivih in v enim izmed prihodnjih Medov izpolnil vrzel...«

Odgovore na vprašanja sem zasnoval tako, da bom najprej navedel posamezne stavke oziroma vprašanja p. Kosa, nato pa nanje skušal odgovoriti. Pa pojdimo po vrsti.

»Edo Škulj objavlja predavanje *Iacobus Gallus, evropski glasbenik 16. stoletja* - predaval je bil v italijanščini v Italiji l. 1991, prevedla ga je lepo tekoče Angela Tomanič. G. Škulju se pozna, da je glasbeni izvedenec in da glasbo ljubi. Tako prisrčno je predstavil Gallusa, da me kar mika, da bi mu prisluhnil na kakšnem CD...Imam pa nekaj vprašanj.«

Da naj bi bil »glasbeni izvedenec«, to ni nič posebnega, saj se vse življenje ukvarjam z glasbo; zelo sem pa bil vesel nje-

govega mnenja, ki me je resnično razveselilo, da namreč »glasbo ljubi«. Hvala, p. Kos! Tega mi ni še nihče povedal. Zdi se mi, da je res. Glasba mi pomeni mnogo več, kot pa samo študijski predmet glasboslovca. Malo za hec malo za res večkrat ponavljam, da pod soncem ni nič lepšega, kot je glasba. In to zato, ker je umetnost, še več: najbolj duhovna vseh umetnosti, ker je netvarna.

Ker je p. Kosa zamikalo, da bi prisluhnil Gallusu na kakšnem CD, in ker sem si predstavljal, da bi ga na Japonskem težko dobil, sem mu nemudoma, kakor hitro sem dobil *Glas*, poslal zgoščenko, na kateri Ljubljanski madrigalisti pojejo Gallusove madrigale. Že 4. februarja 1998 mi je poslal razglednico, na kateri začne: »Iskren Boglonaj za madrigalski CD, s katerim ste me tako ljubeznivo presenetili.«

Zdaj pa preidimo na njegova vprašanja, ki sem jih zaradi večje jasnosti oštevilčil.

PROTIREFORMACIJA ALI KATOLIŠKA OBNOVA?

[1] »'Protireformacijo' imenuje 'ponesrečen izraz', a nikjer ne utemelji svoje kritike. Ali pozna kakšen boljši, manj ponesrečen izraz? Zanima me.«

Maja in junija 1992 je bil v Ljubljani, Gorici, Celovcu in Gradcu mednarodni simpozij z naslovom *Katoliška obnova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564-1628*. Slovenska predavanja so še istega leta izšla v *Bogoslovnem vestniku*, vsa predavanja pa v posebnem večjezičnem zborniku leta 1994. Bolj kot iz predavanj samih se je iz razprav in zasebnih pogovorov izluščila misel, da je bolj primeren izraz katoliška obnova kot pa protireformacija. Zdi se mi je, da je bilo vse prizadevanje katoliške Cerkve od Tridentinskega koncila naprej v tem, da bi se prenovilo notranje življenje Cerkve; šele drugotnega pomena je boj proti reformaciji. Danes nam je bolj kot pred 50-imi leti jasno, da je boj za (!) nekaj, neprimerno bolj prikupen, kot pa boj proti (!) nečemu. Sicer pa je utemeljitev moje kritike v celotnem stavku, iz katerega je izraz iztrgan: »V drugi polovici [16.] stoletja naletimo na katoliško obnovo kot versko gibanje in protireformacijo (ponesrečen izraz), ki ima izrazito politični značaj.«

To razlikovanje precej jasno utemeljuje Metod Benedik v poglavju *Protireformacija in katoliška prenova v knjigi Zgodovina*

Cerkve na Slovenskem (Celje 1991). Naj bo dovoljen nekoliko daljši navedek: »Zgodovinarji dobro stoletje nazaj so protireformacijo razumeli predvsem kot rekatolizacijo protestantskih področij, v posameznih primerih tudi s pomočjo sile [...] Preko nemških zgodovinarjev se je izraz protireformacija prenesel tudi v druge dežele, vendar ga je katoliško zgodovinarstvo v precejšnji meri odklanjalo, ker je preveč enostransko poudarjal reakcijo na versko ločitev, premočno pa ga je tudi označevalo pretirano poudarjanje uporabe sile v verskih zadevah. Mnogim vplivnim zgodovinarjem se je zdelo primernejše, če uporabljajo izraz katoliška restavracija; v tem primeru pa preveč na obrobju ostane vzročna povezava novega obdobja s srednjim vekom kot tudi prenovitveni element Tridentinskega koncila. Glede na reformna prizadevanja, ki so predvsem v Španiji in Italiji žela že tudi opazne sadove, so ponekod uporabljali izraz kakotliška reformacija. Zdi se, da dogajanja tedanjega časa najširše zajema pojem katoliška prenova« (str. 113).

GIOVANNI PIERLUIGI DI SANTE ALI DA PALESTRINA?

[2] »Palestrina je nekaterih velikih enciklopedijah imenovan s polnim imenom Giovanni Pierluigi da Palestrina. Str. 106 ga navaja kot Giovanni Pierluigi di Sante. Kaj bo bolj pravilno?« Kaj je bolj pravilno, ne vem; vsekakor je pravilno oboje. Razlika je med »da« in »di«. Prva beseda je krajevno določilo, drugo pa družinsko. Skladatelju ne bi storili nobene sile, če bi združili: Giovanni Pierluigi di Sante da Palestrina. Ko se je leta 1525 (?) Giovanni rodil v Palestrini, mu je oče Sante kot priimek dodal ime starega očeta Pierluigi. Zato ga navadno poznamo Giovanni Pierluigi da Palestrina. Josip Mantuani je razpravi, ki je izšla v *Cerkvenem glasbeniku* ob 400-letnici skladatel-vega rojstva, dal naslov *Janez Pierluigi iz Palestrine*. Palestrina je staro rimsko mesto Praeneste, ki leži približno 40 km jugovzhodno iz Rima. Zato se še danes cesta, ki pelje v tisto smer, imenuje Via Prenestina. Skladatelj sam je v svojih uvodih večkrat uporabljal latinsko obliko: Ioannes Petrus Aloysius Praenestinus.

ALI GERMANIK ALI GERMANIK?

[3] »Na str. 108 je govor o »germaniku« z malo začetnico; ali je mišljen Collegio Germanico-Ungarico, na kratko Germanik z veliko začetnico?«

Vsekakor gre za »lapsus calami« oziroma posodobljeno »lapsus machinae electronicae«. Ker sem sam poslal disketo s predavanjem na uredništvo *Meddobja*, se niti ne morem izgovarjati in sklicevati na tiskarski škrat. Sicer je pa treba tega še vedno resno upoštevati, kajti še kar naprej počenja svoje vragolije, tudi v »machina electronica«. Dokaz zato je v prvem stavku p. Kosa, kjer je natisnjeno, da je bilo predavanje v »italiji«. Na isti strani je urednik *Glasa* p. Kosu pojasnil, da v prejšnjem sestavku ni šlo za »psihistre«, ampak za »psihiatre«. Na tipkovnici je s poleg a, zato večkrat pride do zatipkanja; podobno je med i in o ali med r in t ipd.

Najbolj smešno je to, da sem napisal germanik in ne Germanik, ko se pa stalno borim, da se ustanove pišejo z veliko začetnico. Kot urednik raznih zbornikov imam še največ težav z Ljubljansko nadškofijo, kot da ne bi bila dovolj častitljiva in ugledna ustanova. Zgodovinarje verjetno moti končnica -ski. Če bi obrnili in napisali Nadškofija ljubljanska, bi bilo morda bolj jasno?

Sicer pa p. Kosa popolnoma razumem, da ga je kot nekdanjega Germanikarja zbudila beseda germanik z malo začetnico, kot mene kot nekdanjega Slovenikarja zbode, če vidim napisano slovenik.

V *Pregledu cerkvene glasbe* (Ljubljana 1993) sem zapisal, da je Tomás Luis de Victoria ali poitalijanjeno Tommaso Lodovico da (!) Vittoria iz rojstne Španije prišel v »Rim, kjer je bil jezuitski gojenec v nemškem zavodu - Germaniku. Tu se je srečal s Palestrino, ki je poučeval v sosednjem rimskem zavodu. Za njim je prevzel glasbenim pouk v rimskem, hkrati pa tudi v nemškem zavodu« (str. 19). Germanik sem takrat zapisal z veliko začetnico, verjetno bi pa moral napisati tudi Nemški zavod in Rimski zavod.

KDAJ JE GALLUS UMRL?

[4] »Na str. 109 je zapisano, da je Gallus umrl 18. julija; in da je latinski nagrobni napis napačen, ker pravi ... IIII post idus iulii. Toda v klasični latinščini se »idus« nanaša na 15. marec, maj, julij in oktober; rimska številka (IIII) in beseda »post« za njo pomeni, da je treba dodati 15. juliju štiri dni, se pravi - začevši s 15. julijem -, da pridemo do 18. julija. Zakaj meni g. Škulj, da bi izraz »die XIV kalendas augusti«

pravilno označil 18. julij? In da bi, če že rabimo »idus iulii«, bolje postavili besedo »post« (po naše: po) v oklepaj! Brez besede »post« bi - vsaj v srednjeveški latinščini - ne mogli izreči datuma 18. julij.«

Ko je leta 1591 Iacobus Gallus v Pragi umrl, so njegovi prijatelji dali natisniti osmrtnico, katere edini izvod hranijo v Dablaczovi zbirki žalostink v knjižnici premonstratskega samostana na Strahovu v Pragi. Osmrtnica je natisnjena v *Gallusovih predgovorih* (Ljubljana 1991, 109). Naslov osmrtnice se glasi: IN TVMVLVM IACOBI HANDELIJ CARNIOLI INSIGNIS MUSICAE PRACTICAE ARTIFICIS QVI PRAGAE IIII IDVS IVLII PIE IN CHRISTO OBDORMIVIT ANNO M.D.X.C.I. Očitno je prišlo do napake, ker »IIII idus iulii« v klasičnem rimskem koledarju pomeni 12. julij, iz naslednjih pesnitev na isti osmrtnici kakor tudi iz zapuščinske razprave pa zvemo, da je skladatelj umrl 18. julija. Ta dan se po klasičnem rimskem koledarju označi kot »XIV. kalendas augusti«, kar bi pomenilo: 14. dan pred 1. avgustom. Ker ima julij 31 dni in se je prvi dan štel, pridemo tako točno do 18. julija. Kot vemo, da so bile kalende 1. dan v mesecu, tudi vemo, da so bile ide 15. dan meseca. Ker se oba zunanja dneva štejeta, pomeni »IIII idus iulii« torej 12. julij. Da pa moremo brez večjih posegov v besedilo priti do 18. julija, lahko vnesemo besedo »post«, kar sicer v klasičnem rimskem koledarju ne obstaja, vendar v neki »kuharski« latinščini lahko pridemo do 18. julija: »IIII post idus iulii.« Zato sem napis na osmrtnici nekoliko potvoril in dodal »post« v oklepaju: »...QVI PRAGAE IIII (POST) IDVS IVLII PIE IN CHRISTO... «

Sicer je pa vse to že iz besedila predavanja razvidno: »Žal je tu napaka. Gallusovi prijatelji so sicer pripadali praškim klasičnim krogom, niso pa poznali rimskega koledarja. Gallus je umrl 18. julija 1591, kar bi bilo 'die XIV kalendas augusti'. V osmrtnici pa piše 'IIII idus iulii', kar bi bilo 12. julija. Da bo vse prav, postavimo besedico 'post' v oklepaj in tako dobimo 18. julij, kar ne ustreza klasični, ampak le pogovorni latinščini.«

CILJ POSVEČUJE SREDSTVA

[5] »Na str. 115 g. predavatelj meni, da morda 'v glasbi smemo uporabiti pravilo, da cilj posvečuje sredstva.' Ta stavek se lepo sliši in bere, a ni na pravem mestu. Kadar gre za etična

dejanja kot sredstva za doseg cilja, teh cilj ne more posvečevati, se pravi napraviti etično dobre, če so v svoji naravi zla dejanja. Toda tukaj v glasbi gre za izbiro glasbenih pravil - več ali manj zavestno formuliranih -, ki se jih glasbenik lahko drži ali pa ne, kakor pač čuti, da v skladu z njimi ali pa brez njih ustvarja nekaj glasbeno lepega, ustvari svoj glasbeni cilj. Zamisel tega glasbenega cilja odloča izbiro glasbenih sredstev. Tukaj ni vprašanje: ali so ta glasbena sredstva dobra ali zla? Tukaj je vprašanje: ali so ta glasbena sredstva izvirnoizvirno ustvarjalnega značaja ali ne? Ta izbira glasbenih sredstev odloča med enim in drugim skladateljem, med eno in drugo skladbo istega skladatelja.«

To se zgodi človeku, ki hoče nekoliko poduhovičiti. Zato je p. Kos zadeto pripisal, da »se ta stavek lepo sliši in bere«. Morda bi moral sam pripisati *mutatis mutandis*. Hotel sem povedati, da geslo »Cilj posvečuje sredstva« lahko v prenesenem pomenu naobrtno na glasbeno področje. Vsekakor zunaj vsake etične ravni. Iz moralne teologije še vedno vemo, da raba gornjega gesla ni nikoli dovoljena. Hotel sem poudariti, da vsak skladatelj se zavestno odloča, kakšna sredstva bo v skladbi uporabil, da bo le-ta tako zvenela, kot si jo je zamislil.

Ravno v primerjanju Gallusa s Palestrino sem hotel nakazati, kako se Palestrina drži kontrapunktičnih pravil, Gallus jih pa zavestno krši. Poglejmo samo dva primera: nedovoljeni intervali in prečja. V 16. stoletju so bili dovoljeni naslednji melodični intervali: sekunda, terca, kvarta, kvinta in oktava v obe smeri: navzgor in navzdol; od sekst samo mala, in sicer samo navzgor; septima in nona sta bili vedno prepovedani, kakor tudi zvečani in zmanjšani intervali, npr. zvečana kvarta ali zmanjšana kvinta. Gallus pa zavestno uporablja npr. zvečano sekundo b-cis v motetu *Pater noster* pri besedah: »Panem nostrum.« Uho dobro sliši zvečano sekundo, ker je v naravni lestvici nad poltonom vedno velika terca in nikoli mala, če bi namreč hoteli zvečano sekundo razložiti kot malo terco. Podobno je z zmanjšano kvarto, ki je ne moremo imeti za veliko terco, npr. fis-b. Drug primer je tritonus, slavni »diabolus in musica«, ki pa po zadnjih muzikoloških dognanjih le ni bil tako velik hudič, kot se je glasbenikom do pred kratkim zdel, pa naj bo to kot zvečana kvarta f-h ali kot zmanjšana kvinta h-f. Pri prepisovanju iz renesančne notacije je praviloma treba »popraviti« ali h v b ali f v fis. So pa primeri, ko ima vsaka nota svoj predznak. To pomeni, da je skladatelj zavestno hotel

tak interval. V božičnem motetu *Mirabile mysterium* je več primerov teh »čudovitih skrivnosti«. Podobno je s prečji, ki so za Gallusa tako značilni in so bili tudi strogo prepovedani. Značilen je npr. prehod iz akorda F-dur v akord D-dur. Pri tem nujno nastane prečje f-fis. To je pa ravno tista barvitost, ki je tako značilna za Gallusa. Drugi akord kar zažari. To pomeni, da skladatelj zavestno prelomi kontrapunktično pravilo, da doseže svoj cilj. V teh primerih je uho najvišji sodnik. Naj končam s stavkom, ki nam ga je na Pontificio instituto di Musica sacra povedal profesor kompozicije in se ga večkrat spominjam: »Vsak akord je dovoljen pod pogojem, da je v dobrem odnosu s prejšnjim in z naslednjim.«

TRIDENTINSKI KONCIL IN CERKVENA GLASBA

[6] »Na str. 116 je silno zanimiva novica, da so na Tridentinskem cerkvenem zboru prepevali 'preces speciales' 'ob vsakem zborovanju'. Škoda, da ni navedenih nobenih virov za to novico, ki utemeljuje polifono glasbo v Katoliški cerkvi. Morda pa bo g. Škulj pobrskal po svojih arhivih in v enim izmed prihodnjih Medov izpolnil vrzel...«

Odgovor je pravzaprav v naslednjem stavku: »Otto Ursprung je prepričan, da so se ob teh *Preces speciales* koncilski očetje odločili, da ne bodo pregnali polifone glasbe iz cerkve.« Otto Ursprung (1879-1960) je bil imeniten nemški muzikolog, ki je izdal vse skladbe Jakoba de Kerla in tudi njegov življenjepis. Gornja trditev je v njegovi obsežni knjigi *Die katholische Kirchenmusik*, ki je izšla v zbirki *Handbuch der Musikwissenschaft* (Potsdam 1931).

Sicer se pa v zgodovini cerkvene glasbe večkrat povezuje Palestrino s Tridentinskim koncilom. Med Palestrinovimi mašami je najbolj znana tista, ki jo je posvetil nasledniku Julija III. papežu Marcelu, ki je vladal le tri tedne. Nekateri povezujejo nastanek te maše s Tridentinskim koncilom, drugi pa s papežem Pijem IV. Njegov ceremonier je takole zapisal: »Po bogoslužju na veliki petek (leta 1555) je papež pokazal, da ima v mislih tudi prenovo cerkvene glasbe. Poklical je pevce kapele k sebi in jim ukazal, naj v prihodnje pazijo, da glasba namenjena dnevu žalosti ne bo vesela, hrupnega značaja. Zahteval je tudi, naj speve podajo tako, da bo besedilo razumljivo.« Palestrina naj bi nato skomponiral *Missio Papae Marcelli*, ki je najbolj silabična

in nabolj homofona vseh njegovih maš in s katero naj bi prepričal papeža oziroma koncilске očete v Tridentu, da je tudi tedanja moderna glasba primerna za bogoslužje. S tem naj bi postal rešitelj cerkvene glasbe.

Zdi se, da je to le pobožna legenda. Razen podatka, da je maša nastala leta 1562/63, nimamo nobenega potrdila, da bi bila na koncilu v Tridentu sploh kdaj izvedena. Na drugi strani pa vemo, da so na koncilu izvajali *Preces speciales* Jacoba de Kerle. V uvodu izdaje motetov iz leta 1585 je skladatelj ponosno zapisal, da so njegove *Preces speciales* izvajali dvakrat do trikrat na teden, verjetno pod vplivom njegovega gospodarja in vplivnega politika kardinala Truchsessa, augsburškega nadškofa. Jakob de Kerle, ki se je rodil leta 1531 na Flamskem in umrl leta 1591 v Pragi (istega leta in v istem mestu kot njegov soimenjak Gallus), se je učil pri Jeanu Bracquetu in morda pri Clemensu non Papa, bil je pevec v Cambraiju, kapelnik in organist v Orvietu do leta 1562, ko je stopil v službo kardinala Truchsessa v Rimu, kateremu je sledil kot vodja kardinalove zasebne kapele na njegovih potovanjih v Trident, v Barcelono in končno v Dillingen. Od leta 1582 je bil na avstrijskem dvoru, najprej na Dunaju, nato pa v Pragi, kjer je ostal do smrti. Jakob de Kerle je uglasbil *Preces speciales* za srečni uspeh koncila, ki jih je med letoma 1551 in 1562 sestavil španski dominikanec Pedro de Soto, profesor teologije v Dillingenu. Prošnje odsevajo vso težo političnega in verskega ozračja koncilskega obdobja, s teološkimi namigovanji in polemično ostrino

P. Kos! Upam, da sem na dana vprašanja kolikor toliko zadovoljivo odgovoril. Če bo potrebno še kakšno pojasnilo, se bova pa po zasebni pošti zmenila. Pa še enkrat lepa hvala za tisti »glasbo ljubi«.

RUDA JURČEC - ADU ZOBRU (III)

(jan. 51 - 17. avg. 51)

Buenos Aires, dne 1. jan. 1951.

Dragi Ado,

hvala lepa za Tvoje čestitke; mislim, da si prejel tudi najine.

Novic je precej, pa ne vem, ali Te tako zanimajo, da se spleča. Bojan⁽¹⁾ odpotuje sredi meseca v USA, ženo pa pusti še tukaj. Imam vtis, da gre najprej tje kot turist in da si bo vzel le počitnice, pogledal, kako je in se nato odločil. Toda to je le moj vtis. Njegova žena ostane tu še naprej v službi. Tugovala pa bo lahko skupno s Tugomerjem.⁽²⁾

Velik špetir med liberalci in sicer sta se silovito sporekla dr. Zorec in Tugomer Prekoršek. Hrujila sta se baje kar v kavarni v Floridi in moralo je biti nekaj hujšega, da se nista mogla obvladati. Liberalci se samo vprašujejo, od kod sredstva Tugomerju: dejansko službe nima, potuje pa mnogo in to celo z letali.

Začelo se je govoriti, da mislijo liberalci na tiskan politični list. Najprej bi izhajal v Trstu, nato bi pa ga prenesli v USA, kjer bi ga najbrž Bojan vodil; računajo tudi na sodelovanje Hrvatov, ki niso mačkovci, pa tudi niso pristaši londonskega odbora. Čudi me, da načenjajo sedaj posebno fronto s Hrvati, ko je Miha najbrž zelo povezan z Mačkom. Seveda se zdi našim liberalcem Mačkovo stališče premalo jugoslovenarsko in zato bodo šli sedaj malo na oglede med prve južne brate, zato da se potem čimprej znajdejo v pravem objemu onih drugih južnih, ki so jim vedno najbolj v mislih. Ako mislijo iti tako naprej, ne vem, kako se bodo mogli dolgo še držati v Nar. odboru, kjer bi po moje rabil Miha še dolgo časa soglasnost vseh partnerjev.

Dobro se imej in lepe pozdrave.

Ruda

OPOMBE: 1. Bojan Ribnikar

2. Tugomer Prekoršek

Buenos Aires, dne 27. jan. 1951.

Dragi Ado,

hvala za Tvoje pismo; dolgo si čakal na odgovor, toda je že bilo tako, da ta teden ni bilo toliko časa.

Ali si koledar že kaj prebiral; pisanje Abus Abuja⁽¹⁾ je tukaj vzbudilo veliko hude krvi, ker jih je nekaj le preveč jasno krcal.

Bojan odhaja resnično sedaj v USA in sicer sredi marca; v USA pa so jih precej povabili na nabor, toda mnogo naših je bilo odbitih kot nesposobnih. Ne vem, ali bo novačenje zadelo tudi Ribco. S komer sedaj tukaj govori, se iz liberalcev zelo norčuje in obeša na veliki zvon njih špetire; tako je on tisti, ki pravi, da sta se sedaj skregala še Žitnik in Zorec. Ne razumem, zakaj mu je toliko na tem, da bi za seboj pustil vtis, da je za njim ostal "deluge"⁽²⁾ ali po domače d... . Tugomer pa se kar ne more otresti svoje potovalne torbe. Pred kratkim je bil v Bahii Blanci in Necochei in baje tudi v Comodoro Rivadavia. Seveda so ljudje neizmerno radovedni, kako more ta samo rajžati in nič delati. Pa sem zadnjič omenil, da ni izključeno, da je trgovski potnik z ženskim spodnjim perilom, pa so mi rekli, da tukaj v tej deželi ženske spodnjega perila sploh nimajo, zlasti sedaj v poletju ne. Oni že vedo, jaz ne.

V Milanovi družini pa je velik krah - hčerka se je s poročnega potovanja vrnila in takoj odšla nazaj v domačo hišo rekoč, da k možu več ne mara. Baje ji je očka dal na potovanje ček za 30.000 dolarjev, pa ga med potovanjem ni dala možu vnovčiti in tako ga je prinesla domov, pa tudi samo sebe.

To pa najbrž veste: princ Pavle se je ločil in se poročil s filmsko divo Merle Oberon, katere četrti mož bo. Peter pa je tudi na tem, da se loči. Tudi znak, kako visoko kotiramo.

Nekaj sem Ti natolkel, nekaj takih, ki bi Te mogle zanimati.

Lepe pozdrave Tebi in tudi Vilku, ki verjetno še deli s Teboj tisto svojo polovico hiše.

Ruda

OPOMBE: 1. Simon Preprost (Zorko Simčič): Obisk pri Abu-Sabu (Koledar Svob. Slovenije 1951)
2. Vesoljni potop (fr.)

Buenos Aires, dne 1. marca 51.

Dragi Ado,

že dolgo Ti dolgujem odgovor, pa pričakujem, da boš prišel Ti kmalu sem na počitnice.

Med tem sem Te še skušal zašiti nekje drugje: poslal sem Ti prvo številko revije "Vrednote"; ne vem, kako si razpoložen do takih stvari, toda storil sem kar na svojo roko, češ da bosta oba skupaj z Vilkom to lahko prenesla: Ti Vilkov koledar, on pa Tvojo revijo. Ako Ti za druge številke ne bi bilo, pa saj lahko odpoveš. Prva številka mora iti pač na več strani po ev. naročnike.

Moja žena se je pred dvema dnevoma vrnila iz Gallarete, kjer je bila 14 dni pri sestri. Sam sem pa dopust odložil za pozneje. Nič še ne vem, kam bom kaj šel. Sedaj imam samo prijetno zavest, da imam še dopust v žepu.

Novic je bolj malo: ali že najbrž veš, da bo msgr. Gabrovšek najbrž podlegel raku. Zdravniki so mu odprli telo, da bi pogledali, kaj je z njegovim želodcem. Pa so našli takega raka, da so trebuh kar zaprli in mu povedali, da ima še tri, največ štiri mesece življenja. To je bilo začetkom februarja. Povsod je velika žalost in skoraj da preplah. Bil je med najmočnejšimi v emigraciji v našem taboru in nanj so vsi trdno računali.

Pa se kmalu kaj oglasi in mi ne jemlji dolgega molka v zlo. Lepo Te pozdravlja,

Ruda

Buenos Aires, dne 26. marca 51.

Dragi Ado,

vidiš, odlašal sem in odlašal, da Ti lahko šele sedaj pišem. Rekel sem, da Ti bom gotovo čestital za praznike, tako pa vidiš, da še tudi to opravljam - po njih.

Vem, da čakaš na odgovor tudi zaradi tega, kje bi se najbolje uredil za čas dopusta. Midva pričakujeva za isti čas najina sorodnika iz Gallareta, ki imata tudi tedaj počitnice. V hiši sami nisem staknil ničesar, pač pa je bil večkrat tu Ivko

Adamič, ki pravi, da ima nekaj za Vaju. Pa mogoče ujameta še sama kaj, včasih le dovolijo tako stvar zadnje okoliščine.

Danes sva z ženo izvedela, da je umrl dr. Novačan. Bil je tukaj nad mesec dni v bolnišnici - nemški - zaradi "rane" na srcu. Pred tremi tedni sem ga obiskal v bolnišnici in je že tedaj rekel zdravnik, da lahko čez nekaj dni zapusti spital in si nabavi karto spalnega voza za Misiones. Toda izgleda, da je ostal dalj časa tam, ker sedaj pravijo, da je nazadnje proti volji zdravnika "ušel" iz spitala ter se odpeljal, da bi bil za praznike tam v Misiones. Pa je prišel v Posadas, zadnjo postajo, in tam podlegel kapi. - To so prve novice, mogoče je bilo kaj drugače; ko prideš, boš že izvedel podrobneje.

Želim Vama lepo potovanje in veliko zadovoljstva med nami. Lepo pozdravljava oba.

Ruda

Buenos Aires, dne 2. maja 1951.

Dragi Ado,

hvala lepa za Tvoje pismo; torej si še ostal dan več, na žalost Ti je bilo najbrž bolj v breme kot pa v zadovoljstvo.

Sedaj je tudi že Langus spet nazaj. Bil je tudi pri nas za slovo. Menim, da ste res vsi spet zadovoljni, da ste tam v tistem velikem miru. Res je, da mogoče jaz vrednost tega miru pretiravam, ker že dolgo nisem bil v kakem takem kraju.

Osebnostno mi je žal, da so bile okoliščine takšne, da se nisva mogla dobiti za kak daljši pogovor. Sam si prehodil navzkriž vso našo tukajšnjo kolonijo in bi mi bilo kar v uteho izvedeti Tvoje ugotovitve o njej.

V nedeljo je bil tukaj koncert "Gallusa." Bilo je veliko ljudi, nad tisoč, in dvorana razprodana. Seveda je bil umetniški uspeh bolj čuden; ženske so prišle na koncer še z dojenčki v naročju in ti so se seveda drli vzporedno s pevci na odru. Eden izmed dojenčkov bo velik glasbeni genij, ker je jokal vedno z istim glasom in "napevom" kakor je bila pesem, ki je plula nad nami. Najbrž ima otroček kaj italijanske krvi v sebi.

Lepo se imej in Tebi ter Vilku prav lepe pozdrave,

Ruda

Buenos Aires, dne 16. maja 51.

Dragi Ado,

hvala za pismo, ki sem ga pred dnevi prejel. Tudi tukaj imamo kaj čudno vreme. Včeraj zjutraj v naši ulici taka poplava, da je spet skoraj našo trgovino zalila. Kanalov tukaj ne čistijo in tako ni nič čudnega, da so take poplave. Pa imamo v ulici za oglom bomberose⁽¹⁾, pa se seveda niso nič zmenili za rastočo nevarnost.

Pred enim tednom me je Miloš⁽²⁾ nenadoma vprašal, kako si Ti kaj opravil v Bs.As. - Pri tem se je hotel nekoliko nasmeh-niti. Seveda sem hotel nadaljevati razgovor v tej smeri, da bi izvedel, v čem si ga kje kaj požgečkal. Moralo ga je nekaj informacij kar lepo pobezati, ker sem to takoj opazil iz njegovega obnašanja. Če me instinkt ne moti, bi mu najbrž Matija mogel kaj o tem poročati.

Trenutno je vse v velikem vrenju in v stadiju pregrupacije sil in pozicij. Med tem ko je bilo na eni strani nekaj dre-mavice, je bilo pa na drugi strani mnogo več dela, ki ga pa nikdo ni opazil. To presenečenje se smatra za posledico nekega "nefair" dela in mogoče celo "rovarjenja" in to seveda ne gre. Saj smo demokrati. - Tako je bilo romanje v Luján v nedeljo dokaz velikega uspeha enega dela, kajti bilo je vsega skoraj 2700 Slovencev tam, kar je več ko dostojen rekord. - Tudi polna dvorana na koncertu "Gallusa" je tudi zgovornost zase.

Od tam boš lahko še bolj mirno presodil, kaj je v vsem tem. Kadar boš kaj zanaliziral, pa kar sporoči.

Lepo Te pozdravlja,

Ruda

OPOMBE: 1. gasilci

2. Staré

Buenos Aires, dne 2. junija 1951.

Dragi Ado,

hvala za Tvoje pismo. Kaj posebnega nimam poročati, le to da je Srač⁽¹⁾ dobil hčerko in da jo je stari Zorc tako zalival, da je skorajda utonil. Veseli so bili najbolj njegovi liberalni

prijatelji, ki so lahko zraven pili. Srač pa dela kot konj in je o njem čuti samo hvalo, kar je gotovo res, kolikor ga jaz poznam. Stari Zorc pa še naprej služi sebi in Stojadinu⁽²⁾ vendar se marsikdo vprašuje, ali bo to še dolgo šlo.

Obe Ribici⁽³⁾ sta že v New Yorku in sta sporočila, da sta zadovoljna s prvimi vtisi, službo sta pa takoj dobila pri isti družbi, kjer je bil on tukaj v službi. Torej je bilo že vse urejeno pred odhodom, le povedati niso marali, da je mladi liberalce mogel tja z gloriolo politične misije. Liberalce pa tukaj sedaj izza zakulisja dirigirajo Tugomer, Mačuš in major Novak. Tako sta spenglerbaron⁽⁴⁾ in pa Zajc bolj med štafažo.

Tukaj imamo te dni kar dober mraz. Seveda je moja žena prehlajena, sam pa še ne preveč. Z doma imam pa bolj slabe novice, ker je sestri, ki so ji kom. moža ubili, starejšega sina je vzelo l. 1942 na ruskem bojišču, sedaj še zadnji sin umrl pri vojakih v Poli. Na to revo se zgrnilo toliko nesreče, kakor na drugih deset ne. In take udarce mora prenesti ena sama ženska.

Lepe pozdrave Tebi in tudi Vilku želim mnogo zadovoljstva. Prihodnji teden bom verjetno šel k Mozetiču, ker me vabi že dolgo časa in bom tako videl en del Diademe. Torej - dobro vozimo naprej.

Ruda

- OPOMBE: 1. Srečko Rus
2. Stojadinoviču
3. Vzdevek za Ribnikarja Bojana in ženo
4. Vzdevek za Rudolfa Žitnika

Dne 7. julija 1951.

Dragi Ado,

lepa hvala za Tvoje pismo. Računal sem s tem, da si najbrž bolan, ker nisi odgovoril. Res ni bolezen, toda sitnost; upam, da je roka zdaj že boljša.

Posebnih novic ne vem, le Fridolin se s polno paro odpravlja v USA. Sam misli, da bo zbežal tukajšnji klimi in drugim nevšečnostim, pa se moti, ker ne bo ušel svoji živčnosti. Misli

pa iti, kakor imam vtis, v "provincio", v mesto Cincinnati, kjer ima znanje z neko starejšo damo, ki mu tudi podpisala "afidavit."

Ribi⁽¹⁾ sta pa že v New Yorku in imata službe z mesečno plačo, on: 200 dolarjev, ona pa 180. Fridolin pravi, da je to odlično, drugi pa pravijo, da je to zelo malo in da bi danes bilo obema bolje v Bs. Airesu, kjer bi prišla oba že na kakih 2500 pesov. Njemu je kompanija ponujala še vodstvo samostojne agencije nekej višje gori na Rivadaviji in bi imel tudi stanovanje prosto... Pa to so govornice. Najbrž je on šel predvsem zaradi tega, da bo lahko sodeloval v našem "vodstvu."

Lepo Te pozdravljam oba, želim Ti pa čim več zdravja.

Ruda

OPOMBE: 1. Ribnikarja

Bs. As. dne 30. julija 1951.

Dragi Ado,

lepa hvala za Tvoje pismo. Čakal sem res že radovedno nanj, ker sem se bal, da si še s svojo roko tako "švah", da ne moreš kaj prida pisati. Toda vidim, da so težave le v poštni službi. Najbrž se je tisto pismo z dne 29.6. izgubilo, da ga ni.

Ing. Viv.⁽¹⁾ pa nisem ves čas tukaj nič videl. Le prvo noč, ko je prišel v Bs. As. je kar ob 10 zvečer telefoniral in nam sporočil razveseljive novice o Tvoji roki, češ da je bilo že vse zopet v redu. Omenili smo mu, da naj se kaj oglasi, pa ga ni bilo od nikoder. Te dni pa najbrž že spet odide v C.R. Gotovo je vse dobro odbil in bo zato manj nervozen.

Pubi pa že kar "napihuje" s svojim odhodom v USA. Sicer pravi vsem, da ne smemo nikomur nič povedati, pri tem pa zavija tako oči, kakor da hoče vsem nam zasoliti: "sram vas bodi, da ne greste v USA, jaz pa grem. "Seveda gre v Cincinnati (v Sloveniji je to Novo mesto), kjer bo "absteigal" pri neki

stari dami, ki jo je tukaj že navdušil zase, ko je moral biti njen "vodnik" po Bs. As. Ona je bila, ki mu je podpisla afidavit.

Lepo se imej in prejmi od naju lepe pozdrave.

Ruda

OPOMBE: 1. Ing. Vivoda

Bs. As. dne 17. avgusta 1951.

Dragi Ado,

kakor vidiš iz SS, imamo tu na sporedu celo vrsto prireditiv. Nekatere uspejo, druge pa propadejo (tako radijski prenos Gallusa po Radio Estado). Mnogi so začeli duhati, da je USA dolar zelo drag in bi radi kar brž odšli tje gori. Pa ne vem, kako jim bo kaj; "trámite" traja poldrugo leto in ko bo njih postopek skoz, bo ali vojska ali pa dolar v inflaciji. Jana Zakotnik, ki si ji najbolj mudi, meni, da tam gori njo komaj čakajo in da bo brž profesorca, itd. Tudi Ciril Škerjanec (tisti "diplomat" iz Radomelj) se odpravlja, le ne vem kako bo z njim, saj je zelo osumljen, da je zelo rdeč. - Sračevemu tustu pa se slabše obrača, ne vem, kako dolgo bo še direktor. Z izdelovanjem tistih patentov ne bo nič več in se bo družba razšla. Seveda leta zdaj okoli Milana⁽¹⁾ in mislijo novo družbo okoli Milanovega zeta, tistega Črnogorca. Prodajali bi pa tekstile in bi imeli toliko dela, da bi šel še Srač v družbo in pa tisti Kobi ki ima Zorčevo hčerko za ženo. - V tisto Tvojo sobo tukaj na Moldesu 1466 pa pride sedaj Miloš Stare stanovat, ker ga je Fridolin priporočil kot zanesljivo stranko svoji sedanji gospodinji. Ona je bila kar zato in je zvišala komaj za kakih 30 pesov. Tako bo Miloš tudi bližje madam, ki stanuje tudi tukaj na Cabildu.

Veseli me, da dobivaš vsaj priznanja pri svojih nadrejenih. Je tudi nekaj vredno, ker službo se spleča držati trdno. Napovedujejo, da bo 22. tm. deželni ata⁽²⁾ razglasil 40% zvišanje plač, v neki dobi pa se bojim padca konjunktura in bo začela

brezposelnost. Mislim, da to ni ravno tako nujno, toda ne vidim, kako tukajšnje inflacijo ustaviti.

Lepo Te pozdravljam in Ti želim mnogo zadovoljstva.

Ruda

- OPOMBE: 1. Stojadinoviča
2. predsednik Juan Perón

PISMA

DR. ANTONA NOVAČANA PRIJATELJU,
PESNIKU, DR. IGU GRUDNU

V literarni zapuščini dr. Iga Grudna v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (inv. št. 13/60) se je ohranilo 10 Novačanovih pisem iz leta 1944 in 2 pismi iz leta 1946, ki govorijo o takratnih razmerah v Kairu oz. Rimu. Med temi 12-imi pismi je najpomembnejše pismo datirano z 9. 6. 1944, ki je neke vrste avtorjev politični program za povojno ureditev Slovenije. Kot "zagrizen federalist" vidi njeno mesto le v okviru Jugoslavije, vendar mora biti "(Slovenija) suverena, z atributi države". Navkljub svojim bogatim diplomatskim izkušnjam v Varšavi, Braili (Romunija), Kairu, Celovcu in Bariju je njegov program izredno naiven, ker ne upošteva realnega političnega položaja v tem delu Evrope.

Literarni kritik, dr. Tine Debeljak, je v svoji pesmi, ki jo je posvetil pokojnemu pesniku Novačanu (objavljena je bila v 1. št. revije Meddobje v Buenos Airesu leta 1954 na str. 40-41) najbolj občuteno izrazil Novačanovo razklanost med realnim in sanjskim svetom:

...

Otrok in Samosilnik! (36)
Grof in svobodnjak celjski!
Cezarsko nevklonljiv tilnik
in - romar svetodeželski,

rezbar evangelijske storije.
Ob Nilu se s kraljem brati, (37)
a noče z vojsko v Rdeče morje,
roma v Rim v - lino Olmati! (*)

...

* Hiša na via Olmata, kjer je stanovalo več emigrantskih osebnosti, med njimi tudi Dr. Novačan (op. lit.)

Ohranjena pisma so zanimiva tudi za literarnega zgodovinarja, saj lahko v njih sledimo nastajanje "Petega evangelija" in drugih Novačanovih literarnih dosežkov. Ob tem se nam razkriva tudi njegovo zanimanje za sodobno slovensko književnost. V pismih iz l. 1946 že začutimo njegovo nestrinjanje s "hlapčevsko politiko" slovenskih literatov. Ta njegov upor doseže višek leta 1948, ko v Trstu objavi svojo politično satirično pesnitev "Rdeči Panteon", v kateri razkrije obnašanje 13-ih slovenskih literatov – Alojza Gradnika, Prežihovega Voranca, Miška Kranjca, Frana Albrehta, Iga Grudna, Juša Kozaka, Antona Ingoliča, Stanka Cajnkarja, Bratka Krefta, Maksa Šnuderla, Franceta Bevka, Frana Saleškega Finžgarja in Vladimirja Bartola. Prijatelja Iga Grudna, ki ga že v pismih opozarja naj se ne vdinja oblasti, označi:

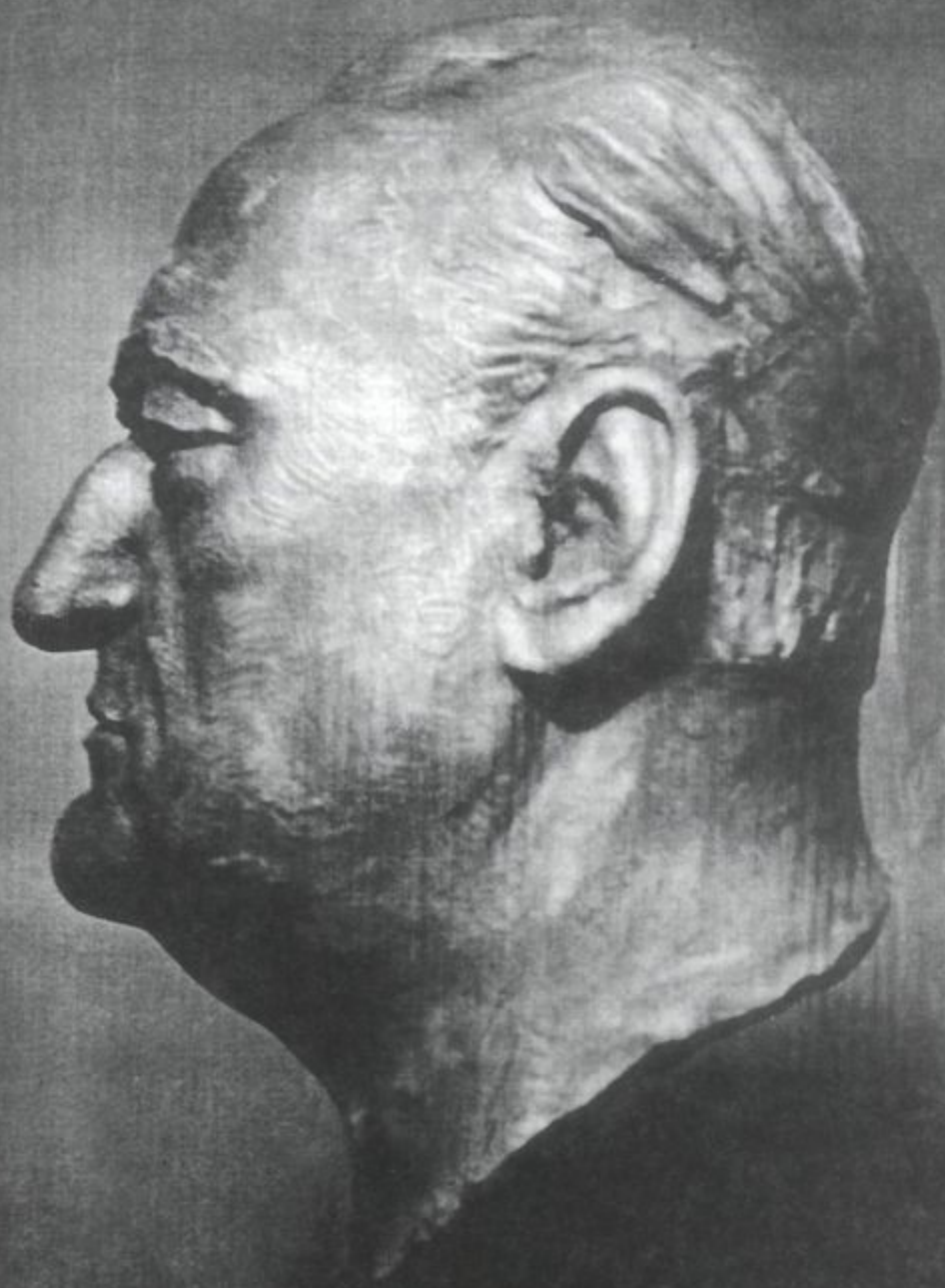
*Kdo nezamuden
jermen transmisije
v mlinu lepe poezije
kaj hitro prepelje
ali na meščansko vabo
ali za rdečo rabo,
da merico sebi namelje?*

Med 12-imi pismi so tri napisana s pisalnim strojem, ostala z roko. Avtorski popravki pri pismih kažejo na to, da jih je Novačan sproti popravljal. Ker gre za osebna pisma prijatelju, ki niso bila namenjena javni objavi, je v njih precej slovničnih napak (površna raba velikih začetnic – npr. Hitler, Nemci, ki jih piše z malo začetnico ; pogosta raba hrvatizmov – brate, osiguranje, vsejedno – kar je prav gotovo posledica njegovega nekdanjega šolanja na Hrvaškem).

1. PISMO

Kairo, 22. 3. 1944

Dragi Gruden – prejel sem tvoje pismo in ti na kratko takoj povem: Danes odhajam v bolnico na operacijo! Dokler ne opravim "z nožem", nisem za nobeno rabo. Naši ljubi Slovenci so me po uspelem begu iz Beograda (19. 6. 42) preko

Turške v Palestini najprej konfinirali, potem vrgli za "žice" kot "sumljivo" osebo. Interniran sem bil od 29.12.42 - 26.8.43. Torej točno 240 dni v evangelijskem Emavsu, kjer so zdaj francoski trapisti s sirom in vinom, marka Latrun - po kraju. Trpel sem telesno in duševno zelo - toda minilo je. Ko je pala vlada Jovanoviž⁽¹⁾ - Krek⁽²⁾ - Krnjevič⁽³⁾, je tudi meni zasijalo sonce svobode. Ali poznaš Jurčičev roman "Doktor Zober"? Pokliči njegovo vsebino v spomin. Morda že razumeš moj "Peti evangelij"! - bo 240 sonetov (če bo?!) dozdej jih je 77 do konca že objavljenih. Spomini na Emavs, spomenik trpljenju našega naroda itd. itd. - glavna ideja je pa globlje. - Torej v internaciji sem dobil "kilo" - /h/ernijo in jutri popravimo ta počen lonec! Upam, da bo vse po sreči! Potem bom že še poskrbel za tebe. Imam upanje, da te spravim iz žic sem k sebi. Potrpi! Odvisno je tudi od polit. položaja - saj veš kako drekamo in govorimo!

Če umrem? Menda ne! Drugič - po vstajenju! - več. Prsrčno te pozdravlja tvoj

Dr. Anton Novačan

2. PISMO

Kairo, 29. aprila 1944

Dragi Igo,

danes je prvi dan, jaz sem brez mrzlice in vročine. Ni bilo prijetno. Najprej operacija v bolnici. Zašili so me kakor staro vrečo, lepše, zabetonirali so spodaj stari stolp, že kravljam, vsak dan je bolje. Dajale pa so mi razne injekcije: proti osepnicam - kozam, proti pegavcu in trebušnemu lagerju, preti mi še žolta mrzlica, pravijo pa, da ne bo potrebno. Glava mi je zopet jasna, noge lahke, prva noč dobrega spanja je za mano: Sanjalo se mi je o Cankarju - prišel je k meni ves ubog, bled in tako boječe plaho s tihim glasom me je poklical! Kaj se že mrtvi grozijo nad početjem v domovini? Mene boli duša že od 6. 4. 41 - ko so začeli. Takrat sem ti po tvojem bratu iz Beograda poslal pismo še polno upanja. O izidu vojne, to je o popolnem porazu in uničenju močerada Hitlerja nisem

dvomil nikoli in ne dvomim niti v sanjah, toda žalostna resnica, da smo Slovenci do zdaj izgubili več ljudi kot velika sila v prejšnji vojni, da smo menda že prepolovljeni in da je naša materialna kultura na tleh, poropana, požgana, porušena! Jaz sem veliko trpel, a kaj je to v primeri s trpljenjem naroda, Boga prosim, da bi šla zadnja čaša mimo nas, da ne bi se bojna vihra zvalila na nas in šla čez naše ozemlje! Vsaj tega ne. Črno gledam tudi na naše zastopstvo zunaj. Rakovina, ki je razjedala in uničila Jugoslavijo, žre naprej v vrstah naše emigracije. Vse je gnilo, tako gnilo in podlo! Slovensko zastopstvo? Dr. Čok⁽⁴⁾ ga je tukaj strahovito polomil, Krek je egoist kranjski in klerikalni sebičnež, povrh vsega še strahopeten. Adamič⁽⁵⁾ je utopist, lovi dami plašč po vetru, tukaj "Bazovica" trstje v vetru in Rudolf⁽⁶⁾ vse prej kot idealist in "gospod". Mi pa trebamo zunaj velikega "gospoda" ali vsaj velikega "tovariša". Jaz ga ne vidim. Jaz sam sem razorožen, siromak, se ganiti ne morem – in zdaj razumeš? – začel sem na široko zamišljeno epopejo Petega (zapetega) ali 5. evangelija, prišlo je spontano in ker se je vsililo kot prva forma oblika soneta, tako soneti kar sami od sebe naprej. Kaj bo, še sam ne vem, toda to, kar je v meni, je tako veliko, da se grudim pod mislijo: Ali uspem in končam? Ključ do "evangelija" so verzi iz prvega dela "Tesar Jožef" namreč:

da to, kar še njegova tesla steše
bilo bi več kot Noetova barka,
želi na pot mu ljubezniva starka.
(Kdo je ta Jožef?)

Tu sem popolnoma sam. Jasno je, da v naši koloniji ni dosti razumevanja. Saj ga tudi ne iščem. Dozdaj je tiskanih 50 sonetov, tiskani po vrsti, imam jih že natiskanih tudi 40 in v zadnjem času intenzivno delam. Tudi v mrzlici. Vsak del ima 15 sonetov, zdaj tiskamo četrti del "Nazaret" – torej vidiš, da sem šele pri dečku Jezusu. Jezus je tako velik, tako mogočen pojav človeka, da je po pravici "božji sin", božanstvo, bog! Jaz sem v Palestini vse preštudiral, kar mi je prišlo na pot in pod roko, našel sem svoje zaključke. Jaz mislim, da Jezusa razumem. Cerkev ga je popolnoma skrila, kakor je sfingo bil zasipal puščavski pesek stoletja. Razumel ga je A. Rimbaud, ki mu pravi "eternel voleur de nos energies!" Večni tat naših energij! Jaz sem doumel Jezusa najglobje v Latrunu (nekaj

svetopisemski Emavs!) kjer sem zaprt v baraki preživel 240 dni. Toliko sonetov?

Pa preveč o tem. To lastno delo me drži na nogah drugače bi se menda obesil. Če izginemo kot narod, jaz to epopejo o Jezusu končati moram, da bo mala zakladnica zbranih slovenskih besed...Sicer pa tudi Jezusove materinščine ni več, on pa je še živ in vsak dan večji!

Ti si siromak brez svoje volje, to je najhujše. Zakaj vas držijo na silo tam? Da je vlada v Kairu jaz bi te z nohti izkopal sem. Toda zdaj se nihče ganiti ne more. Še naša vlada ne. In pa, Primorci brez ozira ali jugosl. državljani ali italijanski so se naši vladi pa Dr. Čoku in Rudolfu tako zamerili, da jih srbijanci dajejo z ustaši skoro v eno rešeto. Jaz sem dovolj svaril, pa vse ni nič zaleglo. Politika je težja od šaha in šahovski deski naj se ne približujejo norci. Ne vem, če se spominjaš drugega dejanja moje komedije "Janez Goligleb" (zdaj je končano tudi drugo in tretje dejanje v rokopisu tukaj v Kairu), kjer nekdo pravi: kakor norci, ki igrajo šah! Tako je bilo doma, tako je tukaj, najslabše imamo na sceni, najboljši, ki bi bili sicer dosegljivi, so pa tam s teboj v baraki. Slišim, da je neki dr. Agneletto⁽⁷⁾ zelo trezen in pameten mož. Osebnost ga ne poznam, njegov članek, odgovor Salveminiju⁽⁸⁾ pa je izvrsten. Ako ga vidiš, pozdravi ga. So baje še drugi. Sicer pa, koga mi zunaj rabimo? Potrebujemo moža suverenega, ki je že kot fizična pojava zdrav in skladnih živcev, jasne logike (kakor jo ima Stalin), pametnega in preudarnega, ki vsako stvar prespi, predvsem pa pogumnega in nesebičnega, ki se ne ustraši zlesti gor in ne ropota domačih ali tujih mlinov, ki mu je edini ideal domovina!

Zdaj pa moram končati, Dr. Ferluga⁽⁹⁾ odhaja. Vse, kar je v mojih močeh, rad storim, toda saj ne bo več dolgo. Jaz čutim in vem, da zverina crkuje in da ne bo več dolgo, ko nas ladje popeljejo proti Trstu. Potem pa?

Pozdravljam vse, tebe prisrčno tvoj

Dr. Novačan

Pošiljam ti pero!

Morda papir, če ga še danes dobim!

3. PISMO

Kairo, 15. maja 1944

Dragi Igo,

ravnokar sem prejel Tvoje vrstice po g-ej Ferlugovi in Ti stiskam roko kot bratu in Ti povem, da Te popolnoma razumem. V soboto Vas je obiskal polkovnik Stropnik, prej pa je bil pri meni in že menda imaš toliko zaželjeno "pero" sva /s/ Stropnikom⁽¹⁰⁾ rekla, da Ti on izroči svoje sklicujoč se na mene. Z menoj potrpi, vsi potrpite, jaz se nisem še popolnoma izlizal po operaciji, hodim sicer, sem pa še povezan in tudi živčno nisem najbolji. Pomisli, eno strašno leto pod gestapovsko peto v Beogradu – prej še bombardiranje v Sarajevu in Beogradu! – potem nervozno komplicirano pripravljane bega, bežanje iz Beograda preko Sofije v Carigrad, to je bilo mojstrovina sreče in mojega poguma, potem težki meseci v Jeruzalemu pod meni sovražnim režimom Krek-Krnjeviž-Jovanoviž, konfinacija v Jeruzalemu vse do dneva moje aretacije in potem 240 dni življenja v žicah, osumljen, da sem izdajalec, ah, Igo, ne veš, kako je to bolelo! Posebno, ker so mi to storili lastni slovenski ljudje, med katerimi je bil tudi polkovnik, ki se dela zdaj nedolžnega, pa mu ni verjeti. O njem ustmeno. Šelé ko je padla vlada Krekove sprege, so prišli k meni Angleži, rekli, da sem nedolžen in me izpustili. Odtaval sem kakor pijan iz Palestine, kjer sem doživel Jezusa, sem v Kairo. Zdaj ližem počasi svoje stare rane. Doma v Šmarjeti so mi nemci vzeli vse, dom in zemljo, trud in štednja moja in žene celo vrsto let, v Ljubljani je ostala moja žena v tisti hišici za Bežigradom, ki smo najemnino od nje zapravljali na pustni dan pri "Kolovratu" v Ljubljani, in ne vem nič, kaj je z mojo mlado ženo, ali je živa, ali mrtva, ne vem nič, kaj je z mojimi sestrami⁽¹¹⁾, ki so brez moje zaščite. Izgubil sem vse. Prihranke sem v Beogradu vtaknil v dolarske čeke, namazala me je neka hrvaška banda z dolarskimi čeki ca 14.000 dolarjev nominale, mislil sem, da sem bogat, ko sem prispel v Carigrad, izkazalo pa se je, da so vsi čeki falsifikati ...Tako sem obvisel gol in bos na "bližnjem vzhodu" in vsi moji načrti dela za dom na tujem so padli v vodo. Vlada Krekove sprege mi ni dala niti eksistenčni minimum, nazadnje me je zaprla, hoteli so in pričakovali, da znorim ali napravim kakšno neumnost in koga pobijem.

Da, to so hoteli, imam dokaze...Če Bog da, da se kdaj vrnemo domov, bomo pa zapisali tudi to žalostno poglavje naše gnile emigracije in se ne ustrašimo tudi najnovejšega ambasadorja... Tako vidiš, moja reč je žalostna, toda še stojim na svojih nogah in ko se izližem iz najhujšega, bom lahko več mislil na druge.

Eno je čudno: Ta vojna je obiskala vse in vsakogar, narode in poedince, je logična posledica naše bivše civilizacije in kulture na krivih potih! Saj je bilo že vse do te mere "individualno", da si je vsak vse domišljjal, nobenega poštenja ni bilo več, ni bilo vere ne v dobro in ne verovanja v resnično lepoto, ni bilo ne mistike in ne realnega gledanja na svet in vse to je videl in vedel ta blazni črni močerad hitler ter oborožen do zob z orožjem in s sistemom natančno izdelanim planil na človeštvo, da ga pokori, osvoji in nas vrže v žrelo nemškega uebermenscha za tisoč let, kakor je sanjaril. Toda, že se dani, že leži na tleh smrdljivi močerad in smrtni udarec, ki ga dobi po sedmih glavah, bo zadnji del operacije na vsem človeštvu. Ali še bomo živeli in gledali naše hribčke in doline? Še, dragi Igo, še bomo videli domovino, razbrskano mravljišče sicer in poteptano, toda naše bo! Niti Ti niti jaz, oba nisva še tako stara, da ne bi mogla pomagati.

Jaz te popolnoma razumem, da Ti je težko v žicah, lahko si misliš, kako je bilo meni tistih osem mesecev, nihče me ni obiskal, dasi so dobro vedeli, da trpim po nedolžnem, torej jaz Te razumem in Te prosim, potrpi. Dokler ne konča "kriza" v Londonu, to je, dokler ne bo rešeno vprašanje naše vlade, jaz ne morem storiti ničesar. Tudi za Tebe kot invalida ne. Pričakujemo vsak dan, dolgo več trajati ne more. Čim bo v Londonu vse gotovo, boš pa sam videl po sestavi nove vlade, kaj utegnem jaz storiti za Tebe in za Vas vse. Rad bi Te obiskal. Čakam na neko priložnost, morda nagovorim nekega ministra tukaj, da se popeljeva z njegovim avtom k vam, ker moram jaz gledati na stroške, nisem več "bogat", vsak pijasterček obračam, iz srca rad pa bom storil vse, kar bo v mojih močeh.

Berem Tvoje pesmi. Pesem "Abukir" je dobra, le nekaj Ti naj povem. Po starem horacijevskem receptu pusti pesem, da se preleži, po presledku pa jo zopet vzemi pod oči in videl boš čudeže. Slovenski jezik, to je mistika. Jaz se včasih zgrozim nad brezni slovenskega jezika, segajo v nirvano, na drugi strani

pa žuborenje potoka, ki se vali v raju pod nogami Gospoda, da ga kratkočasi, ne more biti tako sladko kakor je slovenščina. Torej, poglej, časa imaš, lastne besede preglej! Jaz pa...jaz pa bom v kratkem obhajal "stotak", stoti moj sonet in nemara ob tisti priliki pridem Tebe pogledat!

Bodi pogumen in potrpi. Do jeseni bomo vsi na potu v domovino, kakor dolga riža mravelj polezemo tje v naše stare dežele. Naš cilj pa mora biti, da bodemo vsi boljši kakor smo bili pred tem viharjem. Tudi drugim povej to, povej, da Novačan ima rad vse in vse najlepše pozdravlja in bo morda prišel kmalu tudi moj dan dejanja in poskoka, upajmo in upajte.

O naši politiki ne morem pisati, ni prav, jaz ne odobravam, zaleteli so se mnogi doma in na tujem, posebno ti sitneži na tujem, ker niso še nič trpeli, bi radi v miru igrali svoje partije šaha, ne slišijo krikov naših umirajočih doma, jaz ne koljem, te bi pa odiral...Ako v resnici ljubiš domovino in svoje, bodi ponižen in premišljuj z menoj, bodi delaven in ne len, ne bodi ošaben, če imaš od Gospoda košček kruha vsak dan...ampak ga podeli z bratom.

Pišem v uradu, moram nehati, za danes naj Te potolažijo moje besede upaj in čakaj in zdrav bodi.

Vsem Vam iskreno stiska roko

Tvoj stari

Dr. Anton Novačan

4. PISMO

4. junij 1944

Dragi Gruden,

izroči gospej Ferlugovi svojo invalidsko knjižico in vse podatke o invalidi – posebno odrezek zadnje pošiljke – kakor tudi vse osebne podatke. Mislim, da se bo dalo kaj doseči, vsak pijaster ti pride prav. Pričakujemo prihod Šubašića⁽¹²⁾ v Kairo in jaz Ti svetujem, napiši pismo z naslovom Dr. Ivan Šubašić, predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije. V pismu se sklicuj na Jožeta Vidmarja⁽¹³⁾, reci, da prosiš Šubašića za osvoboditev iz taborišča in za namestitev (eksistenčni minimum) v Kairu. Sicer Ti je tam ob morju lepše, toda pozimi bo dolgo-

časno in pusto. Tukaj v Kairu se že nekako spraviš, imaš vsaj osebno svobodo in gibanje. Za Jelačina⁽¹⁴⁾, Anjeleta in Ražma⁽¹⁵⁾ je akcija v toku. Pozdravi vse tri in vse pozdravi in vsakega, ki še slovensko govori in diha. Bog je velik, morda le še ostane nekaj jagod na slovenskem grozdeku. Za mene pa je zločinec vsak, ki ogonobi slovensko bitje ali je kriv smrti slovenskega človeka, vsejedno, levičar, desničar ali pa nemški in laški spak. – Londonska kriza, kakor vidiš, je obtičala v diplomatski akciji. Meni se zdi, da so osnove, na katere je sedel Šubašič, že pripravljene in da je upanje za sporazum upravičeno. – Jaz životarim, mislim veliko na Slovenijo, na svoje drage, ali mi imaš kaj reči o moji ženi, ki je prišla iz Beograda v Ljubljano okrog 20. julija 1942? Takrat si ti še bil v Ljubljani, ne? – Vsi tam imejte upanje, da pridete kmalu iz prekletega opleta prekletih žic in zakličete z menoj: vse bodeče žice naj hudič vzame!

Tako, nekaj besed v naglici za dragega prijatelja!

Tvoj Novačan

P. S. Ali si prejel po pošti dolgo pismo od mene?

P. S. Pismo za Šubašiča in vse izroči gospe Ferlugovi! Kaj pa moj Ražem? Kakšno frizuro ima? Še tisto kakor pokojni nadvojvoda Franc Ferdinand?

5. PISMO

Kairo, 9. junija 1944

Dragi Igo, v prilogi Ti pošiljam kopijo Tvoje prošnje na Min. Financ glede invalide. Priporoči jo nekdo, ki ima velik upliv in ker imaš pravico, upam, da bo kmalu in pozitivno rešena. Glede osvoboditve iz taborišča pa je zadeva v toku, seveda odvisna zelo od naše politične konstelacije. Naša politika je sedaj krenila pod dobre dejnim uplivom Čerčila na jasnejšo pot, jaz sem pristaš sporazuma, želim Dr. Šubašiču popolen uspeh ter sem vesel, da so moje sugestije, dokler so bili v Kairu vsi, ki so zdaj v Londonu, imele uspeh. Mislim, da dobro poznam in ocenjujem položaj. Pri Titu je velika večina, ki je morda levičarska, toda ne rdeča a tout prix, ki

hoče svobodo in gotovo ne po doseženi svobodi anarhije, kaj še le državljanske vojne. Srbi so malo hudi, pojmljivo, toda tudi Draža⁽¹⁶⁾ dobi svojo satisfakcijo v razvoju dogodkov. Pod njegovim imenom se je res grešilo, toda tudi Hrvati, mnogi, ki so sedaj na strani Tita, so grešili hujše nego Srbi...Sicer pa je v tej vojni zanimiv pojav, da se postavlja slej ko prej vsaka stvar na svoje pravo mesto in se ne da opravi s fanfaronstvom in zavijanjem ničesar. Nolens volens gre celo Stalin malo v desno...Jaz sem pa sto po sto federalist, Slovenija mora biti doma suverena z atributi države, seveda v Jugoslaviji in ker hočemo Jugoslavijo, moramo imeti tudi kralja, saj je monarhija rebus sic stantibus edino možna forma z ozirom na srbsko-hrvatske mase. V sporu srbskohrvatskem moramo biti Slovenci zelo delikatni, iskreni in pošteni, razumeti moramo oba, zato jaz ostro obsojam vsakega slovenskega politika, ki je s svojim postopanjem v zadnjih 8 mesecih slovenstvu več škodoval nego koristil s tem, da se je metal zdaj ta na hrvatsko zdaj drugi na srbsko stran. – Nemčija je na tleh, o tem ni nobenega dvoma več. Poraženo Italijo prijemajo Zavezniki z rokavicami, dokler ne zasedejo cele Italije, na mirovni konferenciji pa ne bodo mogli zatisniti očes pred fakti, da je n.pr. Badoglio⁽¹⁷⁾ brizgal najhujše strupene pline na Abesince, da je Musso⁽¹⁸⁾ zarinil nož v ledja umirajoče Francije, da so Italjani udarili na Jugoslavijo in Grčijo kakor roparji, da so v Sloveniji in Dalmaciji uničevali materialno kulturo in na tisoče naših pobili, ne, vsega tega mirovna konferenca ne bo mogla prezreti. Mi Slovenci moramo dobiti vse naše kraje do Tilmenta, moramo dobiti v suvereno last Trst, na vsak način. Ako Trsta ne dobimo, so bile vse naše žrtve zaman, mi ostanemo brez Trsta slepo črevo na pragu Evrope in nam ne preostane družega, kakor da vsi postanemo aktivni anarhisti, da pobijamo in se damo pobiti do iztrebljenja, zakaj če ne dobimo Trsta, nima življenje za nas nobenega smisla in je bolje, da izginemo s krvavim protestom na ustih nego da mirno prenesemo pljunek Zaveznikov na našo prelito kri, na naše žrtve, na vse to današnje apokaliptično gorje in trpljenje...Jaz trdno upam, da se v bodoče ne bodo dali Zavezniki zavarati od grofa Sforze⁽¹⁹⁾ (tega se zelo bojim!) in da na bodoči mirovni konferenci ne bodo potrdili znane šale o Italiji, ki je kakor dunajski zrezek kateri "bolj ga biješ – širji je"! Sicer pa imajo Angleži ves interes, da nam Slovencem pomagajo do Trsta, kajti izmed vseh

Slovanov smo gotovo mi Slovenci najbolj iskreni anglofilo in čim močnejši in uplivnejši bomo Slovenci v novi Jugoslaviji, tem bolje za Angleže, ker utegne pod uplivom anglofilskih Slovencev igrati Jugoslavija zelo važno ulogo med Vzhodom in Zahodom ali naravnost povedano med angleškim Imperijem in ruskim Kolosom...Odkrito Ti povem, da se bojim Avstrije. Na moskovski konferenci lani so jo podčrtali. Znano Ti je, da so mesta Gradec, Celovec, Linc in tudi Dunaj bila in so še torišča najbolj zagrizenega pangermanizma in hitlerjanstva. Pod firmo tretjega rajha so Avstrijanci ne samo po naših krajih temveč po vsej Evropi delali največje svinjarije (tisoče detajlov bi lahko naštel jaz osebno!) zdaj pa utegnejo ti rablji in krvi žejne pijavke (Gutmuetige Bestien) pod imenom Avstrije najti zavetje, osebno svobodo, politično lepo ime "žrtve hitlerja" in bodo v neporušenih domovih mirno uživali krvave svoje spomine iz te vojne in se v memoarjih hvalili, koliko nas so potolkli, vse to le zategadelj, ker imajo neki sentimentalni lordi ali neki sentimentalni ruski revolucionarji lepe spomine na svoje sladke "kavsarije" na Dunaju...in spomine na "leichte Wienermusik" in na valcerje...Poreko nemara ti gospodje: Ja, kako pa bo Avstrija živela, če ji Slovenci vzamejo Koroško in Štajersko z njeno železno rudačo v Eisenerzu? Jaz pravim, Avstrijo bi bilo treba črtati za vselej iz oficijelne liste držav, združiti jo s katoliško Bavarsko v ne preveliko južnonemško državo, brez Dunaja, Dunaj s primerno provinco pa napraviti "Državo Dunajsko" s sediščem novega Društva Narodov...in bo spet nekaj sladke muzike in še slajše kavsarije za gospodo iz vsega sveta...in za "tovarše" povrhu. Vse drugo, posebno stara slovenska zgodovinska ozemlja, pritičejo nam, mi jih bomo že znali urediti, da bo prav, kajti premagan narod mora plačati vojne stroške, posebno, če je vojno izzval on sam, kar so avstrijski nemci v pretežni večini v resnici tudi storili pod hitlerjevo kapo, ki je tudi po rojstvu iz Avstrije in duhovno dete avstrijskega pangermanizma. Avstrijo bi bilo treba izbrisati - in jaz sem prepričan, da bo s tem v znatni meri mir v Evropi varnejši...

Ne zameri, da sem danes toliko v politiki, ne morem drugače, srce mi je žejno pravičnega maščevanja za vse, kar so z nami storili naši sosedje...Ma/d/žari nam morajo dati meje

ob južnem koncu Blatnega jezera, tam so naše poslednje vasi na Ogrskem, nobena jagoda Slovenskega Grozda se ne sme izgubiti. To pismo je moj program!

Poznaš tisto zgodbo o levitu v Sv. Pismu Starega Zakona? Levit dopotuje s svojo ženo v mesto plemena Benjaminovega. Pokvarjeni in razuzdani benjaminovci storijo njegovi ženi silo celo noč v taki meri, da jo levit najde zjutraj mrtvo pred pragom. Levit razseka truplo žene na enajst delov ter jih razpošlje na vse strani enajsterim preostalim rodovom Izraela. Vsi so razumeli krvavo žalitev človeškega dostojanstva v Izraelu in so kaznovali pleme Benjaminovo skoro do iztrebljenja...Hitler in nemci so razžalili v tej vojni dostojanstvo celokupnega človeštva...torej...

Drugič kaj več o drugih rečeh. Čim kaj izvem v/o/ Tvoji in Vaši zadevi, se Ti javim. Pozdravljam prisrčno vse in Tebe Tvo/j/ stari

Dr. Anton Novačan

1 pril.

(Priloga se ni ohranila! – opomba R. Š.)

6. PISMO

Kairo, 21. 7. 1944

Dragi Igo, pošiljam Ti po g. N. 3 funte za olajšavo. Žal, ni mi mogoče priti osebno, kakorkoli bi rad. Previjam se v sebi, lovim se in jezim. Da je po mojem, bi bili vi vsi že zunaj ob državnem koščku kruha in svobodni. Toda, tista slovenska lastnost, ki je mene poslala v "žice" za 8 mesecev lani, je v veliki meri kriva, če niste že zunaj. Več ti o tem ne morem in ne smem pisati. Zdaj sta Izidor Cankar⁽²⁰⁾ in Marušič⁽²¹⁾ ministra, če ona ne opravi za Vas, ne bo drugi nihče mogel. Jaz se peham, toda...Naj Ti rajši drugi povedo. Bodi dovolj, da citiram besede slov. rodoljuba: "Moram najprej skrbeti za lastno re/i/t". Lahko si misliš, kako me je zabolelo! Drugi naš "velikaš", si je za na pot v Italijo tapeciral v Kairu ves trebuh z zlatniki! Vidiš, takšni so! Egoisti buržujski in se ne čudim, da se je doma zgodilo marsikaj = Pa kaj te žalostim! Zagotavljam

Te, da bom storil, kar mi bo mogoče. Tvojo prošnjo za invalido so menda poslali v London. Tam je minister. Tukaj vse likvidirajo in do 1. 10. 44 nas menda ne bo več v Kairu. Kam? Nihče ne ve. Vse je London. Jaz pričakujem, da me event. vržejo na cesto ali pa celo v "žice", vse je mogoče. Previjem se, brate, previjem se.

Od žene sem prejel iz Lj. po Rd. križu d. d. 7. 2. 1944 pred dnevi nekaj vrstic, da je živa. Bogve, kaj še bo pred koncem. H koncu pa gre tragedija, bojim se, da bo drugi del 5. dejanja strašen. Bodi hraber. Piši mi! Pozdravi vse!

Tvoj Dr. Novačan

7. PISMO

Kairo, 25. 8. 1944

Dragi Igo, danes Ti po prošnji g. Novaka⁽²²⁾ naznanjam za Vas vse intelektualce v Tolumbatu novico, da pridete kmalu vsi iz taborišča v Kairo, da boste zaposleni in eksistenčno osigurani. To je zasluga Novakova, drugi naši se niso brigali, kakor bi morali, to si zapomnite, in dobro študirajte, kako je in kaj, ko pridete sem. Za sebe še do danes ne vem. Kam gremo, najrajši bi seveda domov, toda konec prihaja počasi. Jaz bi zelo rad govoril s Teboj, ker bi bilo predolgo pisati o vsem, tudi zato, da bi povedal, zakaj Te nisem mogel in Te ne morem obiskati. Morda me še najdeš v Kairu. Tu ne bo težko, iskati me, in jaz se veselim snidenja s Teboj.

Za danes prejmi, kakor tudi Ražem in vsi, moje prisrčne pozdrave.

Tvoj stari

Dr. Novačan

8. PISMO

Dragi Gruden zaman čakam, da mi se javiš, danes pa Ti pišem sam, da Ti izročim pot/z/drave Izidorja Cankarja, ki mi je pisal in mi to naročil. Kakor morda veš, on ni več

minister, zakaj, tega jaz ne razumem in ne morem vedeti tu v Kairu.

Ko je bil Anjeleto pri meni in mi izročil Tvoje pozdrave, mi je rekel, da imaš dovolj denarja in tudi na pismo ni mogel čakati, se mu je mudilo. Nekam čuden je bil. Seveda je bil poprej pri Rudolfu in jaz sem razumel, zakaj je bil tako čuden. Vaša ali naša primorska zadeva, saj smo vsi Slovenci primorci! – je v zelo slabih rokah, morda je v L. bolje. Bila je proslava stoletnice Simona Gregorčiča, pa zelo klavrna, če ne bi bilo Tvojega soneta, ki je lepo izzvenel na ustih dekleta, bi bila polomija popolna. Mene so hoteli za predavanje, jaz sem moral odkloniti iz razlogov, ki so Ti deloma že znani, če ne, jih izveš po vojni. Je ves material zbran. Kaj zmore hudobija in ozko obzorje naših polinteligentov! Jaz nikogar ne sovražim, ne morem pa sedeti skupaj z ljudmi, katerim je denar vse, ki so rodoljubi na jeziku, kakor tisti slavni Cankarjevi, ki so pobeljeni grobovi, ki ne izbirajo sredstev za doseg svojih nizkih in sebičnih ciljev in ki imajo zastavo po vetru obrnjeno. Razumem marsikaj, taktiko in manevriranje, toda podlosti iz principa ne razumem in vsakega takega viteza odklanjam ter ga ne gledam. Ti poznaš Jurčičev lepi otožni roman Doktor Zober, vidiš, jaz sem to storijo doživel na lastni koži. Vsi podatki so z mojim testamentom skriti na varnem mestu, ne, res ne bodo igrali ti trgovci s slovensko krvjo nobene vloge v našem življenju, kakor si mislijo.

Govorijo, kako si se opredelil Ti, pozitivnega pa ne vem ničesar. Lahko si mislim, kam si krenil, želim Ti uspehov, nobenega razočaranja. Ta vojna se vleče kakor kača, toda jaz računam, da bomo prihodnje leto že doma.

Pišem Ti na Tvoj stari naslov v Tolumat, če nisi več tam, pošljejo gotovo za Teboj.

Oglasi se mi na naslov spodaj in bodi prisrčno pozdravljen!

Tvoj udani Ti

Dr-A. Novačan

Kairo 2. 11. 1944

P.A. Sharia el Amir Kadadar

No. 1/5 appart. 53

chez Madme Kliewer

Cairo.

9. PISMO

Dragi prijatelj, prejel sem Tvoje lepo pismo, najlepša Ti hvala. Tudi od drugih izvem, da morda zapustiš kmalu Egipt in se podaš v domovino. Vendar Te prosim, preden odideš, skoči sem k nam v Kairo, četudi le za nekaj dni. Piramide, muzej (eventuelno!). Na ručak! To troje bo gotovo zanimivo. Potrebno, domovinsko potrebno je, da midva govoriva. Če prideš, Ti po skromnih močeh olajšam bivanje tukaj. Da se veselim tvojega prihoda, kaj bi razlagal! Doma je vsak dan hujše in sledi naj še, nikdar še nismo bili "tako pod ničlo", kakor pravi neki naš politik. Zastali smo kakor pred poslednjim vzdihom...Jaz sem zelo v skrbeh, saj se žalostne razmere doma odražajo v zunanje politični smeri. Glad jaše, jaše, zima kosi, grobovi tulijo. Boli me duša, ne spim, grizem se in iščem izhoda. Na svoj način sem nekaj začel, upam na uspeh. Zato je potrebno, da se vidiva. Morda tudi jaz kmalu odidem iz Egipta, res potrebno je, da se vidiva. Ti utegneš veliko koristiti, če se midva poprej vidiva! Razumi, vse drugo ob črni kavi ali ob čaši palestinca! Pozdravi Jelačina. Mladi Vuga⁽²³⁾, s katerim sem se edino mnogo družil, dokler je bil tu, mi je o Jelačinu lepo govoril. Od tod je šel Vuga v London, iz Londona na teren, star je okrog 30, nimam pa nikakih poročil, kaj je z njim. Tam je hudo, tam doma...

Želim Tebi in Jelačinu srečno novo leto 1945, ki bo napravilo konec našemu trpljenju. Tako misli ves svet in po logiki dogodkov bo morda res tako! Pozdravi Jelačina! In vse, če so tam še drugi Slovenci.

Stiskam Ti roko

Tvoj stari

Dr. Anton Novačan

30. 12. 1944

Stanujem (isto kot zgoraj)

Telefon 54072

Telefoniraj, ko prideš! Doma sem gotovo do 10 h dopoldne in med 5-7 h popoldne

Tvoj Novačan

10. PISMO

Dragi Gruden, če je "Kolovrat" še na svetu, gotovo prejmeš to pismo. Jaz sem dopotoval novembra v Rim, tu sem zbolel, 3 1/2 leta Orijenta me je vrglo, ko sem stopil na prag Evrope. Zdaj se zdravim tu na kliniki, kjer imam sobico. So tudi drugi Slovenci v tej hiši, toda sami taki, s katerimi se jaz ne družim. Kolikor morem, delam. Imam težko bolezen, jetra, pljuča, skleroza, ne vem vsega, še angino pectoris! Prvi del kure sem uspešno končal, zdaj začnjam drugi del, potem pa še tretji del. Domu za enkrat ne morem. Z ženo si dopisujeva, pravi, da je prosila za dovoljenje, da me obišče, ni ga dobila. Zato pišem tebi in Te prosim najlepše

1.) Opomni Otona Župančiča⁽²⁴⁾, zdaj ima denarja dovolj, naj mi vrne 3000 dinarjev, katere sem mu posodil pred vojno, namreč ekvivalent brez obresti, in naj pošlje ta denar moji ženi Pepuši Novačan, Šmarjeta 37 p. Celje. Ona je zelo na trdnem, dom so opljačkali švabi, zaplenili ga, zdaj mora popravljati razdrto ognjišče. Poleg tega sta doma dve moji sestri, nuni, seveda brez vsega. Oton je gotovo poštenjak, če sem mu storil uslugo, naj vrne.

2.) Izposluj pri prof. Stepišniku⁽²⁵⁾ ali pri Kidriču⁽²⁶⁾ dovoljenje moji ženi, da pride po mene v Rim. Prošnjo vložiti Ti in ji dovoljenje pošlji v Celje na dom. Z našimi oblastmi jaz hočem biti legalen, o begu ni govora, še manj, da bi jaz ostal emigrant s takimi ljudmi, kakor so tukaj. Z ženo se nisva videla skoro bodo 4 leta, Ti sam si krajši čas težko pogrešal svojo Pepco⁽²⁷⁾, razumel boš, da je meni hudo. Revica je veliko trpela naj pride po mene, da si tukaj malo odpočije, potem pa priromava oba v Šmarjeto pri Celju, kjer bom spet kmetoval in si lizal rane minulih strašnih let. Storita mi s Kidričem dobro delo, saj sem jaz kot konzul v Celovcu marsikaj storil za njegove in pa saj sem posvetil "Tesarja Jožefa" velikemu Joži⁽²⁸⁾ in so tisti verzi zavoljo Trsta že maja 1. leta v Moskvi. Dragi Gruden, računam s Teboj in verujem, Ti boš uspel!

3.) V Ljubljani v Brankovi ulici 3 za Kolodvorom poleg Linhartove ulice imam hišico 7 enosobnih stanovanj. Ženo so od tam izselili, ne vem zakaj, baje je poslopje močno poškodovano od eksplozije. Kaj je s to mojo imovino, ne vem. Prosim Te pogledj tja in mi piši. Jaz bi hišo prodal, da bi si potem uredil dom pri Celju, ki je opljačkan in kriči po popravilu

kakor mi piše žena. Poglej, kakšno je stanje s to mojo hišico, poročaj mi, stavi predloge. Saj si advokat, za to uslugo se te spomnim denarno, če hišo prodam.

Torej stori mi, za kar te prosim. Jaz sem sedaj precej drug človek, tudi delam veliko. Prvi del "Petega Evangelija" je gotov. To je 160 sonetov, kaj je vse to, sam ne vem, sem še preblizu. Seveda Sveta Cerkev se bo jezila, saj je bil Jezus čisto nekaj drugega kakor ga danes malajo "s srcem na plavi halji". O mojem delu se govoriti meni ne da, mi je preblizu. Gotova je tudi komedija "Janez Goligleb", dva akta sta bila pred vojno že v "Ljublj. Zvonu" tiskana, o petem dejanju pa sem ti govoril nekoč na Tromostovju, če se spominjaš. Je to delo za mano, mislim danes, ko ga gledam, da bo držalo.

Dragi Gruden, odgovori mi takoj, ko prejmeš to pismo. Razveseli me. Tudi mojo ženico, naj pride, potem se pa po najini vrnitvi najdemo v Lj. in bomo temeljito obhajali. Jaz znam biti hvaležen, jaz znam biti prijatelj.

Pričakujem tvoj odgovor. Pozdravi vse, če so še taki, kakor so bili!

Tvoj stari

Dr. Ant. Novačan

Rim 30. 3. 1946

adresa: Roma, Via dell Olmata No.9
Clinica S. Elisabeta
Italia

11. PISMO

Dragi Gruden

Prejel sem tvoje pismo. Ni res, kar mi pišeš!

Otonu se čudim – in s tem je opravljeno!

Vem vse, kako je doma.

Vrniti se ne morem, sem zelo bolan. Še bolan!

Piši mi, piši resnico! Tebe še nisem prečrtal, izgleda, da si ti edini ostal res pesnik! V. Vodnik je napisal "Ilirijo oživljeno", ko je Napoleon padel, je zabrenkal zopet Avstriji. Mi mu to odpuščamo, ker vemo, kdaj je lagal in zakaj je lagal.

Kdor pa je brenkal včerajšnji Jugoslaviji, in poje današnji, kaj bo povedal jutri – in kako bo dognala zgodovina okolnosti, kdaj je lagal? Sicer pa, poznaš bajko o lončenem in železnem piskru, ki sta šla na skupno pot! Kateri se je razbil? Machiavellija⁽²⁹⁾ beri in pa moje enodejanke o "nadčloveku" se spomnim in misli nazaj na "potus" v Tivoliju, ko sem režiral dve narodni pripovedki, posebno tisto o starcu s sodom pod pazduho!

Čestitam Primožu⁽³⁰⁾, pozdrave materi. Ti boš izvozil, upam. Jaz bi že do meje prišel, toda moje zdravje ne bi preneslo raznih "izpitov" in pa, jaz udarim nazaj po gobcu, če se me kdo dotakne, potem bi sledila nejeznaka borba, izid je jasen, torej kaj bi imel jaz od domovine in domovina od mene?

Delam drugi del "Petega Evangelija". Prvi je že napisan za tisk, osem spevov po 20 sonetov! Drugi del začenja s "hudičem" s postom Jezusovim na gori nad Jerihom! Tu sem zaudljiv (?) in sodoben. Novost so moji pripovedni soneti, balade, romance, drame! Niso vsi dobri, včasih pa se le kaj zasveti!

Verujem, da se bomo kmalu videli. Vse se tako suče, da bo prav, paziti pa bo treba, da ne pridejo na oblast še desni reakcionarci, tisti črni! Jaz sem, kar sem in Bog mi to potrjuje! Reci Otonu⁽³¹⁾ o Samsonovih stebrih! Da bi ga ne podrli!

Zdravo!

Dr. Novačan

Rim

24. 6. 46 Via dell' Olmata 9
Clinica S. Elisabetta

Pripisi na robu:

Ako umrem na tujem, umrem z zavestjo, da sem odšel čist. "Zimzelen" kaj praviš Ti?⁽³²⁾

Kaj je z Gradnikom⁽³³⁾? Kje je Levstik⁽³⁴⁾? Ali se je res Vodušek obesil⁽³⁵⁾? Kje so mladi?

Z motiko, samo da si svoj gospod! Ne sloči hrbta. Kaj je z Borkom⁽³⁶⁾? Še živi?

Ni prav, da si uradnik. Izprezi. Ni za Tebe. Ne gre Ti k licu. Stradaj, koplji.

Pripis med vrsticami:

Če moreš, pošlji mi kaj penez, meni gre h koncu, slabo se mi godi! Prodam pa se ne!

OPOMBA R. Š.:

Za objavo je pomembih le 11 pisem, ki vsebujejo zanimive podrobnosti iz Novačanovega življenja. Izpuščeno je prvo pismo (7. 3. 1944), ker so v njem samo pozdravi.

OPOMBE:

Biografski podatki so povzeti po:

- Novačan Anton: Jeruzalem - Kairo : spomini 1942-1945. Ljubljana: Slovenska matica, 1986
- Vodušek-Starič Jera: "Dosje" Mačkovšek. - Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1994
- Enciklopedija Slovenije
- Luc Menaše: Svetovni biografski leksikon, Ljubljana 1994

1. dr. Slobodan Jovanovič (1869-1958), srbski zgodovinar, pravnik in politik, akademik; med 2. sv. vojno nekaj časa predsednik begunske jugoslov. vlade; podpiral Dražo Mihajlovića; po vojni ostal v tujini.
2. dr. Miha Krek (1897-1969), odvetnik, politik SLS in JRZ; od 1935 minister v jugoslov. vladah, tudi begunski; od 1944 član medzavezniške komisije za Italijo; predsednik NO za Slovenijo; ostal v emigraciji (ZDA).
3. dr. Juraj Krnjevič (1895- ?), odvetnik; glavni tajnik Hrvaške kmečke stranke; senator; od 1941-1943 minister v begunskih vladah; po vojni ostal v Londonu.
4. dr. Ivan Marija Čok (1886-1948), emigrant iz Trsta v Beogradu, od 1931 predsednik Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine; 1941 zbežal iz Jugoslavije, vojno preživel v glavnem v Egiptu, a tudi v Palestini, Angliji in Ameriki, kjer se je potegoval za priključitev Primorske in Istre k Jugoslaviji, nato se je odselil v ZDA, kjer je umrl.
5. Louis Adamič (1898-1951), ameriški pisatelj slovenskega rodu, med 2. svet. vojno odločno na strani NOG v Jugoslaviji; zanj se je politično zavzemal v ZDA, predsednik SANS.
6. Ivan Rudolf (1898-1962), z Vrabč, slovenski primorski politik; med vojnima profesor na ljublj. trgovski akademiji in trgovski šoli, urednik Pohoda, glasila Narodne odbrane; tik pred 2. sv. vojno britanski in francoski obveščevalec, pobudnik diverzij v Avstriji in Nemčiji; marca 1941 zbežal v Egipt,

- bil v Kairu urednik Bazovice, glasila Jugoslovanskega odbora iz Italije (1941-1944); po vojni profesor na nižjih srednjih šolah s slovenskim jezikom v Trstu.
7. dr. Josip Agneletto (1884-1960), politik in gospodarstvenik; na Dunaju doktoriral iz prava in končal gospodarske vede; od 1918-1960 imel v Trstu samostojno advokaturu; po 1. sv. vojni ustanovil in vodil Zadružno zvezo (1921-1929) ter bil podpredsednik Tržaške posojilnice in hranilnice (1929-1940); med 2. sv. vojno je bil večkrat zaprt in konfiniran; 1943 odšel v Egipt in se 1945 vrnil v Trst; leta 1947 je bil soustanovitelj in do smrti predsednik Slovenske demokratske zveze; konservativen politik, zavzemal se je za ohranitev STO, vendar je realistično sprejel tržaški sporazum (1954); zavzemal za obrambo narodnostnih pravic Slovencev v Italiji.
  8. Gaetano Salvemini (1873-1957), italijanski zgodovinar in politik, nasprotnik Avstrije in Južnih Slovanov; nasprotnik fašizma v Italiji; emigriral v ZDA, kjer je med 2. sv. vojno objavil Jugoslaviji neprijazno knjigo in članke.
  9. dr. Karel Ferluga (1885-1967), pravnik, odvetnik v Trstu; med 2. sv. vojno interniran na jugu Italije; zavezniki so ga osvobodili in mu omogočili prehod v Egipt; tam je deloval v finančno-ekonomskem svetu begunske jugoslov. vlade; od 1945 odvetnik v Trstu.
  10. Stropnik France (1898- ?), polkovnik, topniški oficir kralj. jugosl. vojske; 1941 se je umaknil v Palestino; od 1943 poveljnik jug. kralj. gardnega bataljona v Haifi; 1944 poveljnik jugosl. enot na Bližnjem Vzhodu; 1945 je z njimi prešel v sklop NOVJ.
  11. sestre: Marija (1879-1943); Terezija (1889-1973) - obe ostali na domačiji; Barbara, s. Konsolata (1896-1985); Josipina, s. Bernardeta (1899-1969).
  12. dr. Ivan Šubašić (1892-1955), pravnik, funkcionar Hrvaške kmečke stranke, ban banovine Hrvaške; od 1941 v emigraciji, 1944-45 predsednik kralj. jugoslov. vlade v Londonu, nato zunanji minister enotne vlade DFJ.
  13. Josip Vidmar (1895-1992), kritik, esejist, prevajalec, dramaturg, eden od ustanoviteljev OF; nosilec visokih državnih funkcij; dolgoletni predsednik SAZU.
  14. Jelačin - morda Ivo (?)
  15. dr. Joahim Ražem (1886-1966), odvetnik v Trstu in odbornik Edinosti; 1930 je emigriral v Ljubljano, kjer je odprl odvetniško pisarno in bil dejaven v društvu Sava; 1941 so ga zaprli, nato poslali v internacijo v Italijo, odkoder so ga zavezniki odpeljali v S Afriko; po vojni se je vrnil v Ljubljano.
  16. Draža-Dragoljub Mihajlović (1893-1946), polkovnik kralj. jugosl. vojske; med drugo sv. vojno poveljnik Jugoslovanske vojske v domovini; zaradi sodelovanja z okupatorjem po vojni obsojen na smrt.
  17. Pietro Badoglio (1871-1956), italijanski maršal in državnik, vrhovni poveljnik v vojni proti Abesiniji; v vojni proti Grčiji odstavljen; zarotnik proti Mussoliniju in 1943-44 predsednik italj. Vlade.
  18. Musso = Benito Mussolini (1883-1945), organizator italijanskega fašističnega gibanja in njegov vodja (duce); z Nemčijo in Japonsko je sklenil trojni pakt; leta 1943 vržen z oblasti, ustanovi Italijansko socialno republiko; 1945 ubit.

19. Carlo Sforza (1872-1952). italijanski grof, politik in državnik, diplomat, pred fašisti zbežal, postal univer. prof. v ZDA, po zlomu fašizma postal predsednik italijanske ustavodajne skupščine, nato bil zunanji minister (1947-1951).
20. dr. Izidor Cankar (1886-1958), bratranec pisatelja Ivana Cankarja; pisatelj, esejist, urednik Doma in sveta; umetnostni zgodovinar in teoretik, univ. prof. in diplomat, tudi begunske vlade; 1944 vstopil v begunsko vlado, a se je iz nje umaknil; po 2. sv. vojni veleposlanik v Atenah, od 1947 upokojenec v Ljubljani.
21. dr. Drago Marušič (1884-1964), pravnik, odvetnik, minister; član Jugoslovanskega odbora med 1. sv. vojno, ban Dravske banovine; član Vrhovnega plenuma OF in AVNOJ; minister v Šubašičevi vladi in vladi FLRJ; zvezni ljudski poslanec.
22. Zvonko A. Novak (1882-1953), pravnik, slovenski pesnik, pripovednik in prevajalec; pred 1. sv. vojno odšel v ZDA, tam urejal slovenske liste in v njih objavljajl svoja dela; med 2. sv. vojno sodeloval s SANS; po 2. sv. vojni se je vrnil v domovino, deloval kot novinar.
23. Vuga, slovenski uradnik v begunski vladi v Kairu.
24. Oton Župančič (1878-1949), pesnik slovenske moderne, prevajalec, dramaturg in upravnik Narodnega gledališča v Ljubljani.
25. Stepišnik - morda Milan (?)
26. Boris Kidrič (1912-1953), revolucionar, politik, gospodarstvenik.
27. Pepca Zajc - druga žena dr. Iga Grudna.
28. V mislih ima J. V. Stalina (Džugašvili) (1879-1953), sovjetski voditelj.
29. Niccolo Machiavelli (1469-1527), it. državnik in zgodovinopisec; avtor znanega dela "Il Principe".
30. Primož - sin Iga Grudna, rojen l. 1946.
31. Oton Župančič
32. Misli na Župančičevo pesniško zbirko "Zimzelen pod snegom", ki je izšla l. 1945 - zbirka medvojnih pesmi s partizansko motiviko.
33. dr. Alojz Gradnik (1882-1967), slovenski pesnik, prevajalec in pravnik iz Medane; sodnik višjega državnega sodišča za zaščito države v Ljubljani in Beogradu, član Stola sedmerice v Zagrebu; redni član SAZU.
34. Vladimir Levstik (1886-1957), pripovednik in prevajalec.
35. Božo Vodušek (1905-1978), pesnik, jezikoslovec in prevajalec; po izobrazbi romanist in pravnik.
36. Božidar Borko (1896-1980), publicist, prevajalec, esejist; znan predvsem kot kulturni urednik Jutra.
37. Samosilnik - naslov Novačanove zbirke povesti iz l. 1923(naslov nosi po eni izmed povesti).
38. Kralj Peter II. Karadorđević (1923-1970)

JORGE LUIS BORGES

OBZIDJE IN KNJIGE

(Prevedla Milena Ahčin)

Pred dnevi se bral, da je bil mož, ki je ukazal zgraditi skoraj neskončen kitajski zid, prav oni cesar Shih Huang Ti, ki je tudi ukazal požgati vse knjige, ki so do takrat bile. Da sta bili ti ogromni deli, petsto ali šeststo kamnitih milj, branik pred barbari, in odločna prepoved zgodovine, preteklosti, izvirali iz ukaza nekoga in sta bili nekako njegovi, to me je neverjetno zadovoljilo in obenem vznemirilo. Prav to bi rad razložil, zakaj me je to tako prevzelo.

Zgodovinsko to dvojje ni nič čudnega. V isti dobi so bile Hanibalove vojne. Shih Huang Ti, kralj Tsina, je podjarmil šest kraljestev in ukinil fevdalni red. Zgradil je zid, ker obzidja so pomenila obrambo; požgal je knjige, ker so nasprotniki v njih hvalili nekdanje vladarje. Požigati knjige in postavljati utrdbe je delo vseh vladarjev. Edina posebnost Shih Huang Tija je bilo zaporedje njegovih dejanj. Tako razlagajo nekateri raziskovalci. Jaz pa čutim, da so naštetá dela nekaj več kot pretiravanje, pretiran vsakdanji ukaz. Ograditi vrt ali sadovnjak je nekaj navadnega, ne pa ograditi cesarstvo. Tudi ni prav nobena malenkost zahtevati, da najpomemnejši narod zavrže spomin na svojo preteklost, bajeslovno ali resnično.

Kitajci so imeli že tritisočletno zgodovino (in v njej Rume-nega cesarja in Chuang Tzuja in Confucia in Lao Tzuja), ko je Shih Huang Ti odredil, da se zgodovina začne z njim.

Shih Huang Ti je izgnal svojo mater zaradi nesramnosti. V tej trdi pravičnosti so pravoverni videli samo neusmiljenost. Shih Huang Ti je morda hotel zabrisati zakonike, ker so ga ti obtoževali. Shih Huang Ti je morda hotel razveljaviti vso preteklost samo zato, da bi uničil en sam spomin: nespodobnost svoje matere. (Drugače je bilo v Judeji, kjer je neki kralj ukazal pobiti vse otroke, da bi ubil enega.) Ta domneva je sprejemljiva,

vendar nam nič ne pove o obzidju, ki je druga stran zgodbe. Shih Huang Ti je prepovedal omenjati smrt in je iskal čudežno pijačo nesmrtnosti, pravijo zgodovinarji. Zaprl se je v mogočno palačo, ki je imela toliko sob, kolikor je dni v letu. Vse to nam da misliti, da obzidje v prostoru in požig v času predstavljata čudežno zapornico za ustavitev smrti. Vse reči se hočejo zadržati v svojem bistvu, je zapisal Baruch Spinoza. Morda so cesar in njegovi čarodeji verjeli, da je nesmrtnost v notranjosti in da uničenje ne more vdreti v zaprt prostor. Morda je cesar hotel znova ustvariti začetek časa in se je imenoval Prvega, da bi res bil prvi in se je imenoval Huang Ti, da bi bil na nek način oni Huang Ti, slavni cesar, ki je izumil pisavo in kompas. Kakor poročajo obredne knjige, je ta dal stvarjem pravo ime. Obenem se je Shih Huang Ti ponašal, kakor najdemo v ohranjenih zapiskih, da so v času njegovega vladanja vse stvari imele primerna imena. Sanjal je o ustanovitvi nesmrtno dinastije. Ukazal je, da se njegovi dediči imenujejo Drugi Cesar, Tretji Cesar in tako dalje do neskončnosti... Govoril je o čudodelnem namenu. Tudi bi mogli domnevati, da gradnja obzidja in požig knjig nista bila v istem času. Kakršnikoli vrstni red izberemo, vedno nam to prikazuje podobo cesarja, ki začne najprej uničevati in se potem skesa in ohranja, ali pa podobo kralja, ki uničuje, kar je prej branil. Obe predstavi sta dramatični, a kakor vem, nista zgodovinsko utemeljeni. Herbert Allen Giles pripoveduje, da so tisti, ki so skrili knjige, bili zaznamovani z razbeljenim železom in obsojeni na dosmrtno delo pri gradnji obzidja. To poročilo nam da ali dovoli misliti, da drugače sodimo. Morda je bilo obzidje samo predstava, morda je Shih Huang Ti obsojal tiste, ki so občudovali preteklost, da delo pri tako obširni gradnji kot je bila obširna preteklost, tako nerodni in tako nekoristni. Morda je bilo obzidje izziv in je Shih Huang Ti mislil: Ljudje ljubijo preteklost in proti tej ljubezni nimam moči, tudi moji rablji ne. Vendar bo nekoč nekdo čutil kot čutim jaz in ta bo uničil moje obzidje, kakor sem jaz uničil knjige in to bo izbrisalo spomin name in bo moja senca in moje ogledalo in se tega ne bo zavedal. Mogoče je Shih Huang Ti obzidal cesarstvo zato, ker je vedel, da je premagljivo, in je uničil knjige, ki so bile svete, ki nam kažejo, kar nas uči veselje ali zavest vsakega človeka. Morda sta požig knjig in gradnja obzidja deli, ki se na nek skrivnosten način uničujeta.

Trdno obzidje zdaj in vedno meče sence na zemlje, ki jih ne bom videl, sence, ki so sence cesarja, ki je ukazal, da je najčastitjivejši vseh narodov požgal svojo preteklost. Ta misel nas obide kljub dovoljenim domnevam: (Njena moč je v nasprotju med gradnjo in uničevanjen, v ogromnem razmerju). Če posplošimo prejšnjo misel, moremo sklepati, da imajo vse oblike odliko v samih sebi in ne v sklopu domnev. To je v soglasju z razpravo Benedetto Croce-ja (1877), ki trdi, da so vse umetnosti usmerjene v glasbo, ki ni nič drugega kot oblika. Glasba, občutek sreče, bajeslovje, obrazi, ki jih je čas obdelal, somraki in nekateri kraji, ki nam hočejo nekaj povedati ali so nekaj povedali, česar bi ne smeli preslišati, ali bodo nekaj povedali.

Ta nujnost odkritja, ki se ne zgodi, je morda umetniško doživetje.

Buenos Aires, 1950.

PRILIKA O PALAČI

Tistega dne se je Rumeni Cesar odločil, da bo razkazal pesniku svojo palačo. Šla sta po dolgem sprehodu po ploščadih, ki se spuščajo kot vrsta sedežev brezkončnega amfiteatra proti raju ali vrtu, katerega kovinasta ogledala ali zamotane ograje brinovnega grmičja sestavljajo labirint. V njem sta se veselo zgubila, sprva kot da se spuščata v igro, potem pa vznemirjena. Ravne ceste so se rahlo krivile v neskončne loke, ki so se tajno sklepali v kroge. Proti polnoči sta se ob opazovanju zvezd in žrtvovanju želv otresla tega začaranega okolja, a nista zgubila občutka, da sta zgubljena. Ta občutek ju je prevzemal do konca. Hodila sta po vežah in dvoriščih in knjižnicah, šla sta skozi šesterovogelno dvorano z vodno uro. Nekega jutra sta s stolpa zagledala kamnitega moža, pa ga spet zgubila za vedno. V čolnu iz listja sta večkrat prečkala bleščeče reke, morda je bila to ena sama reka in sta jo večkrat preveslala. Srečala sta kraljevo spremstvo in ljudje so padli na kolena. Nekega dne sta prišla na otok, kjer nekdo tega ni storil - ker še nikoli ni videl Sina Neba. Rabelj ga je moral obglaviti. Črni lasje in črni plesi in skrivnostne zlate maske so brezbrizno gledale njegove oči;

resnično se je mešalo s sanjami, resničnost je bila predstava sanj. Kot da zemlja ne bi mogla biti nič drugega kot vrtovi, vodovja, poslopja in sijajne oblike. Na vsakih sto metrov je stolp prerezal zrak. Očem se je zdela barva vedno enaka, a prva od vseh barv je bila rumena in zadnja škrlatna, tako nežno so se barve stopnjevale in tako dolga je bila vrsta.

Ob vznožju predzadnjega stolpa je pesnik (ki ni poznal predstava, ki so jih ljudje občudovali) deklamiral sestavek, ki ga danes neposredno vežemo z njegovim imenom, in kakor trdijo najiminitnejši zgodovinarji, mu je ta sestavek dal nesmrtnost in smrt. Besedilo se je zgubilo. Nekateri menijo, da je bil en sam verz, drugi spet pravijo, da je bila ena sama beseda. Resnično in neverjetno je, da je bila pesem cela in da je bila natančno izdelana palača ogromna, polna slavnega porcelana in okraskov na njem in somraki in sence in luči, vsak srečen ali nesrečen trenutek slavnih smrtnih dinastij in bogov in zmajev, ki so prebivali v tej palači od neskončne preteklosti. Vsi so obmolknili in cesar je zaklical: Začarali so mi palačo! In železo rabljevega meča je presekalo življenje pesnika.

Drugi spet drugače pripovedujejo. Na svetu ne more biti dveh enakih reči. Dovolj je - pravijo -, da je pesnik povedal pesem, pa je izginila palača, kot uničena in zažgana pri zadnji besedi. Takšna prilika, jasno, ni nič drugega kot domišljija. Pesnik je bil cesarjev suženj in kot suženj je umrl. Njegova pesnitev je padla v pozabo, ker je zaslužila pozabo. Njegovi nasledniki še vedno brez uspeha iščejo besedo večnosti.